

भूमि अधिकार

वर्ष १८ | पूर्णाङ्गक ५९ | वैशाख २०७९

स्थानीय निर्वाचन र भूमि
अधिकारको सवाल

सक्षम, जनमुखी र
भूमि अधिकारको
पक्षधरलाई मतदान

भेनेजुएलाको भूमि तथा
कृषि सुधार

हाम्रो सपना र दूरदृष्टि न्यायपूर्ण एवं दिगो भूमि व्यवस्थासहितको समुन्नत, लोकतान्त्रिक र समतामूलक नेपालको सिर्जना

हाम्रो अठोट र कार्यभार
भूमिहीन तथा कृषि कर्ममा संलग्न किसानको
भूमि अधिकार सुनिश्चित गर्दै न्यायपूर्ण भूमि
व्यवस्था र दिगो कृषिप्रणालि स्थापीत गर्ने
योगदान गर्ने

हाम्रा आधारभूत मूल्य/मान्यता

- सामाजिक न्याय र प्रकृतिलाई न्याय
- अहिंसा
- सरलता र पारस्परिक सम्मान
- समानुभूति र पक्षधरता
- आत्मनिर्भरता र अन्तरनिर्भरता
- नतिजामुखी, गुणस्तरीय र उत्कृष्टता

रणनीतिक प्राथमिकताहरू

१. भूमि-कृषि आन्दोलनको समग्र सुदृढीकरण र विस्तार
२. भूमि-कृषि सवालमा ज्ञान निर्माण, कार्यगत अनुसन्धान र प्रकाशन
३. भूमि-कृषिसम्बन्धी नीतिगत बहस र सुशासन प्रवर्धन
४. दिगो कृषि, कृषि सहकारी र सुरक्षित जीविका प्रणालीको विकास
५. भूमि-कृषि सवालको विश्वव्यापी आन्दोलन र सञ्जाल सुदृढीकरणमा योगदान

भूमि अधिकार

वर्ष १८ | पूर्णाङ्ग ५९ | वैशाख २०७९

सक्षम, जनमुखी र भूमि अधिकारको पक्षधरलाई मतदान	४
भेनेजुएलाको भूमि तथा कृषि सुधार	५
कमजोर छैनन् भूमिहीनहरू	७
स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ को प्रतिबद्धतालाई फर्कर हेर्दा.	८
स्थानीय सरकार : भूमि प्रशासनका अभ्यास र चुनौती	१०
भूउपयोग योजना र स्थानीय विकास	१२
जलवायु उत्थानशील भूमि-कृषि अभियान	१४
स्थानीय निर्वाचन २०७९ : दलको घोषणापत्र र भूमि मुद्दा.	१५
सङ्गठन यात्राले थपेको उत्साह	१९
अस्ताइन् गुलावदेवी.	२२
अगुवा बोली	२४

प्रकाशक :

सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र (सिएसआरसी)

पोस्ट बक्स नम्बर : १९७९०, भूमिघर, टोखा-७, काठमाडौं, नेपाल

फोन : ९७७-१-४९६०४८६, ४९५७००५, फ्याक्स : ९७७-१-४९५७०३३

ईमेल : landrights@csrnepal.org, वेबसाइट : www.csrnepal.org

ग्राफिक डिजाइन :

बिक्रम चन्द्र मजुमदार | bmajumdar33@gmail.com

आवरण तस्विर : देवीशरण गाउँपालिका वडा नं.४,

बैबाड दाडमा स्थानीय महिला किसानहरू सामूहिक

धनखेतीमा | तस्विर : कुमार थापा

सक्षम, जनमुखी र भूमि अधिकारको पक्षधरलाई मतदान

भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीले खेप्नुपरेको गरिबी, विभेद र अन्याय कहालीलाग्दो छ। यी समुदायमा हुने गरेको उठीबासको घटनाले अहिले पनि राणाकालीन भल्को दिइहेका छन्।

केही अपवादबाहेक सरकारी वा गैरसरकारी सहयोग पनि उनीहरूसम्म पुग्दैन। बाढी, पहिरो आदि प्रकोपबाट घर/जग्गा गुमाएका तर जग्गा नभएकालाई सरकारी अनुदान पाउन मुस्किल छ। कतिले आफ्ना नामा अनुदान छुट्टिएर पनि घडेरीको अभावका कारण घर बनाउन सकेका छैनन्। आफ्नो दर्ता जग्गा नभएकाले सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम पनि प्राप्त गर्न सक्दैनन्। अधिया, बैटेयामा खेती गर्नेले कृषिका अनुदान प्राप्त गर्न सक्दैनन्। यसका लागि जग्गा धनी पुर्जाको प्रतिलिपि उपलब्ध गराउनुपर्छ।

जग्गा हुनेले बिजुलीको मिटर जग्गा धनी प्रमाणपुर्जाको प्रतिलिपि राखेर लिन सक्छन्। रकम धरौटी राख्नुपर्दैन। त्यस्तो प्रतिलिपि नहुनेहरूले भने निश्चित रकम धरौटीबापत बुझाउनुपर्छ। जग्गा धनी पुर्जा नभएकाहरू औपचारिक वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिन पाउँदैनन्। जसले अहिले पनि गरिब भूमिहीन परिवारहरू साहू, महाजन वा लघुवित संस्थाबाट चर्को ब्याजमा ऋण लिन बाध्य छन्। यसले उनीहरूको

ऋणदाताप्रतिको निर्भरता बढाउनुका साथै शोषणमैत्री व्यवस्थालाई निरन्तरता दिन्छ। यसले उनीहरूको गरिबी अझै बढाउँदै लगेको छ।

समाजमा भूमिहीन सुकुमबासीलाई गरिने यस्ता विभेदपूर्ण व्यवहारको लामो फेहरिस्त हुन सक्छ। यसरी हेर्दा दिगो विकास लक्ष्यका कोही पछाडि नपर्न भन्ने अवधारणालाई नै गिज्याएको प्रतीत हुन्छ। भूमिमाथिको स्वामित्वको अवस्थाले परिवारहरूको आर्थिक हैसियत, जीविका, समाज तथा राज्यसँगको शक्ति-सम्बन्धलाई प्रभावित पार्ने हुँदा जग्गा नहुनेहरू भन भन पछि पर्दै गएका छन्। यो समुदाय शहरीकरणको पनि चपेटामा परिहेका छन्। बस्ती विस्तार हुँदै जाँदा कृषियोग्य जग्गा पनि घडेरीमा बिक्री हुन थालेपछि जग्गा धनीले अधिया, बैटेयामा कमाइरहेका जग्गासमेत फिर्ता लिन थालेका छन्।

भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीको समस्या ठोस ढइगाले समाधान नभई नेपालको गरिबी, अन्याय र विभेदमा कमी आउने छैन। यसतर्फ चालिएका कदमप्रति विश्वस्त नभए हुनुपर्छ, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीहरूले 'नो लालपुर्जा, नो भोट' को विषय उठाएर आन्दोलन नै गरिरहेका छन्।

देशका विभिन्न भागमा निरन्तररूपमा जारी आन्दोलनले एक किसिमको तरड्ग पक्कै ल्याएको छ। हरेक वर्ष चुनावको समयमा भूमि वितरणको विषयले महत्त्व पाउने तर समस्याले निकास नपाउँदा उनीहरूमा निराशा र आक्रोश दुवै बढिरहेको छ।

यद्यपि 'नो लालपुर्जा, नो भोट' सरकार, दल र उम्मेदवारलाई सचेत गराउने एक रणनीतिमात्र हुनुपर्छ। नो भोटको प्रावधान मतपत्रमा नभएको अवस्थामा चुनावमा भाग नलिनु भनै प्रत्युतादक हुन सक्छ। खसेको मतमध्येबाट विजयी हुने प्रणालीमा भूमिहीन सुकुमबासीले सचेततवरले मत नहालेको अवस्थामा उत्पीडनका पक्षधर, उठिबास लगाउने कार्यको अगुवाइ गर्ने, कतिपय सन्दर्भमा भूमि सुधार विरोधीलाई जित बल पुऱ्ठ। बरु सचेत भएर उम्मेदवारमध्ये सक्षम, जनमुखी र भूमि अधिकारका पक्षधरलाई भोट दिँदाचार्हिं भूमिहीन, सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीले जग्गा पाउने विषयले प्राथमिकता पाउँछ भनेर विचार गर्नुपर्छ। भूमिहीन सुकुमबासीको भोट सही हिसाबले प्रयोग भएमा चाहिँ तुलनात्मकरूपमा असल उम्मेदवार जिताउन मूलतः तराईका जिल्लाका धेरैजसो स्थानीय तहमा सम्भव छ। भूमिहीन सुकुमबासीमा एकता हुने हो भने कतिपय स्थानमा त स्वतन्त्र उम्मेदवारी दिएर जीत नै निकालन सकिन्छ। दल र उम्मेदवारसँग ठोस प्रतिबद्धता र कार्ययोजना लिएर मात्र आफ्गो मतको प्रयोग पनि गर्न सकिन्छ। यतिखेर भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीको आन्दोलनलाई व्यापक बनाउने समय पक्कै हो। यसको रापतापमा सचेततवरले मतदान गरेर भूमि अधिकार, गरिब र सामाजिक न्यायका पक्षधरलाई जिताउन सके भूमिहीनको मुद्दा सम्बोधन गर्ने दिशामा एउटा फड्को अवश्य हुनेछ।

अन्तर्राष्ट्रीय अनुभव

जगत बस्नेत

भेनेजुएलाको भूमि तथा कृषि सुधार

भेनेजुएलामा २ प्रतिशत मानिसले ६० प्रतिशत जमिन नियन्त्रणमा राखेका थिए। यसको दूलो अंश बाँझो थियो। सन् १९७० भन्दा पहिला दुई तिहाइ भन्दा बढी मानिस गाउँमा बस्थे। भेनेजुएलाका मुख्य आमदानी पेट्रोलियम पदार्थबाट थियो। र, यसको आमदानी शहरी विकासका लागि लगानी हुन थाल्यो। भेनेजुएलाका राष्ट्रपति ह्युगो चावेजले सत्तामा आएको एक वर्षपछि सन् १९९८ मा संविधानमा नै जोताहाका हक सुनिश्चित गराउन सफल भए।

त्यसपछि सन् २००१ मा भूमि र कृषि विकासको बृहत् योजना बनाइ भूमि सुधारको प्रक्रिया सुरु गरेका थिए। भूमि सुधारको मुख्य उद्देश्य भूमिको पुनर्वितरण, सामाजिक

न्याय, जीविका सुरक्षा र उत्पादन वृद्धि गर्ने थियो। उनले द्वन्द्वबाट विस्तारित र भूमीहीन सबैलाई गाउँफर्क अधियान नै सञ्चालन गरेका थिए। उनले वक्तव्य नै जारी गरेर 'म मरुला तर गरिबका पक्षमा भूमि सुधार गरेर छाड्छु।' भूमि सुधारको विरोधमा जमिनदारहरूले देश बन्दको घोषणा गर्दासमेत उनी हिच्कचाएनन्। बरु भूमि सुधारको योजनालाई तीव्रता दिए।

भेनेजुएलामा भूमि सुधारका सवाल मुख्य विषय थियो। ह्युगो चावेज राष्ट्रपति भएपछि भूमि सुधारको काम नै उनका लागि दूलो चुनौती थियो। उनले लामो समयदेखि चर्चामा रहेर पनि समाधान हुन नसकेको भूमि सुधारको विषय सम्बोधन

गर्ने अठोट गरेका थिए। यसअधिका अरू सुधारवादी सरकारहरूले पनि भूमि सुधारका विषय उठाएका थिए ती गरिबका लागि हुन सकेन। वामपन्थीहरूबाट नै पनि भूमि सुधारका सम्बन्धमा सकारात्मक प्रतिक्रियाहरू नआइरहेका बेलामा उनले गरेको प्रतिबद्धता कार्यान्वयन चुनौतीपूर्ण थियो।

भूमिको कुरा व्यक्तिगत सम्पत्तिसँग पनि गाँसिएकाले भूमि सुधारका लागि धेरै नै कसरत गर्नुपर्ने बाध्यता ह्युगो चावेजलाई थियो। उनको भूमि सुधारको पहिलो योजना भूमि तथा कृषि विकासअन्तर्गतको कानुन निर्माण र गाउँबाट विस्थापित वा शहर पसेकाहरूलाई भूमि तथा कृषि विकासका लागि गाउँ फर्काउने थियो। एकदमै विवादास्पद विषय वा कठिन काम भनेको जमिनका मालिकहरूलाई बजार मूल्यअनुसार क्षतिपूर्ति दिनु र उनीहरूलाई सन्तुष्ट पार्नु थियो। यसका लागि राष्ट्रिय भूमि प्रतिष्ठान स्थापना गरी भूमि सुधारका लागि अधिकार र जिम्मेवारी दिइएको थियो।

जामोरा भूमि सुधारको योजनाअनुसार यसको भातृ सझाठन राष्ट्रिय ग्रामीण विकास इन्स्टिच्युट, भेनेजुएला कृषि सझाठनले भूमि सुधारको योजना लागु गर्ने जिम्मेवारी पाएको थियो। यसले सुरुमा करिव २२

लाख हेक्टर जमिन १ लाख ३० हजार परिवारलाई वितरण गर्ने योजना बनायो। पहिलो चरणमा दूला कम्पनीको १२,३५० हेक्टर जमिन अधिग्रहण गर्ने योजना बन्यो। यहाँ जिम्बाब्वे र क्युबाको जस्तो भूमि सुधार नगरी अमेरिकाको जस्तो भूमि सुधार गर्ने बाटो लिइएको थियो। अमेरिकामा अब्राहम लिइकनले सन् १८६२ मा २१ वर्ष पुरोका युवाले १६ एकडसम्म बासका लागि जमिन दाबी गर्न पाउने व्यवस्था गरेका थिए।

प्रतिष्ठानले तयार पारेको योजनामा जमिन दिएको ३ वर्षपछि मात्रै जग्गा धनीको प्रमाण पुर्जा पाउने व्यवस्था गरियो।

सो पुर्जा वितरण गर्ने अवधिसम्म उक्त जग्गाको सुरक्षा सरकारले गर्ने गरी मिलाइयो।

चावेजको सरकारले ६६ लाख निजी जमिन लिने भन्ने कुराले त्यसका मालिकहरूमा चिन्ता बढाएको थियो । उनीहरूले व्यक्तिगत सम्पत्तिमा हस्तक्षेप भएको भनेर विरोध गरिरहेका थिए । यसका लागि फेरि जग्गा मालिकहरूसँग सम्वाद र सहमतिका लागि मध्यस्थता आयोग गठन गरेको थियो । आयोगको जिम्मेवारी कहाँबाट र कसरी जमिन लिन सकिन्छ भन्ने प्रक्रियामा सहयोग पुऱ्याउनु थियो ।

चावेजको सरकारले अघि बढाएको भूमि सुधारको मोडेललाई उनले अमेरिकन मोडल भने पनि उनले क्युबाको मोडल लागु गरेको भन्ने हरू धेरै छन् । त्यसो भएकाले उनलाई व्यक्तिगत सम्पत्तिको अधिकार हनन् गरेको र स्वतन्त्रपूर्वक उद्योगहरू सञ्चालनमा पनि रोक लगाएको आरोप लगाइएको छ । यसबाट स्वतन्त्राको हक हनन भएको भनेर विरोध पनि भएको थियो । तर राष्ट्रिय भूमि प्रतिष्ठानले यी सब भटा कुरा हुन, व्यक्तिको सम्पत्तिमाथिको अधिकार ऐतिहासिक हो, जमिनचाहिँ राज्यको हो, अहिलेसम्म कसैको पनि व्यक्तिगत सम्पत्ति वितरण गरिएको छैन भन्ने कुरा राख्दै आएको थियो । त्युगो चावेज र आयोगले यसलाई भूमि सुधारका विपक्षीहरू र विपक्षी सञ्चार माध्यमले गरेको गलत प्रचारबाजी मात्रै हो भनेका छन् ।

प्रतिष्ठानले १ करोड ९० लाख हेक्टर जमिन आफ्नो स्वामित्वमा लिइ वितरणको प्रक्रिया अगाडि बढाएको थियो । ४० लाख हेक्टर जमिन १ लाख २६ हजार परिवारलाई वितरण भैसकको छ । सरकारले भूमि तथा

कृषिको विषयलाई जोडेर लगेको थियो । यसका लागि मूलरूपमा तलका नीति, रणनीति र कार्यक्रमहरू तय गरेको थियो :

भूमि सुधारका कार्यक्रम र व्यवस्था

भूमिको हदबन्दी तोकेर लागु गर्ने । बढी जमिन हुनेलाई प्रगतिशील कर लगाउने र करको आमदानी भूमि सुधारमा लगाउने ।

प्रयोग नभएको, बाँझो रहेको वा बाँझो राखिएका दूला जमिनदारका जमिन राज्यले लिने र किसानलाई वितरण गर्ने । राज्यले जमिनको मूल्य तोकी क्षतिपूर्ति दिने तर बजार मूल्य भन्दा कम दिने ।

२१ वर्ष पुगेकाले कृषिका लागि जमिनको दाबी गर्न पाउने तर कृषि उत्पादन र रोजगारीमा सहयोग पुग्ने योजना बनाउनुपर्ने ।

जमिन वितरण गरेको ३ वर्षपछि सोको उपयोगको अनुगमन/मूल्याङ्कन गरेर मात्रै जग्गा धनी पुर्जा उपलब्ध गराउने । जमिन मात्रै नदिएर कृषि विकास र कृषि उत्पादन बढाउनका लागि अनुदान र सहयोग पनि साथसाथै उपलब्ध गराउने ।

भेनेजुएलाको भूमि सुधारका विशेषता

संविधानमा नै भूमि तथा कृषि सुधार, खाद्य सुरक्षा, आत्मनिर्भर कृषि, रोजगारी आदि विषयमा प्रष्ट व्यवस्था गरेर कानुनी सुधारको प्रक्रिया अघि बढाइएको थियो ।

दूला फार्म वा कम्पनीका जमिन वा निजी जमिन लिनका लागि छुटै समिति गठन र अधिकार प्रत्यायोजन गरिएको थियो ।

भेल्ता अल क्याम्पो अर्थात भूमि र कृषि

सुधारका लागि गाउँ फर्क अभियान सञ्चालन गरियो । र ‘जमिनको स्वामित्व लेऊ, उत्पादन बढाऊ, रोजगारी बढाऊ’ अभियान गाउँ गाउँमा चलाइयो ।

दूला फार्म मालिक र अनुपस्थित

जमिनदारका जमिन लिएर ग्रामीण किसानलाई वितरण र निजी जमिनको बजार भाउ भन्दा तलको क्षतिपूर्ति र सामूहिक उद्योगमा लगानी गर्न प्रोत्साहन गरिएको थियो ।

भूमिको पुनर्वितरण र कृषि सहकारी संस्थाहरू सँगसँगै गठन गरियो । जमिन व्यक्तिगत स्वामित्वमा रहने भए पनि सहकारीको नियन्त्रणमा राख्ने रणनीति लिइयो । यसअन्तर्गत ५६ हजार सहकारी सञ्चालन गरिएको थियो ।

जमिनको प्रयोग र उत्पादन नै भूमि वितरणको पहिलो सर्त थियो । जसले खेती गर्दै उसको स्वामित्वमा मात्र जमिन दिने नीति लिइयो । प्रत्येक गाउँ र जिल्लालाई खाद्यमा आत्मनिर्भर गर्ने र रोजगारी सिर्जना गर्ने अभियान नै चलाइयो ।

भूमि सुधार तथा कृषि उत्पादनले वातावरणको संरक्षण गर्नुपर्नेमा पनि ध्यान दिइएको थियो ।

भूमि नीति कडाइका साथ लागु गरी जमिन र बालीको वर्गीकरण अनिवार्य गरिएको थियो । आदिवासीको जमिनको संरक्षण र सामुदायिक अधिकारलाई जोड दिइएको थियो ।

भूमि सुधारको कामलाई प्राथमिकतामा राखेर पूर्ण सहयोग गरिएको थियो । सरकारले नै गाउँ र शहरमा सुपथ मूल्य पसलहरू स्थापना गरी बजार र गाउँको सम्बन्ध जोडेको थियो ।

भेनेजुएलाको सरकारले गरिब किसानहरूको परिवार र परिचालनमार्फत भूमि सुधारलाई समुदायबाट सुरु गरेको थियो । जग्गाको प्रमाण पूर्जा सहकारीले पाउने र सहकारीले प्रयोगको अधिकार आफ्नो सदस्य वा गरिब किसानहरूलाई दिने व्यवस्था थियो । त्युगो चावेजका अनुसार यो नै समाजवादी व्यवस्थाको अभ्यास र भूमिको वितरण पनि थियो । जसका लागि कृषि भूमि र सहकारीलाई सँगै जोडेर लगाइएको थियो । ◎

ल्यामबहादुर दर्जी

कमजोर छैनन् भूमिहीनहरू

‘नो पुर्जा : नो भोट’- अहिले विभिन्न जिल्लाका भूमिहीन सुकुमवासी र अव्यवस्थित बसोबासीले उठाइरहेका विषय हो । जसलाई सञ्चारजगत् तथा सामाजिक सञ्जालहरूले महत्त्वका साथ बाहिर ल्याएका छन् । सर्वती हेर्दा यो नारा सामान्य लाल्ता तर यसभित्र कुनै उम्मेदवारलाई जिताउन र हराउन सक्ने तागत छ भन्ने बेलैमा बुझ्दा राम्रो होला ।

सधैँ जमिनको पुर्जा दिलाइदिन्छौं भनेर भोट माघ्न् । भूमि अधिकारबाट पीडितहरू ‘देलान् नि त’ भनेर भोट दिइरह्न्छन् । तर कहिल्यै पुर्जा हात परेको हैन । ऐउठा चुनाव यस्तै होला भन्यो, अर्को यस्तै होला भन्यो, भन्न् अर्कोपछि त त्यसो नगर्लान् भन्यो, आखिर पर्खने कहिलेसम्म ? कुनै पनि कुराको सीमा हुन्छ । भूमिहीनले मात्र सधैँ असीमित बनिदिनुपर्ने किन ?, केका लागि ? कहिलेसम्मका लागि ? भोट मान आउनेले जवाफ दिन जरुरी छ ।

भूमिहीनलाई भूमिको स्वामित्व दिलाउन भनेर आयोगहरू बन्छन् । नबनेका हैनन् । कसैलाई सुभाव दिने आयोग भनिन्छ । कसैलाई जमिन दिने आयोग भनिन्छ । अनि कुनैलाई चाहिँ पुर्जा नै दिने आयोग भनिन्छ । सुभाव दिन गठित आयोगले सुभाव दिन्छ तर त्यो कहाँ जान्छ अहिलेसम्म बुझेको भए मरिजाउँ ।

पुर्जा दिन गठित केही आयोगले केही सयलाई पुर्जा त दिए तर यस्तो पुर्जाअनुसारको जमिन नै भेटिएको छैन । कतिपय पुर्जाको मालपोत कार्यालयमा

अभिलेख नै छैन । त्यसैले कहाँ नचल्ने खोटो पुर्जा बोकेर जमिन खोज्न धाएको बीसौं वर्ष भइसकेका पनि यही धर्तीमा भेटिन्छन् ।

जहाँसम्म जमिन दिन गठित आयोग छ, यसबाट वास्तविक भूमिहीनले जमिन पाउन सकेका छैनन् । प्रश्न सरल छ- साँच्चै पाएका भए आजसम्म किन यति ठूलो संख्यामा भूमिहीन कायमै रहन्छे ?

भनिन्छ, फलाम तातेकै बेलामा हानेमात्र आफूले चाहेको आकारमा परिणत गर्न सकिन्छ । भनाइको मतलब यतिबेला चुनाव आएको छ । उम्मेदवारहरू घरदैलोमा आउन थालेका छन् । अरू कुनै सम्पति नभए पनि भूमिहीनसँग मताधिकारचाहिँ छ भन्ने उनीहरूलाई राम्रोसँग थाहा छ ।

त्यसैले ५ वर्षसम्म नदेखिएका अनुहार पनि भूमिहीनका बस्तीमा देखिन थालेका छन् । त्यो पनि आराम र सञ्चो सोधै, दुई हात जोडै । त्यसैले आजसम्म भूमिहीनले भूमि अधिकार नपाउनुको प्रश्न सोध्ने बेला यही हो । भूमि अधिकारबाट सधैँ वज्चित रहनु पर्नाको कारण खोल्ने अवसर पनि यही हो । अनि कहिलेसम्म हाम्रा माग पूरा हुन्छन् भनेर वाचा गराउने बेला पनि यही हो ।

‘नो पुर्जा: नो भोट’ त उनीहरूलाई ध्यानाकर्षण गराएको मात्र हो । हाम्रो यस्तो नो भोट तिमीहरूलाई हराउने सामर्थ्य राख्न सक्षम छ भनेर बुझाउने बेला पनि हो यो । त्यातिमात्र हैन, अब उनीहरूका प्रतिबद्धता र वाचालाई उधारोमा नभई ‘क्यास’ हात पार्न प्रयास गर्ने उपयुक्त अवसर पनि हो यो ।

भनाइको मतलब अब भोट माघ्न

आउनेलाई लिखितम वाचा गराउनुपर्छ जसमा माग पूरा नभएमा दिइने सजायसमेत उल्लेख गर्नुपर्छ । उसले बोलेका कुरा रेकर्ड गर्नुपर्छ । तबमात्र भूमिहीनका अधिकार प्राप्त हुने सम्भावना रहन्छ ।

त्यसैले वर्षैदेखि आफै देशमा शरणार्थी बन्न बाध्य भूमिहीनहरू अभ तालुपर्छ । जमिनको अन्यायपूर्ण वितरणको जालोमा पारिएकाहरू मिल्नुपर्छ । सिरानमा पुर्जाको शुग्रो राखेर ‘सबैलाई किन पुर्जा चाहियो ?’ भन्नेहरूलाई ठेगानमा ल्याउन जुर्माउनुपर्छ । त्यसका लागि देशभरबाट आवाज उठाउनुपर्छ । ‘एकलै थुकी सुकी, लाखाँ थुकी नदी’ भने उचानलाई चरितार्थ गर्न पनि सम्पूर्ण पीडितको हातेमालो जरुरी छ ।

प्रतिबद्धता-पत्र

म
यस.....
..... गाउँ/नगरपालिकाको
..... पदको उम्मेदवार
भूमि अधिकार र व्यवस्थापनका सम्बन्धमा
निम्न प्रतिज्ञा गर्दछु :

- भूमिसम्बन्धी ऐन, नियम एवं कार्याविधिअनुरूप भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीहरूको भूमिको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्यलाई महत्त्वपूर्ण प्राथमिकतामा राखी कार्य गर्नेछु । यससम्बन्धी यसअधिकार स्थानीय तहमा भएका असल कामलाई निरन्तरता दिनेछु ।
- समस्या समाधानका लागि स्थानीय तहमा गठन गरिने सहजीकरण समिति (वडामा समेत) मा भूमि अधिकार मञ्चले सिफारिस गरेको कम्तीमा १ जना प्रतिनिधि अनिवार्य समावेश गर्नेछु ।
- भूउपयोग ऐनअनुरूप स्थानीय भूउपयोग परिषद् गठनका साथै भूउपयोग योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नेछु ।

समीक्षा

४. यस स्थानीय तहमा बसोबास गर्ने नागरिकहरूलाई उठिबास वा विस्थापनको कार्य गर्ने छैन, जोखिम क्षेत्र, सडक सीमा क्षेत्र वा संरक्षित क्षेत्रमा कोही पानि परिवार बसेको रहेछ भने उनीहरूलाई उचित विकल्पसहित पुनर्स्थापना गर्नेछु ।
५. अति गरिब, एकल र सीमान्तकृत भूमिहीन परिवारका लागि आवास निर्माण र जीविकोपार्जनको कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नेछु । र, विकासका होके कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा सीमान्तकृत भूमिहीन समुदायसम्म पुगे गरी तर्जुमा गर्नेछु । अति विपन्न घर/परिवार परिचयपत्रका आधारमा रासन दिने व्यवस्था गर्नेछु ।
६. भूमिमा महिला किसानको स्वामित्व अभिवृद्धि गर्न भूमिमा महिला स्वामित्व (एकल वा संयुक्त) भएका परिवारलाई उद्यमलगायतका कार्य गर्न प्राथमिकतामा राखिनेछ । साथै संयुक्त जग्गा धनी पुर्जा निर्माणिका लागि प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नेछ ।
७. आफ्नो स्थानीय तहको वस्तुस्थितिअनुरूप भूमि र कृषिसम्बन्धी आवश्यक स्थानीय कानुन तर्जुमा गरी लागु गर्नेछु ।
८. भूमि अधिकार मञ्चलाई स्थानीय तहमा दर्ता गरी आर्थिक स्रोतलगायतका सहयोग गर्नेछु ।

हस्ताक्षर :

फोन नम्बर :

मिति :

(नोट : २०७९ वैशाख ३० गते हुने स्थानीय तहको निर्वाचनमा उम्मेदवार हुनेहरूसँग मतदानपूर्व नै भूमि अधिकार सम्बन्धमा लिइने प्रतिबद्धताको नमुनापत्र ।) ◎

विनोद गौतम

स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ को प्रतिबद्धतालाई फर्कर हेर्दा

स्थानीय तह निर्वाचन २०७४ मा राजनीतिक दलले भूमि सुधारका सम्बन्धमा के/कस्ता प्रतिबद्धता जनाएका थिए भनेर समीक्षा गर्नु यतिबेला सान्दर्भिक हुन आउँछ । सबै भन्दा पहिले मुख्य दलहरूले यो विषयमा के भनेका थिए हेरौँ :

घरबाराबिहीन सुकुमबासी, पूर्वकमैया-कमलरी र पूर्वहालिया, लोपोन्मुख जातिका परिवार, मुसहर, चेपाड, पासी, चमार, डोम, मुसहर, वादी, माझी, राउटे, कुसुण्डालगायत विपन्न समुदायका परिवारलाई ५ वर्षीभित्र सुविधा सम्पन्न घर उपलब्ध गराइनेछ । (स्थानीय तहको निर्वाचन २०७४ घोषणापत्र, नेकपा माओवादी केन्द्र)

गैरकृषिजन्य क्रियाकलापमा भूमिको प्रयोगलाई निरुत्साहित गरी कृषि प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न भूउपयोग योजनाका आधारमा स्थानीय भूउपयोग योजना स्थानीय सरकारले कार्यान्वयन गर्नेछ । (स्थानीय तहको निर्वाचन २०७४ घोषणापत्र, नेपाली कड्डेसले २६६ प्रमुख वा अध्यक्ष र २२३ स्थानीय तहमा उपप्रमुख वा उपाध्यक्षहरू निर्वाचित भई दोस्रो ठूलो दल भएको थियो भने माओवादी केन्द्र १०६ वटा स्थानीय तहमा प्रमुख र १११ स्थानीय तहमा उपप्रमुख वा उपाध्यक्षहरू निर्वाचित भई तेस्रो स्थान हासिल गरेको थियो । सङ्घीय समाजवादी फोरम, राष्ट्रिय जनता पार्टीलगायतका पार्टीहरू त्यसपछि क्रमशः अन्य स्थानमा आएका थिए । अहिले फेरि स्थानीय तहको निर्वाचन २०७९ का लागि घोषणापत्र तयारी गरिरहँदा राजनीतिक दलहरूले गरेका प्रतिबद्धता व्यवहारमा कार्यान्वयन भए त ? समीक्षा आवश्यक छ ।

‘वैज्ञानिक भूमि व्यवस्थापन र भूउपयोगको नीति तर्जुमा गर्नेछ । त्यसैका आधारमा शहरी र ग्रामीण क्षेत्रको विकासका लागि बृहत्तर गुरुयोजना तर्जुमा गरिनेछ । भूमिमाथि जोताहा किसानहरूको स्वामित्वलाई सुनिश्चित गरिनेछ । जमिनलाई अव्यवस्थित घर/घडेरीलगायतका अनुत्पादक क्षेत्रमा प्रयोग गर्न, बाँझो राख्न र खण्डीकरण

भूउपयोग योजना

सङ्घीय सरकारको भूउपयोग नीति २०७२ सालमा नै सङ्घीय सरकारबाट जारी भए पनि भूउपयोग ऐन तर्जुमा भएको थिएन। भूउपयोग ऐन, २०७६ तर्जुमा भएको छ। यसको आधारमा भूउपयोग नियमावली तर्जुमा र्भई पारित हुने अवस्थामा पुगेको छ। भूउपयोग ऐनको मर्मअनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहले भूउपयोग योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने कार्यचाहिँ ठोस ढाङ्गले भएको छैन। सिन्धुपाल्त्वोको पाँचपोखरी थाङ्गाल र जुगल गाउँपालिका, रसुवाको कालिका गाउँपालिका, भापाको कन्काई नगरपालिका, उदयपुरको वेलका नगरपालिका, सिरहाको धनगढीमाई नगरपालिका, महोत्तरीको बर्दिवास नगरपालिका, सलाहीको हरिवन नगरपालिका, दाङको बब्ही र दिल्लीशरण गाउँपालिका, सुर्खेतको गुर्खाकोट नगरपालिका, कञ्चनपुरको वेदकोट नगरपालिकालगायतले भूउपयोग योजना तर्जुमा गरेका छन्। नापी विभागले प्रायः जसो सबै स्थानीय तहमा भूउपयोग नक्सा तयार पारी पठाएको छ। भूउपयोग योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन दलहरूको भाषणको विषय बनेको छ। तर यो अझै प्राथमिकतामा देखिँदैन। यसको अभावमा कृषियोग्य जमिनको गैर कृषिकरण बढिरहेको छ। जोखिमयुक्त क्षेत्रमा बसोबासले पनि निरन्तरता पाइरहेको छ।

भूमि बैड्क स्थापना

स्थानीय तहमा भूमि बैड्क स्थापनाका लागि सरकारले आ.व. २०७६/७७ को बजेट वक्तव्यमार्फत ३ सय स्थानीय तहमा भूमि बैड्क स्थापना गर्ने भनेर ५० करोड

छुट्याउने घोषणा गरेको थियो। भूमि बैड्क स्थापनाले भूमिहीन एवं अरुको जमिनमा काम गरेर गुजारा चलाउने साना किसान समुदायको जीविकोपार्जनमा प्रत्यक्ष असर पर्ने भद्रै भूमिहीन, साना किसान समुदायले यसको विरोध पनि गरेका थिए। सरकारले ल्याएको कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि सरकारले खासै अग्रसरता देखाएन। स्थानीय तहले पनि एकाध स्थानमा बाहेक खासै चासो देखाएनन्।

केही आशालाग्दा तर अधुरा काम

तत्कालीन नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी नेतृत्वको सरकारले भूमिसम्बन्धी समस्या समाधान आयोगको गठन गरी स्थानीय तहको अगुवाइमा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीलाई जमिन उपलब्ध गराउनका लागि उनीहरूको पहिचान, सत्यापन र प्रमाणीकरणका लागि काम सुरु गरेको थियो। २ लाख ४७ हजार ९ सय ६० भूमिहीन, ९ लाख ३२ हजार ८ सय १ अव्यवस्थित बसोबासीको तथ्याङ्क सङ्कलन गरिसकेको थियो। सरकार परिवर्तनसँगै भूमिसम्बन्धी समस्या समाधान आयोग विघटन भयो। पछि राष्ट्रिय भूमि आयोग गठन भई अधिल्लो आयोगले गरेको कामको स्वामित्व लिँदै भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीलाई जमिनको स्वामित्व स्थापित गराउने काम अघि बढाएको छ।

स्वामित्व प्रदान गराउने सम्बन्धमा केही आशालाग्दा काम भए पनि भूमिहीन तथा अव्यवस्थित बसोबासीलाई उठिबास जस्ता गैरकानुनी कदमहरू स्थानीय तथा नेपाल सरकारका जिम्मेवार निकायबाट भइरहेका

छन्। सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रले गरेको एक अध्ययनअनुसार सन् २०२० मा मात्र उठिबासका घटनाबाट ९४० जना विस्थापित गरिएका थिए। यसमध्ये ५०८ जना सरकारले गरेको पूर्वाधार विकास, जस्तै- बाटो, विद्युत विस्तार, स्थानीय तहको भवन र सुरक्षा पोस्टको निर्माण जस्ता क्रियाकलापबाट पीडित भएको देखाएको छ। यसैगरी १६५ जना सार्वजनिक जमिन व्यक्तिको नाममा गैरकानुनीतवरले नामसारी गरी भूमाफियामार्फत जमिनको खण्डीकरण गर्ने सिलसिलामा भूमिहीन वा अव्यवस्थित बसोबासीलाई उठिबास गर्नेलगायतका घटनाबाट पीडित भएका छन्। राष्ट्रिय निकुञ्जको संरक्षणका नाममा ५३ जना भूमिहीनका धरमा सुरक्षाकर्माले आगज्ञी गरेका घटनाबाट पीडित भएका छन्। यी बाहिर सतहमा आएका घटना मात्रै हुन्। यसो हुँदा भूमिहीन तथा अव्यवस्थित बसोबासी लामो समयदेखि भय र त्रासमा बाँचिरहेका छन्।

जमिनको अधिकारका लागि लडिरहेका भूमिहीन तथा अव्यवस्थित बसोबासीका साथै भूमिसँग जोडिएको अर्को मुद्दा हो-मोही र मालिकबीच जमिन बाँडफाँट। बेर्दार्वाल मोहीको समस्या भन गहिरो छ। भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको तथ्याङ्कअनुसार २ लाख ७५ हजार ४ सय ३१ मोहीमध्ये आधा जग्गा आफ्नो नाममा दर्ता गर्नका लागि १ लाख ४० हजार १ सय ५३ जनाले मोही निवेदन दिएकामा ७६ हजार ३ सय ७५ जनाको जमिन छुट्याइएको छ भने बाँकी ६३ हजार ७ सय ५८ जनाको बाँडफाँट बाँकी नै छ। यी सबै कामका लागि स्थानीय, प्रदेश सरकार र सङ्घीय सरकारबीचको उपयुक्त समन्वय कायम हुन सकेको छैन।

केही अनुत्तरित प्रश्न

नेपालको भूमि सवालको स्वरूप भौगोलिकरूपमा फरक छ। यो विविधतालाई सम्बोधन गर्नका लागि स्थानीय सरकारले आफ्नो परिवेशअनुसार नीतिगत, कार्यक्रमगत र प्रक्रियागत व्यवस्था चालन सक्ये। तर यी सबै काममा उनीहरूले अपेक्षित उपलब्ध हासिल गर्न सकेनन्। यसको कारणका

विचार

सम्बन्धिमा हरेक तहका सरकारले उपयुक्त जवाफ दिन सकेका छैनन्। भूउपयोग ऐनबमोजिम हरेक स्थानीय तहले भूउपयोग योजना निर्माण गरी स्थानीय तहमा ऐनको व्यवस्था प्रतिकूल नहुँगरी दलित भूमिहीन, भूमिहीन र अव्यवस्थित बसोबासीलाई जमिन उपलब्ध गराउनुपर्ने हो। यसका लागि स्थानीय तहमा भूउपयोग योजना निर्माणले गति लिन सकेको छैन। गुठी जग्गामा बसोबास गरिरहेकाहरूको लालपुर्जाको सबालको सम्बोधन कसरी गर्ने? , बिर्ता जग्गा भोगचलन गरिरहेकाहरूको मुद्दा कुन कानुनले सम्बोधन गर्छ? भूउपयोग नियमावली किन पारित हुन सकिरहेको छैन? मोही र जग्गा धनीबीच जग्गा बाँडफाँटमा अझै किन ढिलाइ भइरहेको छ? अझै पनि स्थानीय तहमा पुन नसकेका भूमिसम्बन्धी प्रशासनिक निकायहरू कहिलेदेखि सबै स्थानीय तहमा पुछ्न? परम्परागत कागजी प्रणाली भन्दा आधुनिक डिजिटल प्रणालीमा जग्गासम्बन्धी सम्पूर्ण काम सबै स्थानीय तहबाट कहिलेबाट सुरु हुन्छन्? यी प्रश्नको उत्तर स्थानीय तहको कार्यकाल सकिनै लाएदा पनि प्राप्त हुन सकेको छैन।

यतिखेर स्थानीय निर्वाचनको सरगर्मी सबैतर पुणिरहेको छ। अब स्थानीय तहका प्रतिनिधिले अधिल्लो घोषणापत्रमा राखेका कतिवटा प्रतिबद्धता पूरा गरे? भूमिहीन तथा अव्यवस्थित बसोबासीको अधिकार संरक्षणका लागि के गरे? भूमिसँग सम्बन्धित द्वन्द्वका घटनामा स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि कसको पक्षमा उभिए? भूमि र कृषि अधिकार स्थापनाका लागि के/कस्ता कानुनी तथा नीतिगत सुधारका कार्या भए? भने प्रश्नको उत्तर स्थानीय जनताले स्थानीय तहको निर्वाचनमार्फत दिनुपर्छ। जमिनको अधिकारका लागि लडिरहेका भूमिहीन, अव्यवस्थित बसोबासीलागायत समुदायले वास्तविक भूमिहीनको पक्षमा उभिएका स्थानीय नेतृत्वलाई चुने मात्रै राज्यसत्ताको सही प्रयोग भई उनीहरूको अधिकार सुनिश्चित हुन सक्छ। अन्यथा घोषणापत्रको प्रतिबद्धता निर्वाचनमा भोट प्राप्त गर्ने माध्यम मात्रै बन्छ। अनि हरेक राजनीतिक दलले हरेक निर्वाचनमा एउटै प्रतिबद्धतालाई दोहोच्याइहरनुपर्ने रिस्थित आउँछ। जसले कसैको पनि भलो गर्दैन। ●

विश्वास नेपाली

स्थानीय सरकार : भूमि प्रशासनका अभ्यास र चुनौती

नेपालको संविधानको धारा ५६ अनुसार सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विभाजन गरिएको छ। राज्य शक्तिको अभ्यास तीनै तहका सरकारले गर्छन्। २०७३ साल फागुन २२ को स्थानीय तह पुनर्संरचनासम्बन्धी निर्णयअनुसार हाल नेपालमा ६ महानगरपालिका, ११ वटा उपमहानगरपालिका, २८६ नगरपालिका र ४६३ गाउँपालिका छन्।

स्थानीय तहको पहिलो निर्वाचन २०७४ वैशाख १४, असार १४ र असोज २ मा गरी ३ चरणमा भएको थियो। हाल ७५३ स्थानीय तहमै निर्वाचित जनप्रतिनिधि नेतृत्वको सरकार छ। सरकारले आगामी २०७९ वैशाख ३० गतेलाई दोस्रो कार्यकालका लागि एकपटक गर्ने गरी स्थानीय तहको निर्वाचन घोषणा गरेको छ।

नेपालको संविधानमा नै स्थानीय तहले गर्न पाउने गरी २२ अधिकार, अनुसूची-८ मा व्यवस्था गरेको छ। साथै अनुसूची-९ मा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साभा अधिकार भनी १५ वटा तोकिदाइको छ।

स्थानीय तहलाई प्राप्त अधिकारमध्ये यहाँ भूमि प्रशासनसँग सम्बन्धित काम, यसको कार्यान्वयन अभ्यास, अवसर र चुनौतीको विषयमा केही चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ।

नेपालको संविधानको अनुसूची-८ मा उल्लेख गरिएको स्थानीय तहको २२ अधिकारमध्ये, बुँदा ४ मा 'स्थानीय कर (सम्पति कर, घर बहाल कर, घर जग्गा

रीजिस्ट्रेसन शुल्क, सवारी साधन कर) सेवा शुल्क, पर्यटन शुल्क, विज्ञापन कर, व्यवसाय कर, भूमि कर (मालपोत), दण्ड जरिवाना, मनोरञ्जन कर, मालपोत सङ्कलन', बुँदा १३ मा 'स्थानीय अभिलेख व्यवस्थापन', बुँदा १४ मा 'घर जग्गा धनी पुर्जा वितरण', बुँदा १५ मा 'कृषि तथा पशु पालन, कृषि उत्पादन व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य, सहकारी', बुँदा १८ मा 'कृषि प्रसारको व्यवस्थापन, सञ्चालन र नियन्त्रण' गरिएको छ। यसै अनुसूची-९ मा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साभा सूचीमा बुँदा ४ मा 'कृषि', बुँदा १० मा 'सामाजिक सुरक्षा र गरिबी निवारण', बुँदा १३ मा 'सुकुम्बासी व्यवस्थापन' उल्लेख छ।

भूउपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २, दफा (६) सम्बन्धित स्थानीय भूउपयोग परिषद्ले ऐनबमोजिम निर्धारित भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरणका आधार, मापदण्ड तथा मन्त्रालयले तयार गरेको कार्यान्वयिकमोजिम आफ्नो क्षेत्रभित्रको भूमिलाई भूउपयोग क्षेत्रमा वर्गीकरण गर्नुपर्नेछ भनी व्यवस्था गरिएको छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन तथा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन, २०७४ को परिच्छेद ३ मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिदाइको छ। जसमा सङ्घीय तथा प्रदेश कानुनको अधीनमा रही घर बहाल कर, भूमि कर (मालपोत) सङ्कलन गर्ने, जग्गा धनी दर्ता प्रमाण पुर्जा वितरण तथा लगत व्यवस्थापन गर्ने, स्थानीय जग्गाको नाप नक्सा, कित्ताकाट, हालसाविक,

रजिस्ट्रेसन नामसारी तथा दाखिल खारेज गर्ने, भूमिको वर्गीकरणअनुसारको लगत व्यवस्था गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको छ । त्यस्तै सार्वजनिक प्रयोजनका लागि जग्गा प्राप्ति, मुआज्जा निर्धारण तथा वितरणमा समन्वय र सहजीकरण, नापी नक्सा तथा जग्गाको स्वामित्व निर्धारण कार्यमा समन्वय र सहजीकरण जस्ता कार्य छन् ।

त्यस्तै भूमि व्यवस्थापन शीर्षकमा सङ्घीय तथा प्रदेश कानुनको अधीनमा रही स्थानीयस्तरको भूउपयोग नीति, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनको अधिकार छ । सङ्घीय तथा प्रदेशको कानुनी मापदण्डको अधीनमा रही व्यवस्थित बस्ती विकास कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन, एकीकृत बस्ती विकासका लागि जग्गा एकीकरण तथा जग्गा विकास र व्यवस्थापन, स्थानीयस्तरमा अव्यवस्थित बसोबासको व्यवस्थापन पनि स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र छ । सुकुम्बासी व्यवस्थापन शीर्षकभित्र भने सङ्घीय र प्रदेश कानुनबमोजिम स्थानीय तहमा सुकुम्बासी पर्हचान र अभिलेख व्यवस्थापन एवम् स्थानीयस्तरमा सुकुम्बासीसम्बन्धी जीविकोपार्जन र बसोबास व्यवस्था गर्नुपर्ने उल्लेख छ ।

स्थानीय तह सञ्चालन कार्यविधि, २०७४ मा गाउँपालिका अध्यक्ष वा नगरपालिका प्रमुखको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको छ । जसमा भूमि सम्बन्धमा (क) भूउपयोग नीति, गुरुयोजना वा कानुनले तोकेकोमोजिम गाउँपालिका वा नगरपालिकाको पूर्वस्वीकृति नलिइ कुनै व्यक्ति, संस्था वा कम्पनीले जग्गा प्लाटिट वा प्लानिड गरेको पाइएमा तत्काल कारबाही गर्ने, (ख) गाउँपालिका वा नगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेको अव्यवस्थित बसोबासलाई व्यवस्थापन गर्ने, (ग) सरकारी वा सार्वजनिक, ऐलानी र पर्ती जिमिनमा भएको अतिक्रमण हटाउने र त्यस्ता जिमिन संरक्षण गर्ने, (घ) गाउँपालिका वा नगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोतको दिगो संरक्षण र उपयोग गर्ने जिम्मेवारी तोकिएको छ ।

यसरी हेर्दा नेपालको संविधान, भूउपयोग ऐन २०७६ र स्थानीय तह सञ्चालन कार्यविधि २०७४ अनुसार

भूमि र कृषि सुधारको क्षेत्रका काम गर्नका लागि स्थानीय सरकारलाई केही महत्वपूर्ण अधिकारहरू प्रत्यायोजन गरिएको पाइन्छ । यसर्थे भूमि र कृषि सुधारको क्षेत्रका धैरै काम गर्न सक्ने सामर्थ्य स्थानीय सरकारले राख्न सक्छन् ।

अहिले पनि मालपोत कार्यालयहरूबाट सङ्कलन हुने राजश्वमध्ये पुँजीगत लाभ करबाहेकका घर जग्गा रजिस्ट्रेसन शुल्कलगायतका शुल्कबाट उठेको राजश्वमध्ये ४० प्रतिशत प्रदेश सरकार तथा ६० प्रतिशत स्थानीय सरकारमा जाने गर्छ । यसैले जनताले अहिले पनि भूमि प्रशासन सम्बन्धित काम गर्नका लागि जिल्ला सदरमुकामसम्म धाउनुपर्ने बाध्यतात्मक अवस्था भोग्नुपरिहेको छ । यसो हुँदा यस्तो कार्य स्थानीय तहबाट नै सुचारू भर्दियोस् भन्ने जनचाहना छ ।

आ.व. २०७७/७८ को सङ्घीय सरकारको नीति तथा कार्यक्रमा ६० स्थानीय तहमा जग्गा प्रशासनका सबै काम हुनेगरी व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रम थियो तर यो काम हुन सकेको छैन ।

भूउपयोग ऐन २०७६ अनुसार अब स्थानीय तहमा रहेका भूमिलाई १० क्षेत्रमा (कृषि, वन, आवास, औद्योगिक, सांस्कृतिक तथा पुरातात्त्विक, व्यावसायिक, सरकारी तथा सार्वजनिक आदि) वर्गीकरण गरी कार्यान्वयनमा लैजानुपर्नेछ । ऐन आएको २ वर्ष नाधिसकेको भए पनि हालसम्म यो व्यवस्था पनि कार्यान्वयनमा आउन सकेको छैन ।

यद्यपि स्थानीय तहले आफ्नो पालिका क्षेत्रभित्र रहेको भूमिहीन सुकुम्बासी, भूमिहीन दलित र अव्यवस्थित बसोबासीको लगत सङ्कलन गरी अभिलेखन कार्य सुरुवात गरेका छन् । यसले उनीहस्तुको पालिकाभित्र बसोबास गर्ने भूमिहीन परिवारको एकीन

विवरण अद्यावधिक हुन महत पुगेको छ । साथै कतिपय ठाउँमा जग्गा नापीको कार्य पनि अघि बढेको छ । भूमि कर सङ्कलन, घर जग्गा रजिस्ट्रेसन पासका लागि सिफारिस दिने कार्य पनि गरिरहेका छन् । भूमिहीन घरधुरीको जीविकोपार्जनका लागि सुधार गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरेका छन् भने पुस्तैदेखि खर र पुस्तको छानोमुनि रहेका घरधुरीलाई स्थानीय तहले खरको छानोमुक्त घर निर्माणमा मद्दत गरेको देखिन्छ । यसलाई हाल स्थानीय तहले गरेको कामको असल अभ्यासका रूपमा लिन सकिन्छ ।

भूमि सुधार र भूमि प्रशासनको काम स्थानीय तहले गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था थियो यद्यपि अहिले पनि भूमि प्रशासनको कामहरू हिजोकै जस्तै सङ्घीय तहको मातहतमा रहेको मालपोत र नापी कार्यालयबाट नै भइरहनुका कारण जनताले फेरि पनि सास्ती नै खेप्नुपरेको छ । स्थानीय तहसँग यी सबै काम गर्न सक्ने जनसक्ति अभाव छ भने भएको जनसक्तिको क्षमता विकास गर्नुपर्ने पनि उत्तिकै जस्ती छ । जबसम्म भूमि प्रशासनको काम स्थानीय तहबाट सुरुवात हुँदैन तबसम्म भूमि सुधारका लागि अपेक्षाकृत नजिता आउन कठिन छ ।

संविधान, ऐन, कानुनमा उल्लेख गरिएको भूमिसँग सम्बन्धित विषयहरू स्थानीय तहले अभ्यास गर्न जस्ती थियो तर अपेक्षाकृतरूपमा यी काम भएको देखिएन । खासगरी राज्य पुनर्संरचनापछिको पहिलो पटक भएको निर्वाचन र पाइलो अभ्यासमा गएका जनप्रतिनिधिहरू भएका कारण पनि उनीहरूले भूमि प्रशासनको क्षेत्रमा अपेक्षाकृत उपलब्धि देखिने गरी नतिजा दिन सकेन्न । यसैले अब स्थानीय तहबाट जनचाहनाअनुसार घर जग्गासँग सम्बन्धित सम्पूर्ण प्रशासनिक कार्य गर्ने व्यवस्था सुरु गर्नु जस्ती छ । जग्गाको नामसारी, संशोधन, क्षेत्रफल सुधार, दाखिला खरेज, जग्गाको लगत कट्टा, जग्गा प्राप्ति तथा जग्गा प्रशासनका अन्य मुद्राका काम स्थानीय तहबाट नै सम्पादन गरिने व्यवस्था अबको स्थानीय तहको कार्यनीति हुनु जस्ती छ । यस विषयमा स्थानीय तहका जनप्रतिनिधिहरूको पनि उचित ध्यान जानुपर्छ । चुनौती धेरै छन् यद्यपि स्थानीय सरकारसँग अवसर पनि उत्तिकै छन् ।

अनुभव

दीपिका अर्याल

विनोद सुनार

भूउपयोग योजना र स्थानीय विकास

राजनीतिक व्यवस्था परिवर्तनपछि स्थानीय विकासको बागडोर स्थानीय तहले समालेको छ। स्थानीय तहहरूमा विकासको गतिविधि उल्लेख्य बढेको पाइन्छ। सीमित गतिविधि भने उदाहरणीय पनि छन्। कर्तिपय गतिविधि प्रत्युत्पादक भएको पनि देखिन्छ। यसको उदाहरणका रूपमा 'डोजरे विकास' र जथाभावी दुइङ्गा गिटूटीको उत्खननलाई लिन सकिन्छ। सीमितरूपमा निर्माण भएका विकाससम्बन्धी नीति नियमहरूले विकासको प्रभाव र असरलाई विश्लेषण गर्न सकिरहेको छैन।

हचुवा र मनोमानी विकासको गतिविधिहरू रोक्ने र दिगो विकासको मार्ग निर्देशन गर्ने नीति नियमहरू निर्माणसमेत भएका पाइँदैन। विकासको अपेक्षित प्रतिफलसँगै नकारात्मक प्रभाव

बढी देखिएको छ। विकास निर्माणपश्चात पर्न सक्ने असर र प्रभावबारे विश्लेषण गर्ने नीति नियमहरू अपुरा देखिन्छन्। तसर्थ दिगो र न्यायोचित स्थानीय विकासका लागि भूउपयोग नीति तथा जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना अपरिहार्य छ।

भूउपयोग योजना भूमिको विवेकपूर्ण उपयोग गरी महतम् लाभ लिन तयार गरिने योजना हो। यो योजनाले जमिनको वर्गीकरण गरी समुचित उपयोग गर्नका लागि मार्ग निर्देशित गर्छ। भूउपयोग योजनाले भूबनावट, भूक्षमता, उपयुक्तता, हाल भइहेको भूमिको प्रयोग र आवश्यकताका आधारमा जमिनको वैज्ञानिक वर्गीकरण गर्दछ। साथै यसले जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरण र वातावरणलाई प्रतिकूल असर पार्ने

गतिविधिहरूको पहिचान र नियमनका लागि मार्ग निर्देशित गर्दछ।

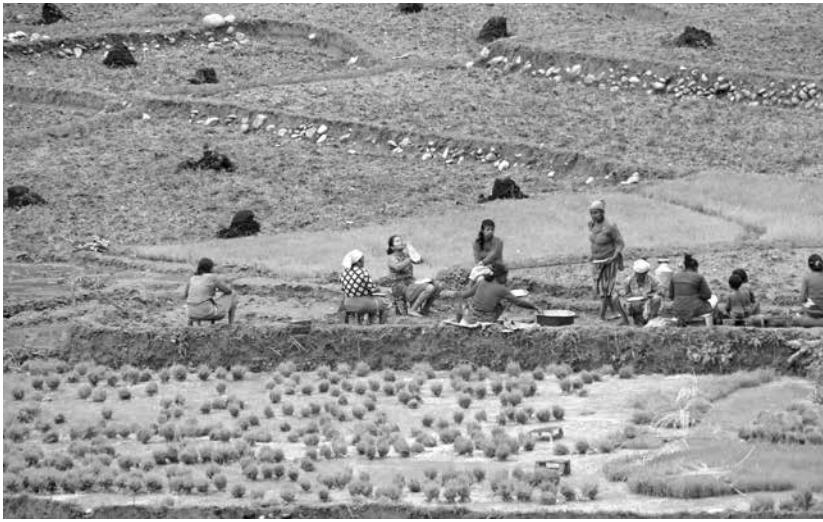
भूउपयोग योजनाले कहाँ बस्ती बसाउने या विस्तार गर्ने, कहाँ कुन खेती गर्ने, कहाँ उद्योग सञ्चालन गर्ने, कहाँ व्यवसाय गर्ने, कहाँ भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने, कहाँ खुला तथा सुरक्षित स्थान छुट्याउने, कुन स्थानमा कुन विकास कसरी गर्ने भन्ने जस्ता विषयमा गहन अध्ययन र अनुसन्धानसहितको बाध्यकारी नीति/नियमअनुरूप कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्दछ। तसर्थ, विपद् तथा जलवायु संवेदनशीलताको अध्ययन गरी प्रभावकारी भूउपयोग योजनाका आधारमा स्थानीय विकास निर्माणका कार्य सञ्चालन गरेमा विकासको फड्को मार्न सकिन्छ।

दिगो विकासका लागि भूमिको समुचित उपयोग र व्यवस्थापन आवश्यक छ। जसका लागि भूउपयोग योजना अपरिहार्य छ। यसले विकासको समग्र पाटोलाई वैज्ञानिक तथा व्यवस्थित बनाउन सहयोग गर्दछ। भूउपयोग योजना विकासको आधारभूत कार्य हो।

भूमिको समुचित उपयोगिकाना विकासको कल्पना गर्न सकिन्न तर नागरिक तथा राज्य तहबाट भैआएको भूमिको प्रयोग मनपरी छ।

भूमिको कतै न्यून उपयोग, कतै दुरुपयोग र कतै अत्यधिक तथा चरम दोहन भएको देखिन्छ। यसले नेपाल जस्ता विपद् जोखिमको हिसाबले उच्च स्थानमा रहेको देशमा मानवीय क्रियाकलापहरूले विपद् जोखिम बढाएको छ। साथै वातावरणीय ज्ञास र प्राकृतिक मोतमाथि खलल पुगेको छ। भूउपयोग योजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी विस्तृत अध्ययन तथा अनुसन्धान सामेल हुन्छ। जसले गर्दा विपद् जन्य घटनाहरू कम हुन्छन्। स्रोत र साधनको सही प्रयोग र दिगो विकास हुन्छ।

नेपालमा विकासका गतिविधिहरूबाट आशातीत नतिजा हासिल नगरेको, दिगोपना नभएको र क्षति पुगेको देखिन्छ। विकासका गतिविधिहरूकै कारण भूक्षय, बाढी, पहिरो, नदी कटान, पानीको मुहान नष्ट जस्ता विपद् भोग्नुपरेको छ। त्यसको प्रत्यक्ष असर आमनागरिकले भोग्नुपरेको छ। जसलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि भूउपयोग योजना निर्माण गर्नु आवश्यक देखिन्छ। जसले भूमिको न्यायोचित र विवेकपूर्ण उपयोग गरी

व्यवस्थापन गर्दछ । विकासलाई कुविकास र विपद् हुनबाट रोक्छ ।

स्थानीय तहको प्रयास

सिन्धुपाल्चोकको पाँचपोखरी थाड्पाल गाउँपालिका र जुगल गाउँपालिकामा जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तर्जुमा भई कार्यान्वयनको चरणमा छन् । भूउपयोग योजना बनाउनुअघि यी पालिकामा भूउपयोग ऐन २०७६ को दफा ६ (१) को व्यवस्थाअनुसार भूमिको वस्तुस्थिति, जनसङ्ख्या वृद्धि दर, खाद्य र आवासको आवश्यकता, आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार विकासका लागि भूमिको मागमा हुने वृद्धि र विपद् जोखिमको अवस्थालगायतका विषयमा अध्ययन गरी भूउपयोग योजना तर्जुमा भएको छ ।

यही व्यवस्था र योजनाअनुरूप भूमि र भूमि स्रोतहरूको समुचित प्रयोगबाट वातावरण र विकासबीच सन्तुलन कायम राखी वातावरणमैत्री विकास निर्माण गर्न सकिने अपेक्षा गरिएको छ । स्वच्छ, सुन्दर, सुरक्षित बस्ती विकास गर्न, स्थानीयस्तरमा खाद्य उत्पादन र आवश्यकता परिपूर्तिका लागि योजनाबद्द र दिगो विकासका लागि भूउपयोग योजनाले अहं भूमिका खेल्लेमा दुई मत छैन ।

यी पालिकामा भौगर्भिक अध्ययन भई बस्तीहरूको जोखिम मूल्याइकन भएका छन् । सङ्कटासन्ताको विभिन्न सूचकहरू भौतिक, आर्थिक, वातावरणीय

र सामाजिक सङ्कटासन्ताका आधारमा बस्तीहरू अध्ययन तथा विश्लेषण भएका छन् । त्यसैगरी भौगर्भिक अध्ययनको प्रतिवेदनअनुरूप वर्ग २ का बस्ती सुरक्षित गर्ने तथा वर्ग ३ का बस्तीलाई स्थानान्तरण गर्ने पहल गरिए आएको छ ।

सङ्कट/संस्था तथा पालिकाकाको साफेदारीमा पाँचपोखरी थाड्पाल गाउँपालिको २१ र जुगल गाउँपालिकाका १९ स्थानमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि साना अल्पीकरणका योजना सञ्चालन भई बस्ती सुरक्षित गर्ने प्रयास गरिएको छ । पाँचपोखरी थाड्पाल गाउँपालिकाका अति जोखिमयुक्त ५ बस्तीका १८० परिवार र जुगल गाउँपालिकाको ३ बस्तीका २१० परिवारको सुरक्षित पुनर्निर्माण तथा स्थानान्तरणका लागि राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण र जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिसँगको समन्वयमा पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनाको काम अगाडि बढेको छ ।

गाउँपालिकामा भएका खुला तथा सुरक्षित स्थानहरू जथाभावी उपयोगमा रोक लगाइ विपद्को समयमा उपयोगमा ल्याउने गरी सकारात्मक निर्णयहरू भएका छन् । बस्ती विस्तारका लागि सम्भावित स्थानहरूलाई आवासीय क्षेत्र विस्तारका लागि छुट्याइएको छ । कृषियोग्य जमिनमा कृषिबाहेक आवास निर्माण तथा अन्य गतिविधिमा रोक लगाउने प्रयास भएको छ । यस्ता विवेकपूर्ण निर्णयहरू अन्य स्थानीय तहहरूमा समेत अनुकरणीय छ ।

पालिकाले खाली तथा बाँझो

रहेका जमिनमा वृक्षारोपण गर्दै आएको छ ।

पालिकाका बाझो जमिन उपयोगका लागि

साना किसानहरूलाई प्रोत्साहनस्वरूपका

कामहरू प्राथमिकतामा परेको छ ।

पालिकाले जोखिम नक्साइकन भई जोखिम

संवेदनशीलतालाई ध्यानमा राखी विकासका

गतिविधिहरू अगाडि बढाएको छ । यसरी केही हुदसम्म सकारात्मक कार्य थालनी भएको छ ।

स्थानीय विकास योजनाहरू निर्माण र

कार्यान्वयन गर्दा बस्ती र वातावरणमा हुने

नकारात्मक असर रोक्नुपर्दछ । भूउपयोग

योजनाको अर्को महत्वपूर्ण पक्ष भनेको विपद्

जोखिम न्यूनीकरण हो । उक्त योजनाले नयाँ बस्ती विकास गर्न सकिने स्थान तथा विपद्

जोखिमयुक्त स्थानहरूको पहिचान गर्दछ ।

पहिचान भएका जोखिमयुक्त बस्तीहरूको

सुरक्षित स्थानान्तरण गर्न निर्देशित गर्दछ ।

जोखिमयुक्त स्थानहरूमा विपद् जोखिम

न्यूनीकरण र पूर्वतयारीका क्रियाकलापहरू

सञ्चालनका लागि आवश्यक निर्देशन

प्रदान गर्दछ । जोखिमयुक्त क्षेत्रहरूको विपद्

जोखिम न्यूनीकरण र संरक्षणको विषयमा

राष्ट्रिय भूमि नीतिमा समेत उल्लेख छ ।

भूमि र भूमि स्रोतको समन्वयिक वितरण

सुनिश्चित गर्नु राज्यको प्रमुख कर्तव्य हो ।

भूउपयोगको उचित व्यवस्थापन र नियमन

गर्ने दायित्व राज्यकै हो । सबै नागरिकका

लागि सुरक्षित र व्यवस्थित आवासको

व्यवस्था, कृषि भूमिमा किसानको पहुँच,

भूमि अधिकार, पूर्वाधारको दिगो विकास,

जलवाया परिवर्तनबाट पर्ने असरहरूको

न्यूनीकरणसहितको समयसान्दर्भिक

भूउपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा

दिला भैसेकको छ । जसले समृद्धि र दिगो

विकासको लक्ष्यलाई अवरोध गरिरहेको छ ।

बाँझो जमिनको उपयोग, कृषि ऋण तथा

अनुदान, भूमिको क्षमता र उपयुक्तताका

आधारमा उपयोग, व्यवस्थित बस्ती विकास,

जोखिममा रहेका बस्तीहरूको नक्साइकन

र जोखिम न्यूनीकरण, वातावरण प्रभाव

मूल्याइकनका आधारमा विकास निर्माण

जस्ता भूउपयोग योजनाका सवाललाई

स्थानीय तहको नीति तथा कार्यक्रममा

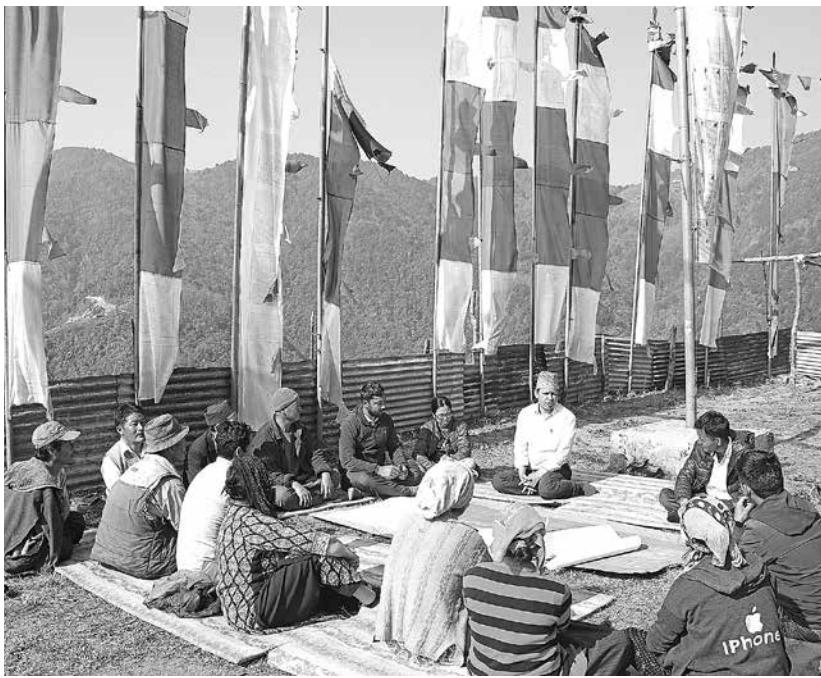
समाहित गरी लागु गर्न सके स्थानीय तहको

समग्र विकास हुने देखिन्छ । ◎

कुमार थापा

जलवायु उत्थानशील भूमि-कृषि अभियान

जलवायु परिवर्तनको प्रभाव जल, जङ्गल, जमिनमा उल्लेखनीय छ। जसका कारण कृषि क्षेत्र खस्किएको छ। र यसको मारमा भूमिहीन, साना तथा सीमान्तकृत किसानहरू परेका छन्। साथै जलवायु परिवर्तनका कारण उत्पन्न प्रकोपले जोखिम बढेको छ। यसको असर विशेषगरी महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, अल्पसङ्ख्यक तथा गरिबीमा रहेका समुदायहरूको जीविकोपार्जनमा प्रत्यक्षरूपमा परेको छ।

यसै सन्दर्भमा समुदायका अगुवाहरूको सहभागिता र अगुवाइमा जलवायु परिवर्तन

अनुकूलनसम्बन्धी कार्यहरू तथा स्थानीय सरकारमा उत्थानशीलता विकासका निमित्त अनुकूलन वातावरण सिर्जना गर्न समुदायको अगुवाइमा जलवायु उत्थानशील भूमि-कृषि अभियान सुरु गरिएको छ।

वर्ल्ड जिविस रिलिफको सहयोगमा सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रको सहजीकरणमा मधेस प्रदेशअन्तर्गत महोत्तरी जिल्लाको गौशाला नगरपालिका वडा नं. १२ (लक्ष्मिनियाँ, पुरानो कानितबजार र मुसहरी टोल) र वाम्पती प्रदेशअन्तर्गत सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको पाँचपोखरी थाइपाल गाउँपालिका-२ बरुवा (डाले,

बोलगाउँ र साल्मे) समुदायमा यो अभियान सञ्चालन भइरहेको छ।

यस अभियानले विशेषरूपमा स्थानीय सङ्गठन, समूहका अगुवामार्फत जलवायु उत्थानशील भूमि-कृषिसम्बन्धी सवालहरूमा सचेतना, बहस, पैरवी, समुदायकै अगुवाइमा सहभागितामूलक परिवेश विश्लेषण, जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तर्जुमा र अनुकूलन तथा न्यूनीकरणका कार्यहरू कार्यान्वयन गर्दै जीविकोपर्जनिका कार्यक्रममार्फत आय-आर्जनमा टेवा पुऱ्याउने तथा जलवायु उत्थानशीलताका कार्यहरूलाई स्थानीय सरकारको सहकार्यमा अनुकूलन वातावरण सिर्जना गर्नेछ। साथै यी कार्यमार्फत जलवायु प्रभावको सामना विपन्न र सङ्कटासन्न समुदायको क्षमता अभिनृद्धि गर्ने लक्ष्य अभियानले लिएको छ।

जलवायु परिवर्तनको असरका कारण समुदायका महिला तथा ज्येष्ठ नागरिकहरूमा परेका प्रभावको अध्ययन गरी प्रभाव न्यूनीकरणका लागि समुदाय तहमा योजना तयार गर्न यस अभियानले मदत गर्नेछ। साथै समुदायको योजनाका आधारमा जलवायु उत्थानशील दिगो कृषिका लागि आवश्यक सहयोग पुऱ्येछ।

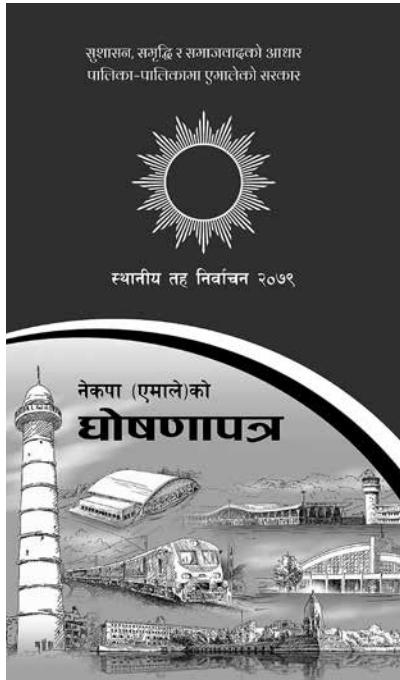
जलवायु परिवर्तनका कारण बढ्दो समस्याका बाबजुद पनि समुदायको विकासको गति अगाडि बढाउन आवश्यक छ। त्यसैले यो अभियानले जलवायु अनुकूलन, सहज क्षमता र रूपान्तरणको प्रक्रियालाई सम्बोधन गर्दै भूमिमा पहुँच, रूपान्तरण, जलवायु उत्थानशीलताका लागि जागरूक गर्न समुदायलाई आवश्यक प्रेरणा र ज्ञान दिनेछ।

परम्परागत खेती प्रणालीका कैर्यै अभ्यास कृषि क्षेत्रको विकासका लागि निकै सान्दर्भिक र अपरिहर्य छ। जसबाट जलवायु परिवर्तनको प्रभाव न्यूनीकरणका लागि सहयोग पुऱ्येछ। बाली र पशु पालनको मिश्रण, मिश्रित बाली प्रणाली, पर्म आदि जलवायु उत्थानशील दिगो कृषिका लागि अत्यन्त महत्वपूर्ण छ। जलवायु उत्थानशील भूमि-कृषि अभियानले जलवायु परिवर्तको प्रभाव न्यूनीकरणसम्बन्धी समुदायमा रूपान्तरण, रैथाने बिउ संरक्षणसहित स्थानीय ज्ञान, सिपको भरपुर उपयोगमा ल्याउनेछ। ●

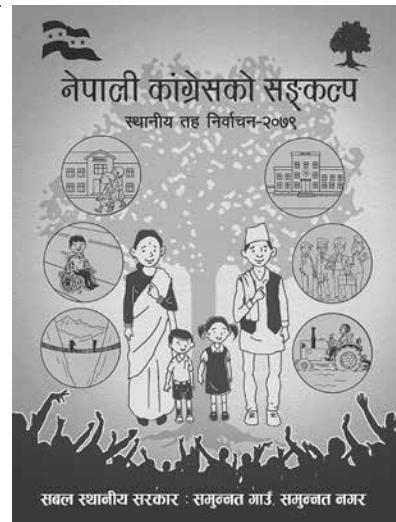
स्थानीय निर्वाचन २०७९ : दलको घोषणापत्र र भूमि मुद्दा

नेकपा (एमाले)

- भूउपयोग नीतिलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने । कृषियोग्य जमिनको जथाभावी प्रयोगलाई नियन्त्रण गर्ने । व्यावसायिक खेती गर्न चाहनेहरूलाई भयु ब्याङ्मार्फत आवश्यक जमिन उपलब्ध गराउने । लिज, करार र सहकारीमार्फत खेती गर्न त्यस्ता जमिनका सन्दर्भमा आवश्यक कानुनी प्रबन्ध र राज्यले सुरक्षा प्रत्याभूत गर्ने ।
- सझ्य र प्रदेशसँग सहकार्य गर्दै सकुम्बासी तथा अव्यवस्थित

- बसोबासीहरूको समस्या सदाका लागि समाधान गर्ने । घरबारविहीन नागरिकलाई सुरक्षित आवासको व्यवस्था गर्ने । सझ्य र प्रदेशसँगको सहकार्यमा जनता आवास, सुरक्षित आवास, विपद्पीडित आवास तथा दलित समुदायको आवासका कार्यक्रमलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्ने, खर र फुसका छाना विस्थापन गर्ने ।
- भूउपयोग ऐनका आधारमा पालिकाको भूउपयोग योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने । मालपोत तथा जग्गा प्रशासनका काम स्थानीय तहबाटै सञ्चालन गर्ने ।
- सार्वजनिक जग्गा संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने । सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण र कब्जा गर्नेहरूमाथि कानुनी कार्बाही गर्दै त्यस्ता जमिन सार्वजनिक स्वामित्वमा ल्याउने ।
- नापी नक्सा डिजिटलाइज गर्ने । बाँकी रहेका नापीसम्बन्धी कार्य यथाशीघ्र सम्पन्न गर्ने ।
- सार्वजनिक एवं सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख सङ्कलन, संरक्षण र व्यवस्थापन, भूसूचना प्रणालीको विकास तथा व्यवस्थापन गर्ने ।
- जीवनको आधारका रूपमा रहेको खाद्य पदार्थ उत्पादन गर्ने कृषि क्षेत्रलाई उच्च महत्व दिएर लगानी अभिवृद्धि गर्ने र मलुकलाई कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भर बनाउने ।

नेपाली कड्ग्रेस

भूउपयोग योजना र भूमिमाथि नागरिक अधिकार

भूउपयोग योजना र कार्यान्वयन

- भूउपयोग सूचना केन्द्र स्थापना गरी भूउपयोग सूचना सङ्कलन गर्ने, भूमिको वर्गीकरण र भूउपयोग योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको व्यवस्था गर्ने, उपयोगविहीन खेतीयोग्य बाँझो जमिन, नदी उकास, बगर, हैसियत बिग्रिएका बनमा व्यावसायिक कृषि तथा कृषि-वन कार्यक्रम, खेतीयोग्य जमिनमा खण्डीकरण, गैरकृषि प्रयोग एवम् बाँझो राष्ट्र्लेराई प्रगतिशील कर तथा गैरकरका व्यवस्था, भूमि बैद्यकमार्फत साना किसानलाई उत्प्रेरित गर्ने ।

भूमि अधिकार

- भूमिहीन दलित, सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीको समस्या समाधान गर्न लगत सङ्कलन, प्रमाणीकरण, जग्गा नापी र पुर्जा वितरणसमेतको कार्य स्थानीय तहबाट हुने गरी आवश्यक प्रबन्ध, यसका लागि सझ्य प्रदेशसँग सहकार्य गर्ने,
- भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीलाई जमिन उपलब्ध गराएपश्चात अति गरिब परिवारका लागि आवास र जीविकोपार्जनका कार्यक्रम सञ्चालन,
- हरित अर्थतन्त्र : हरेक स्थानीय तहमा

- स्वच्छ ऊर्जामा आधारित आर्थिक गतिविधि र उद्यमशीलतालाई बढावा दिने,
- पेट्रोलियम पदार्थको प्रयोगलाई न्यूनीकरण गर्दै नविकरणीय ऊर्जामार्फत दिगो हरित अर्थतन्त्र निर्माण गर्ने,
- स्वच्छ ऊर्जाको खपत बढाउन विद्युतीय चुलो, शहरी क्षेत्रमा विद्युतीय सार्वजनिक यातायातको प्रयोग बढाउने, चार्जिङ स्टेसनका लागि सहुलियत दिने,
- महिलाहरूको ज्ञान र सिपलाई औपचारिक अर्थतन्त्रसँग जोड्दै महिलाकेन्द्रित नयाँ हरित रोजगारी सिर्जना गर्ने,
- रैथाने ज्ञान, कला, संस्कृति, प्रविधि, बिउ, रुख/बिरुवा र गाइवस्तुका प्रजातिलाई संरक्षण र प्रबढ्दन गर्ने,
- स्थानीय पूर्वाधार र संरचनाहरूको निर्माण गर्न मौलिक डिजाइन र स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गर्ने प्रोत्साहन गर्ने,
- जडीबुटीयुक्त घर : स्वस्थ गाउँ शहर' अभियान सञ्चालन गर्ने ।
- भूमि प्रशासनको स्थानीयकरण गरी प्रत्येक स्थानीय तहबाट जग्गासम्बन्धी सेवा उपलब्ध गराउने व्यवस्था,
- भूउपयोग ऐनअनुरूप स्थानीय भूउपयोग परिषद् गठन गर्ने,
- जोखिम क्षेत्रमा बसोबास गरेका नागरिकका परिवारलाई सुरक्षित स्थानमा पुनर्स्थापना,
- अति गरिब, एकल र सीमान्तकृत भूमिहीन परिवारका लागि आवास निर्माण र जीविकोपार्जनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- हरुवा/चरुवाको लगत लिई पुनर्स्थापनाको कार्यक्रम सञ्चालन,
- मुक्त कमैया, कमलरी, हलियाहरूको सम्बोधन हुन बाँकी विषयहरू सम्बोधन गर्न पहल गर्ने,

नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एकीकृत समाजवादी)

- भूमि बाँझो राख्न नपाउने विषयलाई कडाइका साथ लागु गरिनेछ । जमिनको बहुउपयोग गर्ने र बढी उत्पादन

नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी

(एकीकृत समाजवादी)

स्थानीय विवरण घोषणा पत्र - २०७८

"जनमुखी स्थानीय सरकार : विकास र समृद्धिको आधार"

प्रकाशक :

नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एकीकृत समाजवादी)
केन्द्रीय कार्यालय, आलोकमार्ग, मौनभवन
काठमाडौं, नेपाल

- गर्ने किसानलाई अनुदान, सम्मान र पुरस्कारको व्यवस्था गर्ने, उत्पादनका आधारमा अनुदान दिने तथा चक्काबन्दी र गह्रा सुधारका कार्यक्रम लागु गरिनेछ ।
- पालिकाहरूले आवश्यकताअनुसार प्रदेश र सङ्घीय सरकारसँग समन्वय गरी वास्तविक सुकुम्बासीलाई उचित व्यवस्थापन गर्ने, अव्यवस्थित बसोबासीको उचित व्यवस्थापन गर्ने ।
- भूमिहीन किसानहरूलाई खेतीयोग्य जमिन उपलब्ध गराउने प्रोत्साहनमुखी कार्यक्रम ल्याउने छ ।
- घरबारिबीहीनका लागि घडेरीसहित घर निर्माणका कार्यक्रम ल्याइनेछ ।
- सहकारी तथा सामूहिक खेतीको अभ्यास अगाडि बढाइनेछ । यस्तो प्रणालीमा आबद्ध किसान समूहरूलाई मालपोत तथा कर छूट दिनेछ ।

जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल

- सबै गाउँपालिकाको विस्तृत भूउपयोग योजना र नपा/उपनपा/ मनपाहरूको गुरुयोजना तयार गरी क्रमशः लागु गरिनेछ ।
- पालिकाको कुल भूमि स्रोतको अध्ययन तथा नक्साइकन गरी आवास, सार्वजनिक पूर्वाधार, बन, औद्योगिक क्षेत्र तथा कृषिजन्य भूमिका रूपमा

वर्गीकरण गरिनेछ । तदनुरूप पूर्वाधार विकासमा जोड दिनेछ ।

- अव्यवस्थित बसोबास गरेका व्यक्तिहरूलाई चरणबद्धरूपमा स्थायी पुर्जा दिनेछ । त्यस्तो अव्यवस्थित बसोबास पहिरो, नदी किनार र जङ्गललोक छेउमा भएमा अन्यन्त्र सार्न पहल गरिनेछ ।
- भूमिहीन किसानका साथै खेती गर्न चाहने किसानलाई खेतीयोग्य जमिनमा संलग्न गराउन जग्गा भाडामा लिइ गरिने करार खेतीको अभ्यास सुरु गरिनेछ ।
- साना किसानलाई सहकारीमा सञ्चित गराएर व्यावसायिक खेती गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । जैविक खेती प्रणालीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ । कृषिमा आधारित स्थानीय उद्यम गर्न चाहने सीमान्तकृत महिला र साना किसानलाई सहुलियत ब्याज दरमा कृषि ऋण उपलब्ध गराइनेछ ।

पहिचान, संघीयता, सुशासन र सदाचार स्थानीय सरकार समृद्धिको मूल आधार

गाउँ-गाउँ सहर-सहर जाँची
जस्तपा, नेपाललाई जिताउँ

स्थानीय तहलाई भ्रष्टाचार मुक्त बनाउँ
विकास र समृद्धिको अभियान अधि बढाउँ

जनता समाजवादी पार्टी, नेपाल
स्थानीय तह निर्वाचन - २०७९

घोषणा-पत्र

- महिला, पुरुषका लागि समान कामको समान ज्यालाको नीति कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- भूमि कर महिलाको हकमा कुल तोकिएको करको ७५% हुनेछ ।

राजनीतिक दललाई स्थानीय तहको निर्वाचनको सन्दर्भमा घोषणापत्रमा भूमिसम्बन्धी समावेश गर्नुपर्ने विषयहरू समेटी पेस गरेको सुभाव

१. भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीको समस्या समाधान गर्न लगत सङ्कलन, प्रमाणीकरण, जग्गा नापी र पुर्जा वितरणसमेतको कार्य स्थानीय तहबाट हुने गरी प्रबन्ध मिलाइनेछ । भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीलाई जमिन उपलब्ध गराएपन्चात अति गरिब परिवारका लागि आवास र जीविकोपार्जनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२. तीनवटै तहको सरकारको समन्वयमा आवश्यक कानुनी व्यवस्था गरी भूमिसम्बन्धी समस्याहरू विर्ता, गुठी, बेदारीवाल मोही, स्ववासी, उखडालगायतको समस्या समाधान गरिनेछ ।
३. जमिन खनजोत गरिरहेका किसानहरूको मोही हक कायम गर्ने र जोताहाको अधिकार सुनिश्चित गर्दै जमिनमाथिको ढैध स्वामित्व समाप्त गर्न प्रत्येक स्थानीय तहमा जोताहा
४. किसानको लगत तयार पारी उपयुक्त कदम चालिनेछ ।
५. हरवा/चरवाको लगत लिइ पुनर्स्थापनाको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । मुक्त कमैया, कमलरी, हलियाहरूको सम्बोधन हुन बाँकी विषयहरू सम्बोधन गरिनेछ ।
६. र, तिनको परिवारको भूमि लगायत शिक्षा एवं जीविकोपार्जनमा विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
७. भूमि प्रशासनको स्थानीयकरण गरी प्रत्येक स्थानीय तहबाट जग्गासम्बन्धी सेवा उपलब्ध गराइनेछ ।
८. भूउपयोग ऐनअनुरूप स्थानीय भूउपयोग परिषद् गठनका साथै भूउपयोग योजना तर्जुमा कार्यलाई अभियानकै रूपमा सम्पन्न गरिनेछ । जोखिम क्षेत्रमा बसोबास गरेका नागरिकका परिवारलाई सुरक्षित स्थानमा पुनर्स्थापना गरिनेछ ।
९. कुनै पनि नागरिकलाई उठिबास वा विस्थापनको कार्य गरिने छैन । जोखिम क्षेत्र, सडक सीमा क्षेत्र वा संरक्षित क्षेत्रमा कोही पनि परिवार बसेको रहेछ भने उनीहरूलाई उचित विकल्पसहित पुनर्स्थापना गरिनेछ ।
१०. अति गरिब, एकल र सीमान्तकृत भूमिहीन परिवारका लागि आवास निर्माण र जीविकोपार्जनको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ । र, विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा सीमान्तकृत भूमिहीन समुदायसम्म पुग्ने गरी तर्जुमा गरिनेछ । अति विपन्न घर/परिवार परिचयपत्रका आधारमा रासन दिने व्यवस्था गरिनेछ ।

खाद्यका लागि कृषि अभियानले स्थानीय निर्वाचन २०७९ अवसरमा जारी गरेको ध्यानाकर्षण पत्र

हामी स्थानीय निर्वाचनको संघारमा उभिएका छौं । यसबाट निर्वाचित पार्टी र उमेदवारले ५ वर्ष स्थानीय सरकारको नेतृत्व गर्नेछन् । स्थानीय तहको खाना र खेतीपातीको बन्दोबस्त गर्ने भूमिका यसै निर्वाचित सरकारको हुने भएकाले यो निर्वाचनमा सबै पार्टी र उमेदवारले आगामी कार्यकालमा खाना र खेतीपाती उन्नत बनाउन के/कस्ता योजना र कार्यक्रम बनाउँछन् भने कुरामा हामी सबैको चासो छ । सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको पहिलो स्थानीय सरकारले संवैधानिक, कानुनी तथा अभ्यासमा भएको अलमल र अन्योलताबीच धेरै स्थानीय सरकारले खाना र खेतीपाती उन्नत बनाउन सकेका छैनन् । यद्यपि केही स्थानीय तहले सङ्घ, प्रदेशलगायत अन्य स्थानीय सरकारहरूले समेत अनुकरण गर्न

योग्य कामहरू पनि गरेका छन् । संविधानमा नै कृषिका आधारमा समाजवादीर जाने कुरा छ भने यसैले व्यवस्था गरेअनुसार कृषिलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी पनि स्थानीय सरकारको पोल्टामा परेको छ । यसर्थ, स्वाभाविकरूपमा स्थानीय निर्वाचनमा सहभागी हुने दल, नेता तथा कार्यकर्ताले नेपालको खाना र खेतीपातीलाई उपयुक्त ढागले सम्बोधन गर्न आवश्यक छ । सँगै, विश्वव्यापी समस्याहरूले ल्याएका विभिन्न सङ्कटबाट प्रत्यक्ष र परोक्षरूपमा हाप्रो कृषि र खाद्य प्रणाली धेरै नै प्रभावित भएको छ । खासगरी, प्रकृतिको अति दोहन, जलवायु परिवर्तन, खनिज ऊर्जाको उच्च खपत, कृत्रिम रसायन तथा विशादीको अत्यधिक र अव्यवस्थित प्रयोगले मानिस, माटोका साथै प्रकृतिको

स्वास्थ्यमा पनि व्यापक असर परेको छ । यसामाथि, विगतदेखि नै नेपालले सांस्कृतिक, भूराजनीतिक, भौगोलिक र पर्यावरणीय विशेषतालाई आत्मसात गरी कृषि विकास गर्ने दीर्घकालीन स्पष्ट दृष्टिकोण र रणनीतिक मार्गचित्र अवलम्बन गर्न नसकदा यो प्रणाली थप जोखिममा परेको छ । त्यस्तै २०२० बाट सुरु भएको कोभिड-१९ को विश्वव्यापी विस्तार र यसले मानव समुदायमा सिर्जना गरेको भय, तत्काल खानेकुरा र अन्य दैनिकीमा देखिएका समस्याहरू निकै त्रासदीपूर्ण थिए । महामारी नियन्त्रण गर्नका लागि भएको बन्दाबन्दीले आमजनसमुदायमा तत्काल खानेकुराको उपलब्धतामा परेको प्रभावले हाप्रो खाद्य प्रणालीको भविष्यबाटे हामीलाई चेतावनी दिएको छ । जलवायु परिवर्तनका प्रभावलगायत अन्य प्राकृतिक

समस्याहरूसँग जुदै आउंदो नेतृत्वहरूले भविष्यका लागि खानेकुराको सझकट आउन नदिन उपयुक्त खेतीपातीमा विचार गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

हामी विश्वका दुई दूला कृषि अर्थतन्त्र भएका विशाल देशहरूको बीचमा हाँ । अहिलेको बजारकेन्द्रित खाना र खेतीपाती प्रणाली पनि यो प्रभावबाट अद्यतो हुन सक्दैन । अर्कोतर्फ हाम्रोमा जिमिनलगायत स्रोत/साधनमा भएको असमान वितरण प्रणालीले सिर्जना गरेका समस्याहरू पनि ज्युका त्यु छन् । भूमिहीन किसान, महिला किसान, सीमान्तकृत आदिवासी तथा दलित किसानहरूका समस्या बलिभैंदै गएका छन् । कृषिक्षेत्रको आधुनिकीकरण गर्ने भन्दै व्यापारीकरण भइरहेको छ । यसको अर्थ हाम्रो सांस्कृतिक आत्मनिर्भर खेती प्रणाली तीव्र गतिमा विघटन भइरहेको छ । कृषि

खेती/किसानीबाट खाना, नाना, र छानाको बन्दोबस्त हुने अवस्था नहुँदा किसान पलायन र खाना आयात सँगसँगै उकालो यात्रामा छन् ।

नेपाल जस्तो देशले तत्कालै कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रको जग बलियो नबनाइ यसको उन्नतिको आधार तयार हुँदैन । यसका लागि स्थानीय सरकारको भूमिका महत्वपूर्ण हुने कुरा अकाट्य छ । यी सबै सन्दर्भको पृष्ठभूमिमा हुन लागेको स्थानीय निर्वाचन, स्थानीय सरकारको कृषि उन्नत बनाउने भूमिकाबाट पलायन हुन सक्दैन । यस अर्धमा आगामी निवार्चनमा भाग लिने सबै पार्टी र उमेदवारको निर्वाचन प्रतिवद्धतामा यी सवालहरूलाई सम्बोधन गर्दै प्रथामिकतामा राख्न निम्न सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ :

राजनीतिक दलका घोषणापत्रमा राख्नैपर्ने खाना र खेतीपातीका प्रस्तावहरू

- खाना खेतीपातीका मौलिक हक कार्यान्वयन नियमावली, कार्यविधि, तत्त्वानुसारका कृषि नीति, रणनीति र कृषि ऐन निर्माणलगायत यससँग सरोकारका भूमि, वन र अन्य विषयगत नीतिको परिमार्जन र प्रभावकारी कार्यान्वयनको ढाँचा ।
- किसान पहिचान, वर्गीकरण, परिचयपत्र वितरण र यसैका आधारमा सेवा तथा सुविधा दिने व्यवस्थाका साथै सीमान्तकृत किसान, कृषि श्रमिक र महिला किसानलाई विशेष प्रोत्साहनको व्यवस्था ।
- खेतीयोग्य जमिनको वितरण र स्वामित्व, भूउपयोग ऐन कार्यान्वयन, बाँझो खेतीयोग्य जमिनको सुदूपयोग र खेती गर्ने चाहने किसानलाई खेतीयोग्य जमिन सहजरूपमा उपलब्ध गराउने कार्यक्रम ।
- रसायन र विषादीमा आधारित खेती प्रणालीलाई न्यूनीकरण गर्दै पर्यावरणमैत्री खेतीपातीको अभ्यासमा रूपान्तरण गर्ने योजना तथा कार्यक्रम ।
- जैविक मल, रोग/कीरा नियन्त्रण, रेथाने बिउ, ब्याडको

संरक्षण, नस्त सुधारको स्थानीय स्तरमा गरिने अनुसन्धान तथा खोजको कार्ययोजना ।

- रेथाने ज्ञान र सिपको संबर्द्धन, परिमार्जन गर्दै रेथाने उत्पादनलाई प्रोत्साहन गर्ने व्यवस्था ।
- किसानलाई दिने बिमा, अनुदान, सहुलियत ऋणलाई व्यवस्थित गरेर वास्तविक किसानसम्म पुऱ्याउने रणनीति र कार्यविधि ।
- स्वस्थ खानेकुराको उत्पादन, प्रबद्धन र बजारको नियमन गर्ने तथा आयातलाई प्रतिस्थापन गर्दै क्वारेन्टाइनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था ।
- प्राविधिक सूचना, सेवा तथा सुविधालाई किसानको सहज पहुँच बढाउन कृषि प्रसारको कार्यक्रम र दक्ष जनशक्तिको समुदाय तहमै व्यवस्था ।
- स्थानीय कृषि, खाना र शिक्षालाई एकीकृत गरेर मौलिक पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने प्रतिबद्धता ।
- खानाका लागि खेतीपातीको चेतना विस्तार गर्ने तथा खेती र किसानीलाई

सम्मानित पेसा बनाउदै युवालाई कृषि क्षेत्रमा आकर्षण गर्ने कार्ययोजना ।

समग्रमा सबै सवालहरूमध्ये मध्यनजर गर्दै जनस्वास्थ्य, वातावरणलगायत खाना खेतीपातीसँग अन्तरसम्बन्धित विभिन्न आयामहरू सम्बोधन गर्ने दीर्घकालीन सोच र मार्गीचित्र तयार गर्न तथा प्रतिबद्धता व्यक्त गर्न अनुरोध गर्दछौं ।

अन्त्यमा, निर्वाचनमा भाग लिने सबै दल तथा दलका उमेदवारहरूले नेपालको खाना र खेतीपाती उन्नत बनाउन विगत पाँच वर्षमा के/कस्ता नीतिगत निर्णय, कार्यक्रम तथा तिनको कर्ता कार्यान्वयन भए यसको समीक्षा गरी स्थानीय उत्पादन र खाद्य सुरक्षामा आफ्नो नेतृत्वको सरकारले के/कस्तो योगदान गर्ने सफल भयो भन्ने कुराको आत्मसमीक्षा गरौँ । यस अवधिमा गरिएका खाना र खेतीपाती सपार्ने कामहरूको सफलता तथा असफलताबाट सिक्कै अबको नेतृत्वले खाना र खेतीपातीलगायत अन्य जीविकाका समसामयिक सवालको सम्बोधन गर्नेछ भन्ने खाद्यका लागि कृषि अभियानको अपेक्षा छ ।

सङ्गठन यात्रा

जगत देउजा

कलपना कार्की

सङ्गठन यात्राले थपेको उत्साह

(२०७८ को १२ देखि १९ चैतसम्म सम्पन्न सुर्खेत, बर्दिया, बाँके, दाढ, कपिलवस्तु, रूपन्देही, नवलपरासी र नवलपुर जिल्लाको विभिन्न बैठक, प्रशिक्षण र भेटघाटका केही अनुभूति र सिकाइ)

यात्राको ऊर्जा : प्रायः

काठमाडौंको मौसम प्रिय लाग्छ । गर्मीमा बिहान र बेलुकीपछिको चिसो हावाले दिने स्पर्श र जाडोमा बिहानै सूर्योदयले दिन न्यानोपन दुवै प्यारो लाग्छ । तर काठमाडौंको धुलो, धुवाँ, फोहोरको अस्तव्यस्ताले शरीरमा ऊर्जा कम भएको महसुस हुन्छ । कार्यालय र घर व्यवस्थापनका हिसाबले पनि काठमाडौंको बसाइ अनिवार्य छ । बेलाबेलामा जिल्ला र समुदायमा जाने फिल्ड भ्रमण, अगुवाहरूसँग गरिने भलाकुसारीले जीवनमा ऊर्जा भर्न मद्दत गरेको हुन्छ ।

त्यसो त यात्रा सधै रमाइलो भने हुँदैन । यात्राका लागि उद्देश्यअनुसारको तयारी जस्ती

हुन्छ । साथमा, यात्रीहरूको ऊजाशील मन चाहिन्छ । हरेक दिन लचिलो योजना जस्ती छ । कस्तो कार्यक्रम गर्न, के खाने र कहाँ बस्ने भन्ने कुराको विशेष महत्त्व छ ।

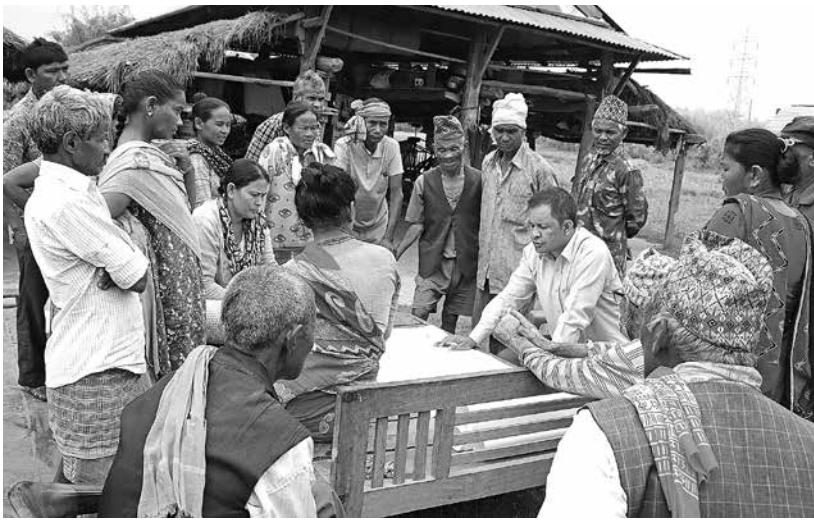
चैत १२ गते सुर्खेतबाट सुरु भएको सङ्गठन यात्रा चैत १९ गते नवलपुरमा आएर दुइगायो । यसबीचमा ८ जिल्ला (सुर्खेत, बर्दिया, बाँके, दाढ, कपिलवस्तु, रूपन्देही, नवलपरासी, नवलपुर) मा अगुवाहरूसँग गरिएको अन्तरङ्ग छलफल र आन्दोलनप्रतिको प्रतिवद्धता, समुदाय र हामेस्टेका मीठो आर्तिथ्याताले ऊर्जा थपेको छ ।

यात्रामा अध्ययन : गाडीमा यात्रा गर्दा पद्धन, छलफल गर्न सकदा बाटो कटेको पत्तो हुँदैन । धेरथोर ज्ञानगुन पनि थपिन्छ । काठमाडौंबाट हिँडेको दिन बाटोमा समसामयिक राजनीतिक विषयमा कुराकानी भयो । काठमाडौं पोस्टमा प्रकाशित मझको,

मेज एन्ड म्यान (बाँदर, मकै र माछ्ने) शीर्षकको दिनेश काफ्लेले लेखुभएको फिचर पढियो । फिचरमा बाँदरको प्रवृत्तिमा परिवर्तन हुँदै आएको, बढी अन उत्पादन हुने बैसी भेगमा केन्द्रित रहन थालेको, पहिलोको भन्दा ठूलो समूहमा हिँडन थालेकाबारे लेखिएको रहेछ । बाँदरको गणना गर्नुपर्ने विषय उठाइएको रहेछ । जड्गलमा प्रशास्त फलफूल र टिम्बुर रोप्नुपर्ने विषय सुधाइएको रहेछ । बाँदरमा पनि रातोमुखे बाँदरचाहिँ सबैभन्दा बढी नोक्सान गर्नेमा पर्दोरहेछ । बाँदरलाग्यतका बन्यजन्तुको प्रभाव देशभर नै बढेको छ । यस फिचरमा स्याइजा, पुलिलीबजारकी लक्ष्मी सापकोटाले बाँदर धपाउन अपनाएको तरिका रोचक थियो । बाँदरले पनि महिलालाई नटर्ने रहेछ । उनले पुरुषको भेषमा बाँदर लखेदून जाँदा पनि बाँदरले नटरेको घटनालाई समाजसँग पनि जोडेर थप बुझ्ने रहर जागेर आयो । आखिर लैज़िक विभेदको गहिराइ केले टिकाइरहेको छ ?

इटौराका बेदर्तावाल मोहीको कथा : सुर्खेतस्थित वरीन्द्रनगरको प्रशिक्षणपालि बासका लागि इटौरास्थित मीना चौधरी दिदीको घर गइयो । पुदा साँझ परिसकेको थियो । पुनासाथ बारीमा फलेको काँक्रो टन खाइयो । केहीबेरबाट समुदायका अरू सदस्य पनि जुट्न थाल्नुभयो । ती प्रत्येक अरूको जमिन वर्षौदैखि जोतिरहर पनि जग्गा पाउन नसक्नेहरू हुनुहुँथ्यो । सबैका कुरा सुन्न्याँ । २०-२५ वर्ष कमाएको जग्गा जोत्नबाट वज्ज्यत गर्न थालिएको रहेछ । उहाँहरूसँग कुरा सकदा करिब ९ बजेको थियो । बेदर्तावाल मोहीहरू, जो पुस्तौदैखि अरूको जग्गा जोत्दै आएका छन्, उनीहरूलाई मोही अधिकार दिलाउन सरकारले खास नीति ल्याउन सकेन, जग्गा धनीहरूले धमाधम मोहीहरूले जोत्दै आएका जग्गा घडेरीका लागि प्लटिङ गरी बिक्री गर्न थालेका छन् । यसले मोही किसानहरूमाथि अन्याय भएको छ ।

मुटु चर्किएको क्षण : लक्ष्मी सुनार उमेरले ७१ वर्ष पुगिन् । हजुरआमा समानकी वृद्ध । उनको उमेर र अवस्थाका हिसाबले आफन्त र सरकारको माया र सुरक्षा दुवैको सख्त खाँचो थियो । तर उनी न्यूनतम् र

आधारभूत आवासको अधिकारबाट वज्ज्वत छिन् । स्थानीय प्रहरी प्रशासन र वडाध्यक्ष स्वयं लागेर उनको घर भत्काइएको घटना सुन्दा मुटु दुख्यो, नमीठो लाय्यो । सुनार सुर्खेतको वीरेन्द्रनगर नगरपालिका वडा नम्बर १२ को शिवनगरमा अन्य भूमिहीन जस्तै सानो घर हालेर बस्दै आएकी थिइन् । उनी घरमा नभएको मौका छोपेर वडाध्यक्ष र प्रहरी प्रशासनले घर भत्काइदिए । अहिले उनको घरको काठपातलगायत सुन्ने, ओढ्ने, ओछ्यानसमेत जिल्ला अदालतमा लगेर राखिएको र आफू बेसहारा भएको लक्ष्मी सुनारले बताइन् ।

अपवादबाहेक समग्र समाज, सरकार गरिबलाई हेप्ने प्रवृत्तिबाट गुञ्जिरहेको छ । उही ऐलानी जग्गामा बनेका ठूला ठूला भवनहरू कहाँकै भत्केका छैनन् तर अक्सर गरिबहरू बसिरहेका घरबाट बिस्थापित भएका कैयाँ घटना छन् । नेपाली नागरिकको आवाससम्बन्धी हकको व्यावहारिकरूपमा सुनिश्चित भएको हेर्ने दिन कहिले आउला ? कानून भन्दा ठूलो मान्छेको विवेक हो । जब त्यही विवेक गुमेपछि उसले चाल्ने कदमले सयाँको जीवन क्षणभरमै उजाड बन्छ ।

वितानीको बल : बर्दियाको मैनापोखर गाउँपालिकाको वडा नं. ६ मा २०६७ साल चैतमा काठमाडौंमा आयोजना गरिएको आन्दोलनमा आउने क्रममा दुर्घटनामा परी सख्त घाइते हुनुभएकी अगुवा वितानी चौधरीलगायत १२ परिवार भूमिहीन सुकुम्बासीको फाराममा सिफारिस रोकिएकोबारे छलफल भयो ।

चैत १४ गते बैठकमा भूमि अधिकार मज्चका ३० जना जरि आउनुभएको थियो । छलफलपछि रोकिएको निवेदन उसै हप्ता प्रमाणीत गरी गाउँपालिकामा पठाउने सहमति भयो । वडाध्यक्षले वडा सदस्य र वडा सदस्यले गाउँपालिका अध्यक्षलाई दोष देखाउनुभयो । उक्त समुदायमा त्यो भन्दा धेरै जमिन ओगटेकालाई सिफारिस दिसकिएको रहेछ । एउटा संस्थाले पनि ६ कठुठा जग्गा कार्यालय बनाउन भनेर पाएको रहेछ । तर उनिहरूलाई चाहिँ के कारण हो रोकिएको रहेछ । सिफारिसमात्र नदिएको होइन कि उनीहरूको जग्गामा सामुदायिक बनले वृक्षरोपण पनि गरेको रहेछ । उक्त छलफलमा सामुदायिक बनको प्रतिनिधि भने आउनुभएन । उक्त वृक्षरोपण गरेको स्थानमा बाली लगाउनेबाबेर पनि छलफल भयो ।

भेलामा वितानी चौधरीले आफ्नो समस्या साहै दरोसँग राख्नुभयो- मैले जोतखन गेरे खाएको जग्गामा सामुदायिक बनले वृक्षरोपण गरिदिएको छ । ६० सालदेखि जोतेको जमिन हामीले किन नपाउने ? सरकारले नै १० साल भन्दा बढी समयदेखि बसोबास गरेको जग्गा पाउने भनेपछि हामीलाई मात्र वज्ज्वत गराउन पाइँदैन । धनीहरूलाई सिफारिस दिने, हामीलाई किन नदिने ? त्यो जग्गा नदिने हो भने कहाँ दिने हो ? हामी त्यहाँ पनि जान तयार छौँ । तर जग्गा चाहियो । म यो आन्दोलनमा मेरो सास छउन्जेल लागिराख्छु । छोड्दिन ।

जोशिला अगुवा : कपिलवस्तुको

वाणगढ्गा नगरपालिका वडा नम्बर ९ को चौबाहाटा गाउँ भूमि अधिकार मज्चका सदस्यहरूसँग सामाजिक नक्सामार्फत प्रत्येक घर/परिवारले भोग गर्दै आएको जग्गाको क्षेत्रफल र जग्गा बाँडफाँट सम्बन्धमा छलफल गरियो । आयोगमा पेस भएको निवेदनको आधारमा जग्गा नापी र बाँडफाँट गर्दा भूमिहीन, सीमान्तकृत र एकल महिलाहरूलाई पहिलो प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने र योजनाबद्ध तरिकाले जग्गा बाँडफाँट गर्नुपर्ने छलफलको निष्कर्ष थियो । यस मज्चका केही अगुवा असाध्य जुझार पाइए । कपिलवस्तुको वाणगढ्गा वडा नम्बर ८ का वडाध्यक्ष, राष्ट्रिय सभा सदस्य, जिल्ला भूमि अधिकार मज्च र आत्मनिर्भर केन्द्र टिमबीच भूमिहीन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीको तथ्याद्वय प्रमाणीकरणबाटे छलफल भयो । वाणगढ्गा नगरपालिकाले सबै निवेदन सङ्कलन गरेर, कम्प्युटर इन्ट्री गरी वडागत विवरण तयार पारेको रहेछ ।

पहिले कडा पछि नरम : रूपदेहीमा कार्यक्रम थियो । सूर्यपुरास्थित दलित घरमा छलफल भयो । रूपदेही जिल्लाको गैडहवा गाउँपालिका वडा नम्बर ६ को चमारटोल गाउँ भूमि अधिकार मज्चका अगुवाहरूसँग छलफल भयो । उनीहरू भूमि अधिकार मज्चमा लागेर केही भएन भनेर रुप्त भएका रहेछन् । गाउँ भूमि अधिकार मज्चका अध्यक्ष त निकै नै बाइंगएका रहेछन् । आसपासका गाउँबलकका जग्गा नापिएको रहेछ । उहाँहरूको बस्तीमा नापी आउन मानेको रहेछन् । उनीहरूको अनुसार उक्त जग्गा छूट देखिएको भन्ने छ । वास्तविकता के हो ? थाहा भएन । यद्यपि उनीहरूले पनि फाराम भरेका छन् । पछि सबै कुरा बिस्तार बुझाउँदै गएपछि चिया खाउँ, खाना खाएको छैन होला, खाना खाउँ भन्न थाले । अभियानकर्मी कोपिला सापकोटाले धेरै नै सधाउनुभयो । स्थानीय निर्वाचनपछि दर्ता छूटको सवाल उठाउने योजना बनेको छ ।

सूर्यपुरामा भेटिएको जोश : जिल्ला भूमि अधिकार मज्च, रूपदेहीका पुराना अगुवाहरूसँग भेट भयो । यो बैठकमा आएका अगुवाहरूले पहिलेको आन्दोलन, त्यसबेलाको सङ्घर्ष र आगामी भूमिकाबाबेर निकै महत्वपूर्ण विचारहरू राखे । मज्चका

पूर्वार्थी सदस्य राजकुमार हरिजनले राखेका आन्दोलनको आवश्यकताबाटे तर्क निकै महत्वपूर्ण थियो ।

केराबारीमा छलफल : बिहान केराबारीमा २ वटा कार्यक्रम थियो । सुरुमा गाउँ मञ्चको बैठक बसियो । त्यसपछि जिल्ला मञ्चका पदाधिकारीसँग छलफल भयो । दुवै छलफल निकै उपयोगी भयो । छलफलमा मञ्चका पूर्वसचिव बिजु खाँड र राष्ट्रिय सदस्य मञ्जु श्रेष्ठ पनि सहभागी भए । गाउँ गाउँ र जिल्ला तहमा प्रशिक्षण आवश्यक भएकोबाटे अगुवाहरूले कुरा राखे । सबैको फाराम भरिएकाले केही उत्साह मिलेको रहेछ । भेलाका अगुवाले भूमि अधिकार आन्दोलनको समीक्षा गर्नुका साथै आन्दोलनलाई अझ सुदृढ र सशक्त बनाउने बताएका छन् ।

अनुभूति

उत्पीडितहरूको सझाठन र भूमि अधिकार यी दुई कुराले दिने उपलब्धि अरू केहीले पनि प्राप्त हुँदैन । ऐटा दूलो परियोजना सञ्चालन गर्नु भन्दा ऐटा टोल र वडामा यस विषयमा गर्ने कामले त्याउने परिवर्तन बढी दिगो र दूलो हुँछ । संस्थाको पहिचान, अहिलेको उचाइ यही भूमि अधिकार र आन्दोलनले दिएको हो । तसर्थ हम्गो पूर्ण ध्यान सझाठन र आन्दोलनमा केन्द्रित गर्न आवश्यक छ ।

गाउँ भूमि अधिकार मञ्च तहमा परिवेश विश्लेषणको कार्यलाई अभियानका रूपमा अगाडि बढाउन आवश्यक छ । हरेक सझाठनले आफ्नो परिवेश र रूपान्तरणको वकालत योजना समेटिएको पुस्तक अनिवार्य बनाउन आवश्यक छ । र अति कमजोर सदस्यलाई पनि यस प्रक्रियामा सहभागी गराउन आवश्यक छ । परिवर्तनको जग यसैबाट सुरु हुनेछ ।

भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुम्बासी र अव्यवस्थित बसोबासीको समस्या समाधान गर्ने विषयमा व्यापक जागरण, समुदाय तहमा कानुनी र प्रक्रियागत शिक्षा र अभियान आवश्यक छ । यो खाली जग्गा धनी पुर्जा वितरण गर्ने नभई समग्र भूमि सुधारकै प्रक्रियाका रूपमा मूलतः स्थानीय तहको नेतृत्वलाई सहमत गराई अघि बढाउन

आवश्यक छ । र, यसका लागि व्यापक स्रोत र जनशक्ति परिचालन आवश्यक छ । यसका लागि प्रविधिको प्रयोग गरेर भिडियो आदि पनि बनाउन सकिन्छ । यो व्यापक सहभागिता र सहकार्यबाट मात्र सही हिसाबले निरुपण हुने विषय हो ।

भूमि अधिकार मञ्चलाई संस्थागत बनाउने कार्यमा ठोस रणनीतिसहित अगाडि बढान आवश्यक छ । यसका लागि स्थानीय तहस्तरीय मञ्च बनाइ नमुना विधानका आधारमा सम्बन्धित पीलकामा दर्ता गर्ने गरी जानुपर्दछ । र, वार्षिकरूपमा बजेट प्राप्त हुने स्थिति तुल्याउनुपर्छ ।

सझाठन यात्रामा अरू सदस्य थपिएर पुनः निरन्तरता दिन आवश्यक छ । यस क्रममा हरेक जिल्लामा सबै पुराना सदस्यलाई पनि सहभागी गराएर ऐटा नयाँ वातावरण तय गर्नुपर्छ । अब स्थानीय तहदेखि अधिवेशन गर्दै भूमि अधिकार मञ्चलाई संस्थागत बनाए लैजान आवश्यक छ ।

भूमि अधिकारभित्रका विभिन्न सवाल छन् । ती फरक फरक सवालमा गढिरो अध्ययन गरी प्रकाशन गर्ने आवश्यक छ । नत्र ती विषयमा सुन्ने र बिस्तरै जस्तोमात्र भयो । उदाहरणका लागि बर्दियाको मैनापोखर गाउँपालिकास्थित कपास खेती विकास समितिको जग्गालाई लिन सकिन्छ । बेदर्तावाल मोही, शहरीकरण र विस्थापनको विषयमा अध्ययन गरिहाल्न जरुरी देखियो ।

विभिन्न कारणवश सझाठन र आन्दोलनका गतिविधि कम हुँदै गए । यसले सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र, राष्ट्रिय र जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चका अगुवा पदितलाई समुदायको तर्फबाट आन्दोलनले के दियो भन्ने प्रेषनहरू बारम्बार आइरहेका पाइयो । त्यसका लागि समुदाय र सदस्यहरूले बुझ्न र पढन सक्ने हिसाबले आन्दोलनको उपलब्धि र सिकाइ सामग्री प्रकाशनको जरुरी देखिएको छ ।

भूमि अधिकार आन्दोलनको परिवेश फेरिएको छ । पहिलेको अनुभव र सिकाइका आधारमा अभियानको रणनीति र कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन जरुरी देखिएको छ । सझाठन र आन्दोलनलाई जीवन्त बनाउनका लागि अगुवाहरूको वैचारिक धार बढाउन उत्तिकै आवश्यक छ । यसका लागि कम्तीमा

वर्षको २ वटा जिल्ला भेला तथा अगुवा प्रशिक्षणको आयोजना गर्नुपर्दछ । यसमा समुदाय तहको सझाठनको समग्र सबलीकरण र अगुवाहरूको वैचारिक क्षमता विकासलाई आधार बनाइनुपर्दछ । यसले अगुवाहरूलाई वर्षभर काम गर्ने ऊर्जा थप सक्छ ।

सझीय सरकारले बनाएको भूमिसम्बन्धी नीति, कानुनले मात्र स्थानीय तहको भूमिसम्बन्धी सवालहरूको सम्बोधन असम्भव छ । त्यसैले हरेक स्थानीय तहको परिवेश नक्साइकन गरी सवालअनुसारको स्थानीय विनियम पास गरेर भूमिको समस्या समाधान गर्न सक्ने अधिकार स्थानीय तहलाई हुनुपर्ने नीतिगत वकालत जरुरी छ । नत्र भने भूमिका सवाल कहिल्यै नसुल्खने स्थानीय समस्याका रूपमा रीहरहन सक्छ ।

सझाठन र आन्दोलन परिचालनका लागि न्यूनतम स्रोत सबै जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चहरूलाई जरुरी छ । यसका लागि आन्तरिक स्रोत विकासका उपायहरू पनि स्वयं जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चको नै हुनुपर्दछ । यसका स्रोत विकासका लागि प्राविधिक ज्ञान र सिप विकासका सामाजिक सझ/संस्थाको तहबाट हुनुपर्छ । भूमि घर हरेक जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चका लागि आफैमा स्रोत हो । यसले सझाठनलाई जीवन्त बनाउन मद्द गरिरहेको हुन्छ ।

सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र र सझाठनका शुभचिन्तकबीच समीक्षा राखी गहन विश्लेषणका आधारमा अबको कदम चाल्नुपर्ने भयो । यसका लागि ठोस लक्ष्य, रणनीति र योजना बनाएर ऐटा टिमले यसैमा काम गर्न किञ्चित ढिला गर्नुहुन्न ।

अस्ताइन् गुलावदेवी

दलित तथा भूमि अधिकार आन्दोलनकी महिला नेतृ गुलावदेवी रामको ५५ वर्षको उमेरमा २०७८ चैत १५ गते निधन भयो । गुलावदेवीले मधेसका भूमिहीन, दलित र गरिब किसानहरूको अधिकार सुनिश्चितताको लागि आन्दोलनको नेतृत्व गरिन् । उनको सामाजिक न्यायका लागि पुच्चाएको योगदानलाई चटककै बिस्तु उनीप्रति अन्याय गर्नु हो ।

गुलावदेवी राम मधेसी समुदायकी सङ्घर्षशील महिला नेतृ । २०६० सालमा सप्तरीमा भएको सिनो बहिस्कार आन्दोलनमा महिला नेतृका रूपमा सामाजिक न्यायका निम्न दलितको अधिकार स्थापित गर्न समर्पित भइन् । सदैव गरिब, दलित र भूमिहीनको समस्या समाधानका लागि आफ्नो धूम्टो खोलेर आन्दोलनमा होमिएकी गुलावदेवी राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्चकी उपाध्यक्षसमेत भए भूमि अधिकार आन्दोलनमा निरन्तर स्वपरिचलित भइरहिन् ।

तर यतिले मात्र उनको परिचय पुँडैन । मूलतः उनी मधेसी दलित समुदायकी कटिबद्ध अगुवा हुन् । भारतको इकही गाउँको सामान्य परिवारमा जन्मिएकी गुलावदेवीको सप्तरी वसनपट्टी गाउँका सहदेव रामसँग विवाह भयो । उनका एक छोरा र एक छोरी छन् । सामान्य अक्षर चिन्ने उनले दलित र किसानका पक्षमा घर, टोल र गाउँमा सङ्घर्षको बिउ रोपिन् । तिनै गुलाव आज हामीसामु रहिनन् । तर उनी नभए पनि उनको भूमिहीन, दलित र महिला किसानको अधिकारका लागि गरेको योगदान भने हामीसामु जीवित छ ।

२०६२ सालमा जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च सप्तरीमा अध्यक्ष रहेर ३ वर्ष भूमि अधिकार आन्दोलनको नेतृत्व गरिन् । त्यसबखत पनि मधेसी महिला, भूमिहीन र हरुवा/चरुवाको मुक्तिका लागि आन्दोलनहरू भए । ती आन्दोलनले मधेसमा कायम भूमिका मुद्दालाई सरोकारवाला निकायसामु पुच्चाउन उनको योगदान रह्यो । अहिले पनि समुदाय र सङ्गठनमा उनले पुच्चाएको योगदान सुरक्षित छ ।

एक त उनको आफ्नो जमिन नहुँदाको पीडा, दोम्हो दलित परिवारले सधैँ सिनो उठाउने (व्यवस्थापन) गर्नुपर्ने अन्याय र

महिलाहरू सधैं धुस्टो ओढेर गुम्सनुपर्ने
बाध्यता- यस्तो पीडाले उनलाई जहिल्यै
सताउँथ्यो । त्यसैले महिलालाई सङ्गठीत
गराउन सदैव लागि परिन् ।

उनको परिवारमा एक दुक्रा पनि
आफूनै जमिन छैन । तर पनि आफूनो भन्दा
समुदायको चिन्ता बढी थियो उनलाई ।
उनले सधैं समुदाय नै आफूनो परिवार
हो भन्ने गर्थिन् । त्यसैले पहिला परिवार
(समाज) लाई न्याय मिले म त्यसैमा सनुष्ट
छु भन्निन् । त्यसैले सधैं उनको परिवार नै
समुदाय थियो ।

दलित समुदायमा खाना, नाना र छानाको
अभाव त सधैं थियो । साथै शिक्षामा पनि
कमी । बालबालिकाहरू अरूको बाखा
चराउन जानुपर्ने । अभिभावक जमिनदारको
घर र जमिनमा काम गर्न जानुपर्ने बाध्यता ।
त्यसैले ती समुदायको सचेतनाका लागि सदैव
लागि पर्थिन् । खेती गर्ने किसानको हातमा
जमिन हुनुपर्छ । त्यसका लागि सङ्घर्ष गर्न
भूमिहीन किसानहरूलाई सङ्गठाइत गरिन् र
आफूले निरन्तर त्यसको अगुवाइ गरिरहिन् ।

नेपालमा कहलिएका महिला
अधिकारकर्मी धेरै छन् । तर गुलावदेवी फरक
जीवनशैलीमा हुर्किएकी र पिछडिएका वर्ग र
समुदायमै परिवर्तन त्याउन सकेमात्र जीवन
र जीविकामा परिवर्तन त्याउन सकिन्छ भनेर
अग्रसर हुने अगुवा अधिकारकर्मी हुन् ।
अहिलेसम्म गुम्नाम रहेर पनि गुलावदेवी
रामले आफूनो समुदायका लागि आफूसँग
भएको क्षमताअनुसारको भूमिका निर्वाह
गर्न सक्नु अतुलनीय थियो । उनले गरेको
यो योगदान सधैं जिउँदो इतिहासका रूपमा
रहेनेछ ।

जीवन एउटा सङ्घर्ष हो । त्यसैले
अधिकार पाएपछि पनि निरन्तर सङ्घर्ष
जारी राख्नुपर्छ भन्ने मान्यता राख्ने मधेसकी
नारी गुलावदेवीले पनि आफू र आफूजस्तो
समस्या भोगेका लाख्नै भूमिहीन र महिला
किसानहरूका पक्षमा आवाज उठाइन् ।
दुःखमा हार मान्ने होइन, सङ्घर्ष गर्न
सिक्नुपर्छ । अनिमात्र सफल भइन्छ भनेर
उनले समुदायका अन्य महिलालाई पनि
दलित अधिकार र भूमि अधिकारको
आन्दोलनमा सहभागी गराइन् ।

सिनो बहिष्कारदेखि भूमि अधिकार

आन्दोलनसम्ममा उनले गरेको योगदानको
समीक्षा गर्दा हरेक उपलब्धिमा उनको कर्म
स्पष्ट देखिन्छ । विशेषणारी मधेसभित्रका
दलित महिला, खाना र सुरक्षित बासको
छटपटी हुँदा पनि अहोरात्र अभियानमा
उदाएकी गुलावदेवी एक सरल महिला
किसान हुन् ।

सिनो बहिष्कार आन्दोलनमा एउटा
भूमी ल्याउन उनको महत्वपूर्ण योगदान
छ । जमिनदारहरूले आन्दोलनमा होमिएका

दलित समुदायमा खाना, नाना र छानाको अभाव त सधैं थियो । साथै शिक्षामा पनि कमी ।

**बालबालिकाहरू अरूको
बाखा चराउन जानुपर्ने ।
अभिभावक जमिनदारको
घर र जमिनमा काम गर्न
जानुपर्ने बाध्यता । त्यसैले
ती समुदायको सचेतनाका
लागि सदैव लागिपर्थिन् ।**

पुरुषहरूलाई पक्ने, कुद्देरे र गाउँमै
प्रवेश निषेध जस्तो गतिविधि गर्दा महिलाले
आन्दोलन गरे । त्यसको नेतृत्व गुलावदेवीले
गरेकी थिइन् । यसरी आन्दोलन गर्दा
महिलालाई जमिनदारहरूले सिधै हस्तक्षेप
गर्ने हिम्मत गरेनन् । त्यसैले सिनो बहिष्कार
आन्दोलनमा गुलावदेवीलगायत महिलाको
अतुलनीय भूमिका थियो ।

२०६५ सालमा मन्दिर प्रवेश गर्नका
निम्न उचो र निचका कारण दलित र
गैरदलित समुदायबीच ढन्दू सिर्जना भयो ।

दलित परिवार आफूहरू पनि मन्दिर प्रवेश गर्ने
पाउनुपर्छ भनेर आन्दोलनमा उत्रे । त्यसमा
गुलावदेवी रामले मन्दिर सबैको समान हुनुपर्छ
भनेर बकालत गर्दा गैरदलितहरूबाट कुटाइ
खाइन् । तर उनले उठाएको मुद्दा सामूहिक र
सामुदायिक थियो ।

सप्तरीको हरिपुर गाउँ होस् या
काठमाडौंको बालुवाटार, रत्नपार्कको
खुला मञ्चको चिसो भुइँदैरिख राजनीतिक
दलहरूको कार्यालयसम्ममा दलित, भूमिहीन
र महिला किसानको समस्या समाधानका
लागि उनको सहभागिता मात्र रहेन, मधेसका
महिलाको तर्फबाट उनले आवाज बुलन्द
पारिरहिन् । सर्विधान सभा भवनअगाडि धर्ना
बसेर संविधानमा मधेस र दलित समुदायको
भूमिमाथिको अधिकार सुनिश्चित गर्ने
आवाज बुलन्द पारिरहिन् ।

२०७३ मा सेलिब्रेटिङ वुमनहुड (नरदेवी
सम्मान) को चौधौं संस्करणबाट गुलावदेवी
ग्रामीण क्षेत्रमा आफूनो सिप, मेहनत र
परिश्रमद्वारा समाजमा योगदान पुऱ्याएबापत
ससरस्वती सम्मानबाट सम्मानित भएकी
थिइन् । समुदायमा निरन्तर स्वपरिचालित हुने
परिवर्तनको संवाहक भएकाले उनीमाथिको
न्याय थियो त्यो अवसर ।

भनिन्छ, शरीर जति बूढो हुँदै गए पनि
मन भन् परिपक्व हुँदै जान्छ । गुलावदेवी
रामसँग पनि आन्दोलनप्रतिको परिपक्वता
बढ्दै गएको थियो । जति भोग्दै गयो त्यति
बुझ्दै गयो, जीवन भन् भन् अर्थपूर्ण र
मूल्यवान हुँदै जान्छ । हो, त्यसै मूल्यवान
हुँदाहुँदै गुलावदेवी राम हामीमाझ हुनुहुन् ।
तर उहाँले गरेको सङ्घर्ष र आन्दोलनप्रतिको
योगदान भने हाम्रा सामु छ ।

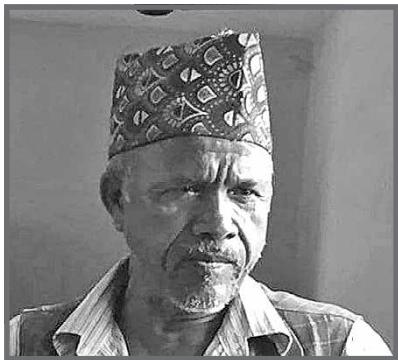
जीवन एउटा अनुभवको सङ्गालो हो ।
जन्म र मृत्युबीच गरिने कर्म नै जीवन हो ।
गुलावदेवीले पनि एउटा सङ्घर्ष र अनुभवको
जीवन जिइन् । उनको क्षमताले यस अवधिमा
जुन कर्म गयो त्यो उनको जीवन थियो । र
उनले गरेको कर्म अहिले पनि बाँचेको छ ।
गुलावदेवी, वास्तवमा एउटा फुलिरहेको फूल
जस्तै हो । उनले समुदायका लागि गरेको त्यो
योगदान अहिले पनि फुलिरहेको छ । जसको
वास्ता समुदायभर फैलिएको छ । ◎

- शिवकुमार पासवान र कुमार थापा

अगुवा आवाज

हामीले आसन्न स्थानीय चुनाव र सझाठनका गतिविधिबाटे फोनमार्फत कुराकानी गरेका थिएँ। सोही कुराकानीलाई प्रस्तुत गरेका छौं।

नेत्रप्रसाद परियार

उपाध्यक्ष, जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च,
नवलपारासी

गैँडाकोट वडा नं. १२ मा घर छ। अगुवा कार्यकर्ता हुँ। यो सझाठनमा म जानीबुझी नै लागेको हुँ। नगरपालिकाले फाराम भयो तर त्यसपछिका काम अधिक बढाएन। हाप्रो कुरा राख्न पछि परेका छैनौं। नगरपालिकाले काम ढिलाइ गरेपछि ज्ञापनपत्र पनि बुझायौं। तर त्यसको उत्तर पाउन सकिएको छैन। हामी एकपटक नगरपालिका धर्न गएका थिएँ। पछि नगरप्रमुख गाउँमा आएर तपाईँहरू ३ जना आएको भए हुन्थ्यो। धेरै मानिस लिएर आउनुभयो। उत्तेजित ढइगाले कुरा राख्नुभयो। भूमिहीन सुकुमबासीलाई जग्गा दिने कानुन नै बनेको छैन। भुलभुलेया हो भनेर भन्नुभयो।

तर हामीले कानुनको विषयमा सङ्घठनमार्फत थाहा पाइसकेका छौं। बालविटौरी कर, खानेपानी सुविधा, बिजुलीको सुविधा हाप्रो बस्तीमा पाउनु पनि एक किसिमको सफलता हो। मेरो २० जनाको परिवार छ। खेतीले मात्र खान पुदैन। ज्याला मजदूरी गरेर खान्न्यू। जग्गा दर्ता भएको भए थितो बन्धकी राख्नेर ऋणधन

गरेर केही विदेश जान्थे होला। आर्थिक अवस्था केही राप्रो हुन्थ्यो होला। पैसा नभएपछि सन्तानलाई शिक्षादीक्षा दिन पनि नसकिने रहेछ। त्यसबाट भनभन पाल्छ हुँदै गँदेरहेछ।

हामी चाली, भेला आदि गरेर स्थानीय तहलाई भक्तिकाइहेका छौं। अबको चुनावमा भूमिहीनको मुद्दामा सकारात्मक उम्मेदवारलाई जिताउनुपर्छ। भूमिहीन सुकुमबासीले सोचेर, विचार गरेर भूमि आन्देलनको विरोधी चिन्न सक्नुपर्छ।

कहिल्यै एकलै, कहिले साथीहरूसँग सझाठन निर्माणको काममा जुटिरहेको छु। गैँडाकोटमा नयाँ ३ वटा सझाठन बनाएको छु। हाप्रो आफ्नो सक्रियता कम भयो। सझाठनलाई कसरी लाने भन्ने विषयमा कतैबाट भरथेग वा सरसल्लाह भएन। नवीकरण हुन सकेन। अब आन्दोलनको योजना बनाएर स्थानीय तहअनुसार नै अभियान गर्न आवश्यक छ।

कर्णबहादुर बानियाँ

अध्यक्ष, जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च,
कञ्चनपुर

मेरो घरबास कृष्णपुर नगरपालिका वडा

नं. ४, कञ्चनपुरमा छ। हाप्रो पालिकाले भूमिहीन दालित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीको व्यवस्थापनका लागि काम अधिक बढाएको छ। सहजीकरण समिति गठन गरेको छ। तर बैठक बसेको थाहा छैन। लगत सझकलन गरेको छ। वडा नं. ४ को मालुबेला भन्ने गाउँबाट नापी सुर गरेको छ। करिव सय कित्ता नापी भयो। पालिकाले गरेको काममा धेरै सन्तोषजनक छैन। ढिलाई भइरहेको छ। तर गर्न खोजेको कामले नतिजा दिन्छ भन्ने विश्वास छ।

भरसक चुनावअधिकारी नै लालपुर्जा पाइने आशा थिएँ। त्यो हुन सकेन,,। यसले हामीलाई निराश बनायो। त्यही भएर चुनावमा भाग नलिने र भोट नहाल्ने हो कि भन्ने छलफल गर्याँ। हामीलाई नेताले धोका दिए। अहिलेसम्म लालपुर्जा दिएनन्। अब भागचाहाँ लिने तर प्रतिबद्धतापत्रमा हस्ताक्षर गराउने र राप्रो र योग्य उम्मेदवारलाई मत दिने योजनामा छौं। हामी आफै खटिनुपर्छ र नगरस्तरीय र वडास्तरीय छलफलहरू गर्नुपर्छ। निवाचनपछि विजयी हुने प्रतिनिधिहरूसँग सम्वाद र छलफल गर्नुपर्छ। चूप लागेर बसेर हुँदैन। हामीले निरन्तर फलोअपचाहाँ गर्नुपर्छ। भूमि अधिकार मञ्चको अभियानलाई बलियो बनाएर लैजानुपर्नेछ। अभियान बलियो भएन भने हाप्रो उद्देश्य पूरा हुँदैन। स्थानीय सकारात्मक चाहाँदा भूमिको धेरै समस्या समाधान हुने देखिन्छ। त्यसैले अगुवाहरू सक्रिय र जुझारु भएर पैरवीहरू गर्नुपर्नेछ।

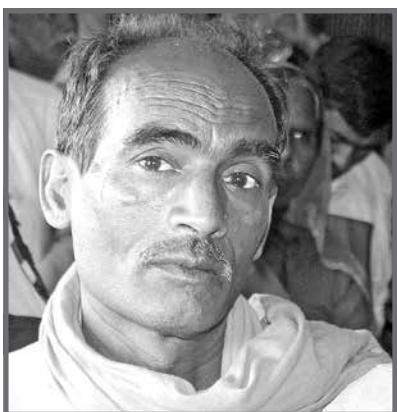
सिर्जना चौधरी

उपाध्यक्ष, जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, दाढ
म गढवा गाउँपालिका वडा नं. ५
धरमपुरमा बस्तु। हाप्रो गाउँपालिकामा

भूमिसम्बन्धी समस्याहरू बग्रेलती छन् । तर ५ वर्षभित्रमा स्थानीय सरकारले केही देखिने काम गर्न सकेन । जनप्रतिनिधिहरू सबै आआफ्नो काममा व्यस्त छन् । लगत सङ्कलन भएको थियो तर त्यसमा पनि खासै चासो दिएर थप काम गरेनन् । यस्तो देखदा चित बुझेको छैन । हामीले गेरको अपेक्षाभन्नुसार काम हुन सकेन ।

यहाँ करिं धेरै ऐलानीमा बसोबास गर्नेहरू छन् र उनीहरूको ठूलो समस्या छ । तर यो समस्या समाधान गर्नका लागि जनप्रतिनिधिले सहयोग गरेनन् । चुनाव नजिकै आएसँगै हामी पनि भूमिहीन समुदायबाट नै जनप्रतिनिधि बनाउन पाए हुने भन्ने अभियानमा छौं । कमसेकम त्यहाँ गएर आफ्नो समस्या राख्न त सकिन्छ र कामहरू गर्न पनि सकिन्छ । समस्या बुझेका मानिस त्यहाँ भएमात्र काम होला कि ? यसका लागि हामीले दल र नेताहरूसँग छलफलहरूचाहाँ गरिरहेका छौं ।

अब होइन भने 'हामीलाई पुर्जा देऊ अनि भोट लैजाऊ' भन्नुपर्छ भने सोचिरहेका छौं किनकि हामी धैरेपटक आशामा मात्र बाँच्न विवश भयाँ । चुनावताका आउने उम्मेदवारले त धेरै नै आशा देखाउने तर काम नगर्ने भएको हुँदा यो पटक हामी अलि बढी सम्बाद र छलफल गछौं । यसका लागि म आफू पनि अगुवा भएको हुनाले आफ्नो ठाउँबाट पहल पनि लिन्छु ।

राजकुमार हरिजन
उपाध्यक्ष, राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च
नेपाल, लुम्बिनी प्रदेश
म लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिका
वडा नं. १, खुनगाइँमा बस्तु । भूमि

अधिकार अभियानमा सङ्गठित भएको धेरै वर्ष बित्यो । हाम्रो नगरपालिकामा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीको समस्या छ । जोतभोग गर्ने किसानहरूसँग लालपुर्जा छैन । यी समस्या समाधानका लागि यसअधि निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले प्रतिबद्धता व्यक्त गर्नुभएको थियो । तर काम हुन सकेन । हुन त योवीचमा ३ वर्ष जति कोरोना महामारीको असर पनि पच्यो । त्यसको असरले पनि नगरपालिकाले महामारी रोकथामको काममा बढी ध्यान दियो । यद्यपि भूमि समस्या समाधानका लागि अन्यत्रको जस्तो चासो नदिएको देखदा

हामी अब पहिलो प्राथमिकता, भूमिहीन समुदायबाट चुनाव लडेका छन् भने भोट दिएर जिताउने अभियानमा लाग्छौं ।

दुःख लागेको छ । जनप्रतिनिधिहरूले काम गर्नाने भन्ने आशा थियो तर गरेनन् । हामी अब पहिलो प्राथमिकता, भूमिहीन समुदायबाट चुनाव लडेका छन् भने भोट दिएर जिताउने अभियानमा लाग्छौं । यसपटकको चुनावमा सकेसम्म धेरै उम्मेदवार भूमिहीन समुदायबाट भईदिए हुन्थ्यो भने इच्छा पनि छ ।

भूमि समस्या छन्, धेरै छन् । समस्या समाधानका लागि हामी अभियानका सदस्य एकताबद्ध भएर अधि बद्धनुपर्छ । राजनीतिक दलहरूलाई प्रतिबद्ध गराएर भूमि सुधार गराउन पहल गर्नुपर्छ । यसका लागि देखिने गरी भूमि मञ्चले अभियान गर्नुपर्छ र दबाव दिनुपर्छ । सरकारले बनाएको भूमि आयोगलाई सक्रिय बनाएर हाम्रो समस्या समाधान गर्नका लागि दबाव दिनुपर्छ । यसका लागि म अगुवा भएको हिसाबले आफू पनि सक्रिय हुनेछु ।

नर्पता लोहार

सदस्य, जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, कैलाली म कैलाली जिल्ला, गौरीगढ्गा नगरपालिका वडा नं. ३, कालिका गाउँस्थित भूमिहीन शिविरमा बस्तु । यहाँ ५६ घरधुरी बसोबास गछौं । सबैजना ऐलानीपीडित छौं । बस्ती र खेतीपाती भएको सामुदायिक वनको ऐलानी जग्गा हो । सबैजना गाउँ भूमि अधिकार मञ्चमा सङ्गठित भएका छौं । जग्गा दर्ता गराउने अभियानमा छौं ।

यहाँ २०६४ सालदेखि बसोबास गर्दै आएका छौं । सबैको घरबास र जीविका ऐलानीमै छ । कसैको पनि रैकर जग्गा छैन । ऐलानी जमिन सामुदायिक वनको भइहाल्यो । जग्गाको स्वामित्व नहुँदा धेरै दुःख र पीडाहरू भोग्नुपरेका तीता अनभूति छन् ।

शिविरमा बस्नेहरूले बढीमा १० कट्टा जग्गा र कम हुनेको ५ धुर जग्गा जोतभोग गरेका छन् । हाम्रो ५ कट्टा जग्गा ऐलानी छ । त्यसले जीविकोपार्जन नहुने भएपछि १० कट्टा बढेया गरेका छौं । बढेया गरेपछि आफ्नो उत्पादनले खान पुळ ।

हाम्रो नगरपालिकाले पनि भूमिहीन बस्तीको व्यवस्थापन गर्नका लागि जग्गा पास गरिदिने भनेर एक वर्षपहिले लगत सङ्कलन गरेको थियो । तर अहिलेसम्म पनि जग्गा दर्ता भई लालपुर्जाचाहाँ हात परेन । नेताहरूले भूटो बोलेका हो कि भन्ने लाम थालेको छ । भूमिहीनका काम ढिला गर्नुपर्छ भनेर हो कि जनप्रतिनिधिहरूले खासै चासो देखाएका पनि देखिएन ।

फेरि पनि स्थानीय तहको चुनाव गाउँघरमा लागिसकेको देखेको छ । राजनीतिक पार्टीका कार्यक्रमहरू हुन थालेका छन् । गाउँघरमा आउने पार्टीका नेताहरूलाई हामीलाई लालपुर्जा दिने भएमात्र भोट

दिन्हाँ भनेको छु । अरू सदस्यले पनि यही भीनरहनुभएको छ । यसपालि त आश्वासनमात्र होइन, प्रतिबद्धता नै गर्नुपर्छ भनेका छाँ ।

भवानी घिमिरे

सचिव, जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, सलर्ही संविधान बनेलगतै २०७४ मा स्थानीय चुनाव भयो, संसदीय चुनाव भयो । त्यसमा भूमि अधिकार मञ्चको नेतृत्वमा सझाठन भएको ठाउँमा हामीले उम्मेदवारहरूसँग प्रतिबद्धता लियाँ । भूमिको मुद्दा नबिर्सन खबरदारी गर्याँ । राजनीतिक दलको कार्यालयको धर्नाका क्रममा सम्बन्धित दलले गरेको प्रतिबद्धतापत्र देखायाँ र भनेका थियाँ- वाचा नबिर्सनु ।

चुनावताका सबै दलका नेता तथा उम्मेदवारहरूको प्रतिबद्धता राख्न आयो । स्थानीय सरकार भएपछि हाम्रो पनि पहुँच बढ्छ र चाँडै भूमिको समस्या समाधान गर्न लाग्नुपर्छ । हामीले सझाठन तहको योजना बनायाँ, अनि सपना बाँड्याँ । विडम्बना, चुनावपछिका ४-५ वर्ष हामीले सोचेको जस्तो काम हुन सकेन । भलै केही स्थानीय सरकारले भूमि आयोग बनेपश्चात काम गर्न खोजेका थिए । तर, आयोग बने र ढल्ने प्रक्रियाले त्यो काम पूरा हुन सकेन । अधुरैमा फेरि अर्को स्थानीय चुनाव आइयुगो ।

२०७४ सालपश्चात स्थानीय सरकारले भूमि अधिकार मञ्च र अगुवालाई चिने । सझाठनकै बलमा भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित परिवारको लगत लिन सहयोग पुगेको थियो । त्यस्तै भूमि अधिकार मञ्च र अगुवाहरूले चित बुझाउने ठाउँ छैन । स्थानीय सरकारलाई

जुन अधिकार दिएको हो, यो अवधिमा उनीहरूले भूमिको दिगो व्यवस्थापन र उपयोगमा केही गर्न नसकेकै हो । स्थानीय सरकारसँग भएको सबै बजेट अरू विकास निर्माणमा खर्च गरे । भूमिको समस्या समाधानको कुरा गर्दा बजेट छैन भनेर टारे । तर बजेट नभएको हैन । इच्छाशक्तिचाहिँ नभएको हो ।

अब फेरि वैशाख ३० गते स्थानीय निर्वाचन हुँदैछ । दलका नेता र कार्यकर्ता घरदैलो गर्न थालेका छन् । तर समुदाय पहिलाको जस्तो त्यति उत्साहित छैनन् । जे भए पनि चुनाव भएपछि भोट त दिनैपर्छ । त्यसैले अब राजनीतिक दल वा उम्मेदवार गाउँ आउँदा पहिलाको बाचा सम्भाउनुपर्छ । साथै सक्षम र भूमिको सबाल बुझेका उम्मेदवारप्रति हामी सकारात्मक हुनुपर्छ । त्यसैले प्रत्येक सझाठनमा हामीले भूमिको कुरा स्पष्टसँग राख्न र फेरि पनि प्रतिबद्धता लिन छाइनुहुन भनेर लिखित प्रतिबद्धतापत्र तयार गरेका छाँ ।

राजनीतिक दल गाउँ-गाउँ पुगेर घरदैलो गर्नन् । हामीले पनि सझाठन र अगुवाहरूसँगको भेटघाट बढाएका छाँ । हामी लोभमा पर्नुहुन । प्रतिबद्धता पूरा गर्ने र भूमिको काम गर्न सक्ने सक्षम उम्मेदवार रोजाँ । हाम्रो नारा पनि चुनावमा सक्रिय सहभागिता बनाउनुपर्छ ।

दोझो कुरा पहिलाको तुलनामा हाम्रो अभियान कम भयो । गाउँ-गाउँमा गरिने यात्राले भूमि अधिकारबाट विच्छिन्न किसानमा छुटौटै शक्ति दिएको थियो । त्यस्तो अभियान हुन छोडेको छ । त्यसैले अब फेरि समुदाय भेटघाट, छलफल र शिविरका लागि यात्रा गर्न जस्ती छ । यस्तो अभियानले सझाठन र अगुवाको शक्ति निर्माणमा सहयोग पुछ । साथै स्थानीय चुनावलगतै भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थितको काम अधि बढाउन दबाब दिनेछाँ । त्यो पनि भूमिहीन किसानहरूको एउटा आशा थियो । अझै छ । सझाठनबाट हामीलाई पनि प्रश्न आएको छ । अब पहिलाको काम के हुन्छ ? त्यसैले भूमि अधिकार मञ्च र अगुवाहरूले यस विषयमा ध्यान दिनुपर्छ ।

चन्द्रबहादुर थिङ्ग

युजरा नगरपालिका-२, मैरा कटानी, रौतहट

२०७४ को स्थानीय चुनावमा सबै राजनीतिक दलले भूमिको समस्या समाधान गाँडै भनेर लिखित प्रतिबद्धता गरे । चुनाव जितेको केही समयपश्चात हामीले हस्ताक्षर गरेको प्रतिबद्धतासहित नगरपालिका पुर्याँ । त्यतिबेला पनि प्रतिबद्धताअनुसार काम गर्नु भने । तर अर्को स्थानीय चुनावको सझाठनमा आउँदा पनि उस्तै रह्यो ।

पहिलो भूमिसम्बन्धी समस्या समाधान आयोगले ताकेता गर्दा र हामीले नियमित घच्चच्याउँदामात्र सम्झौता भयो । र, भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थितको लगत लिने काम भयो । तर त्यसमा पनि जनप्रतिनिधिहरूले चासो नदिएकै हो । यदि भूमिको मुद्दालाई प्राथमिकतामा राखेको भए हालसम्म पुर्जा वितरण गर्न सकिन्थ्यो ।

भूमि अधिकार मञ्चले उठाएको मुद्दा भुइँ तहको हो । तर स्थानीय सरकारसँगको पहुँच र शक्ति हुनेहरूले स्थानीय सरकारबाट फाइदा उठाए । हामीले गाउँमा सिंहदरबार आयो भनेर खुसी हुनु बेकार भयो । हामीले उठाएको सबाल लत्याइयो ।

हाम्रै ठाउँको स्थानीय सरकारको कुरा गर्ने हो भने उनीहरूले विकास भनेको सडक निर्माण र बिजुलीको तार र पोल बुझे । त्यसैमा लगानी गरे । तर गरिब र भूमिहीनको समस्या बुझेनन् । र भुइँ तहको समस्या समाधान गर्नेतरपि उनीहरूको ध्यान गएन । भूमिहीनहरू सधैं उनीहरूको अधि-पछि हुन सकेनन् । हामी खेतीपातीमा हुन्थ्याँ । उनीहरूको अधि-पछि लाग्दा हाम्रो पेट भोकै हुन्छ । नलाग्दा हाम्रो समस्या समाधान भएन ।

समुदायमा स्थानीय चुनावको माहोल सिर्जना भएको छ। फेरि पनि हामी भूमि समस्या समाधान गर्न उमेदवारका लागि प्रतिबद्धतापत्र बोकेर बसेका छौं। त्यतिले मात्र पुढैन। अब हाम्रो सझाठनमा उमेदवारसहित बसेर पहिले स्थानीय जनप्रतिनिधि र दलले भूमि समस्या समाधानका लागि गरेको कामको समीक्षा गर्छौं। उनीहरूको घोषणापत्रको विषयमा छलफल गर्छौं। यसलाई अभियानका रूपमा लिगिएछ। यो अन्यासले अगुवा र सझाठनको पहिचान पनि बदल्छ। दलका नेता र उमेदवारले मज्जको विषयमा थाहा पाउँछन्। साथै भूमि अधिकार मज्जका अगुवाहरूले पनि विभिन्न दलबाट उमेदवारी दिन अग्रसर भएका छौं। अब अगुवाहरूले स्थानीय सरकारमा प्रतिनिधित्व गरेर भूमिको समस्या समाधान गर्न राज्यलाई दबाब दिनुपर्छ। अर्को आफै नलागी यो समस्या समाधान नहुने देखियो।

पहिलाको तुलनामा सझाठनका अगुवाहरूमा निष्क्रियता छ। त्यसैले स्थानीय निर्वाचनपश्चात गाड़ गाउँमा भूमि शिविरहरू सञ्चालन गर्ने योजनामा छौं। पहिला गाउँमा माना मुठी सङ्कलन गरेर शिविरहरू हुथ्यो। अब त्यसै शिविरको आवश्यकता छ। चुरे, सुकुमबासी, चोरी दर्ता र मोहीको मुख्य सवाल छ। त्यसैले सझाठनलाई अझै बलियो बनाइ अभियानलाई निरन्तरता दिनुपर्छ। साथै जिल्लामा भूमिसम्बन्धी सरोकार राख्ने अन्य निकाय छन्। उनिहरूसँग सहकार्य गरेर अभियान गर्नेछौं।

चन्द्रकला ओभा

सचिव (प्रदेश ?), राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च, नेपाल

इटहरी उपमहानगरपालिका वडा नं. २०, हिमशिखर टोल, सुनसरीमा बस्छु।

हाम्रो स्थानीय तहमा सुकुमबासी, ऐलानी, जोताहा किसान र मोही किसानको समस्या छ। अधिल्लो निर्वाचनमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका भए पनि नगरपालिकाले खासै देखिने काम गरेको छैन। धेरै ठाउँमा चुनावमा आउने भोट लिने र जितेर गएपछि बिसर्ने समस्या छ। हाम्रो नगरपालिकामा पनि यही समस्या देखियो।

पालिकाले भूमिहीनको लागि सङ्कलनको काम भने गरेको छ। सङ्कलनको गठन गरेको नगर सहजीकरण समितिमा म पनि सदस्य भएको थिएँ। समितिको २ पटक बैठक भयो र सहभागी पनि भएको थिएँ। तर जग्गा दिने र दर्ता गरिदिने व्यवस्था संविधानमै लेखिएको भए पनि त्यसको कार्यान्वयन हुन नसकदा दलित भूमिहीन समस्यामा छन्। ऐलानीमा बस्नेहरूको समस्या ढूलो छ।

फेरि पनि स्थानीय निर्वाचन हुँदैछ। अब गाउँघर आउने नेताहरू खै पुर्जा ? भनी सोध्ने अभियान चलाउने योजना गरेका छौं। र, अबचाहिँ नेताहरूसँग प्रतिबद्धता पनि लिइराख्ने भनेका छौं। मज्जका सदस्यहरूलाई पनि हामीले यस विषयमा सचेत हुनका लागि भनेका छौं। भुटा आश्वासन दिने तर काम नगर्ने नेताहरूलाई सचेत गराउनु जरूरी छ।

भूमि समस्या लामो समयदेखि थाती नै रहिराख्यो। अबका दिनपा अभियानलाई अझ सशक्त बनाएर अधि बढाउन जरूरी छ। विभिन्न सरोकारावाला निकायहरूसँग पनि छलफलमार्फत सहकार्य गरी अभियान अधि बढाउनुपर्छ। आन्दोलनमा लागेका पुराना अगुवाहरू छाडेर गएका छन्। करिपयको आफ्नो बाध्यता पनि होला तर उनीहरूलाई पनि अभियानमा जोडेर लानुपर्छ। सदस्यलाई जागरूक बनाउन जरूरी छ।

यो सङ्गाठनमा म लागेको दिनदेखि निरन्तर लागिरहेको छु। जुन उद्देश्यले हामी लागेका थियौं त्यो प्राप्त गर्ने दिन नजिक आएको छ। स्थानीय सरकारसँग मिलेर आगामी अधियान अझ बलियो बनाउँदै जाने अठोट लिएको छु।

मञ्जु श्रेष्ठ

सदस्य, राष्ट्रिय भूमि अधिकार मञ्च, नेपाल बर्दिघाट नगरपालिका वडा नं. १४, पवित्र बस्ती, नवलपारासीमा घरबास छ। यहाँ हामी अव्यवस्थित बसोबास क्षेत्रमा बस्छौं। हाम्रो पालिकामा रहेको समस्या भनेको भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीको हो, पालिकाले उनीहरूको लगत सङ्कलन गरेको छ। लगत सङ्कलन गर्दा करिपय ठाउँमा छूटफुट पनि भएका रहेछन्, गुनासो छ। नगरपालिकाबाट छूटका लागि पनि पुनः सूचना निकाल्ने कुरामा हामी समन्वय गरिरहेका छौं। पालिकाले भूमिहीनका लागि गरेको कामप्रति हामी सन्तुष्ट छैनौं। निवेदन पेस गर्ने क्रममा पुराना बसोबासीमात्र होइन, नयाँ आएका मानिसले पनि पेस गरे। नगरपालिकाले लिइदियो। यसले पनि भोलिका दिनमा पुराना र वास्तविक सुकुमबासीहरूलाई समस्या पर्न सक्छ भन्ने कुरामा ख्याल गरिएन।

स्थानीय चुनावमा हामी पार्टीगत नभई सवालसँग सम्बन्धित अगुवाहरूलाई चुनावमा उठाएर जाने र त्यसो गर्ने नसकिए भूमि सुधारको पक्षधरलाई जिताउने अभियान गर्छौं। यसपालि सङ्गठन सदस्यहरू पनि जागरूक भएर लागिरहनुभएको छ। पालिका क्षेत्रभित्र रहेका दलहरूलाई भेट्ने, कुराकानी गर्ने र सहकार्य गर्नका लागि पहल लिइरहेका छौं। पार्टीको स्थानीय तहमा जारी हुने घोषणापत्रमा भूमि सुधारसम्बन्धी मुद्दाहरू समावेश गर्नका लागि पनि हामीले सुझाव दिएका छौं। सही उमेदवार छोटोमा ध्यान दिनुपर्छ भनेका छौं। राम्रो उमेदवारलाई भोट दिने हो नत्र भने हामी दिनौं भनेका छौं।

म आफू पनि सङ्गठनमा गएर छलफल गर्छु। अभियानलाई अझ बलियो बनाएर लैजाने र लक्ष्यमा पुने सङ्कल्पका साथ लानुपर्नेछ।

भुवनेश्वरी न्यौपाने

कोषाध्यक्ष, जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, रसुवा
म कालिका गाउँपालिका बडा नं. २ गैराघार,
रसुवामा बस्तु । २०६४ सालदेखि भूमि अधिकार
अभियानमा क्रियाशील छु । हाम्रो पालिकामा
बिर्ता जग्गाको समस्या मुख्य छ । केही परिवार
भूमिहीन सुकुम्बासी पनि छन् । पालिकाले बिर्ता
समस्या समाधानका लागि २०७५ वैशाख ४ गते
बिर्ता उन्मूलन गर्ने घोषणा गरेको थियो तर त्यो
काम अहिलेसम्म पनि हुन सकेन । बिर्ता समस्या
समाधान पालिका आफैंले गर्न नसक्ने रहेछ ।
यो समस्या जटिल भएको र मध्यीय सरकारले
नै निर्णय गर्नुपर्ने भएको हुँदा यसका लागि
जनप्रतिनिधिहरूले माथिल्लो निकायमा चाहिँ
पहल गरेको देखिएन, सुनिएन ।

योबीचमा २ पटक आयोग बन्यो तर
भूमिहीन सुकुम्बासीको काम भने हुन सकेन ।
हाम्रो पालिकामा जम्मा २२ परिवामात्र भूमिहीन
थिए, उनीहरूको व्यवस्थापन गर्नका लागि
पालिकाले प्रक्रिया अधि बढाएको छ । पालिकाले
भूउपयोग योजना बनाएको छ । यो राम्रो पक्ष हो ।
यो योजना कार्यान्वयनमा आउन भने बाँकी छ ।

अहिले स्थानीय तहको चुनाव हुँदैछ ।
अधिल्लो चुनावमा पनि स्थानीय जनप्रतिनिधिले
भूमि सुधारका लागि प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका
थिए । हाम्रो पालिकाको हकका केही प्रयास
जनप्रतिनिधिहरूबाट भएको देखिन्छ तर पनि
उपलब्ध देखिने कामचाहिँ हुन सकेन ।

अब निर्वाचित भए आउने
जनप्रतिनिधिहरूले बिर्ता समस्यालाई समाधान
गर्न सङ्कल्प लिनेछन् भने आशा गर्दछु । किनकि
यो समस्या लामो समयदेखि छ र धैरै मानिसलाई
यसले दुःख दिइहेको छ । घरगाउँमा भोट माम
आउने जनप्रतिनिधिहरूसँग यही विषयमा छलफल
गर्ने र प्रतिबद्धता पनि लिने योजना छ । यसमा
उनीहरूको विचार र दृष्टिकोण के/कस्तो छ भनेर
हामी सम्बाद र छलफल गर्नेछौं । ●

भूमिमा महिलाको पहुँच, अधिकार र जलवायु परिवर्तनको असर विषयक वेविनार

अन्तर्राष्ट्रिय श्रमिक महिला दिवसको
सन्दर्भमा ११ मार्चका दिन भूमिमा महिलाको
पहुँच र अधिकार विषयक वेविनार भयो ।
वेविनार भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा
गरिबी निवारण मन्त्रालय र ग्लोबल ल्यान्ड
टुल नेटवर्क, युएन-ह्याबिटाट र सामुदायिक
आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रको संयुक्त आयोजनामा
गरिएको थियो । वेविनार भूमिमा महिलाको
पहुँच तथा जलवायु अनुकूलित
भूउपयोग विषयमा केन्द्रित थियो । वेविनारको
सहजीकरण सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा
केन्द्रका कार्यकारी निर्देशक जगत देउजाले
गर्नुभएको थियो । वेविनारमा भूमि व्यवस्था,
सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयका
सचिव, रामप्रसाद थपलिया प्रमुख अतिथि
रहनुभएको थियो । साथै वन तथा वातावरण
मन्त्रालयबाट सहसचिव राधा वाम्ले, कृषि
तथा पशुपन्थी विकास मन्त्रालयका सहसचिव
सवनम सिवाकोटी, महिला, बालबालिका
तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालयका उपसचिव
ममता विष्टको पनि सहभागिता थियो ।

वेविनारमा सहभागीहरूले नेपालको
सन्दर्भमा स्थानीयस्तरमा महिला किसानको
अवस्था, उनीहरूले भोग्नुपरेका समस्या,
भूमिमा पहुँच र जलवायु परिवर्तनको
असरबाटे प्रस्तुति, छलफल र अनुभवहरू
आदान-प्रदान गरिएको थियो ।

वेविनारमा सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा
केन्द्रका अभियान संयोजक कल्पना कार्किले
भूमिमा महिलाको पहुँच तथा भूउपयोगको
सवालमा प्रस्तुति राख्नुभएको थियो । यस्तै

जलवायुमैत्री कृषि र लैझिङक सहभागिता
विषयमा गुड नेइवर्स अन्तर्राष्ट्रियका कार्यक्रम
व्यवस्थापक शंकर सुवेदीले प्रस्तुतीकरण
गर्नुभएको थियो । यस्तै विद्यमान भूमि नीति
र कानुनमा लैझिङक समावेशिता विषयमा
भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण
मन्त्रालयका सहसचिव जनकराज जोशीले
प्रस्तुतीकरण गर्नुभएको थियो । प्रस्तुतिपछि
छलफलका क्रममा ६ जना सहभागीले विचार
राख्नुभएको थियो ।

वेविनारमा सहभागी हुँदै महिला,
बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक
मन्त्रालयका उपसचिव ममता बिष्टले
महिलाहरूको अन्न उत्पादनको क्षेत्रमा
धेरै नै सहभागिता हुने गरेको भए पनि
त्यही उत्पादित अनाजको बिक्री वितरण
गर्ने बेलामा भने महिलाको निर्णय
प्रक्रियामा सहभागिता नहुने तीतो यथार्थ
रहेको बताउनुभयो । उहाँले महिलाहरूलाई
जलवायु परिवर्तनको असरले पारेको असर
न्यूनीकरणसम्बन्धी ज्ञान र साधनको कमी
भएको बताउनुभयो र भन्नुभयो- जलवायु
परिवर्तनले महिलाको स्वास्थ्यमा असर
पुगारहेको छ ।

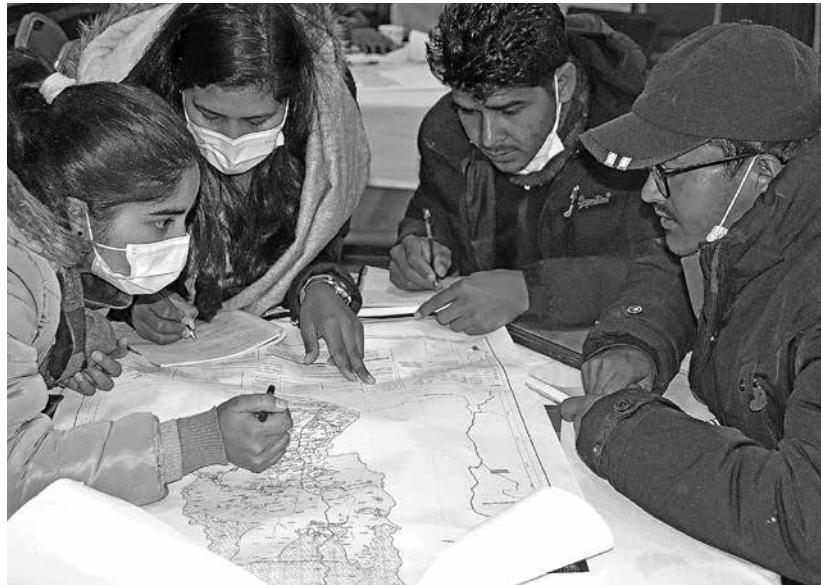
यस्तै, कृषि तथा पशुपन्थी विकास
मन्त्रालयका सहसचिव सवनम सिवाकोटीले
कुल कृषि कार्यमा संलग्नमध्ये ७० प्रतिशत
महिला रहेका, पुरुष विदेश पलायन हुने गरेका
कारण पनि कृषिमा महिलाको जिम्मेवारी
बढ्दै गएको र यही कारण महिलाले जलवायु
परिवर्तनको असर सामना गर्नुपरिहेको

बताउनुभएको थियो । उहाँले कृषिको ठूला बजारमा पुरुषकै बाहुन्यता भएको र साना र खुद्रा अनि तरकारी बिक्रीका काममा भने महिलाको सहभागिता बढी भएको बताउँदै थनुभयो- यसले के देखाउँछ भने उत्पादनमा महिला किसान र आर्थिक गतिविधिमा पुरुषको हालिमुहाली हुनु नीमिल्दो व्यवस्था हो । उहाँले जलवायु परिवर्तनको असर कम गराउनका लागि महिलामैत्री कृषि उपकरणहरूको व्यवस्थापन र नयाँ तर महिला केन्द्रित प्रविधिको विकास र सहयोगमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक रहेको बताउनुभयो ।

वन तथा वातावरण मन्त्रालयकी सहसचिव राधा वाग्लेले भनुभयो- हामीले दिगो विकासका लागि सामाजिक न्याय र लैटिगिक समानता भन्ने नारा अघि बढाएका छौं । तर दिगो विकासका लागि जलवायु परिवर्तन एक चुनौतीका रूपमा छ । उहाँले जलवायु परिवर्तनको असरले मानव जीवन र जीविकोपार्जनका स्रोतहरूमा नकारात्मक असर परिहेको बताउनुभयो । साथै उहाँले महिला किसानहरूलाई अझ बढी जलवायु परिवर्तनको असर परिहेको बताउनुभयो । उहाँले स्थानीय सरकारले अनिवार्यरूपमा लैटिगिकमैत्री र विपद् न्यूनीकरणमैत्री कार्यक्रमहरू बनाएर अघि बढनुपर्ने र त्यसमा जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरणमा पनि ध्यान दिन जरूरी रहेको धारणा राख्नुभयो ।

वेविनारको अन्तमा युएन-ह्याबिटाटिका ह्याबिटाट कार्यक्रम व्यवस्थापक प्रज्ञा प्रधानले यो कार्यक्रम ज्ञान र सिकाइमूलक भएको बताउनुभयो । महिलाको भूमि, भूमि पहुँचमा चुनौती र जलवायु परिवर्तनको असरका विषयमा राम्रो छलफल भएको उहाँको भनाइ थियो । साथै भविष्यमा ध्यान दिनुपर्ने विषयमा पनि जानकारी प्राप्त भएको बताउनुभयो । उहाँले कृषि क्षेत्रमा बढी योगदान महिलाको नै हुने भएकाले राष्ट्रिय आय वृद्धिमा पनि महिलाको योगदान ठूलो रहेको छ तर पनि भूमिको पहुँच, स्वामित्व र निर्णय प्रक्रियामा भने महिलाको सहभागिता ज्यादै कम भदौ यसैले दिगो विकासका लागि महिलाको हरक्षेत्रमा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित हुन आवश्यक छ भनुभयो ।

भूउपयोग नक्सा अध्ययन तालिम

नापी विभागले नेपालका ७५३ वटा स्थानीय तहको वर्तमान भूउपयोग नक्सा, भूउपयोग क्षेत्र नक्सा, नापी कित्ताकाट नक्सा, जोखिम आकलन नक्सा, माटोको पोषण नक्सालगायतका नक्सा आर्थिक बर्ष २०७७/७८ मा तयार गरी उपलब्ध गराइसकेको छ । व्यवस्थित र प्रभावकारी तरिकाले भूमिको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यका साथ भूउपयोग ऐन २०७६ ले दिएको मार्गदर्शनका आधारमा उक्त नक्साहरू उपलब्ध गराइएको हो ।

स्थानीय सरकारहरूलाई जिल्ला

समन्वय समितिमा कार्यक्रम आयोजना गरी नापी विभागले नक्सा उपलब्ध गराएको थियो । उपलब्ध गराइएको उक्त नक्साको प्रयोग र उपयोगिताका सन्दर्भमा भने स्थानीय सरकारलाई कुनै पनि तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम आयोजना नगरिएका कारण उनीहरू यस विषयमा अनभिज्ञ थिए र छन् ।

उक्त नक्साहरू र जियोडाटाबेसको अध्ययन र प्रयोगका लागि सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रले प्रतिबद्ध परियोजनाअन्तर्गत सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको

स्थानीय सरकार आफैले यो विषयमा काम गर्नका लागि तदारुकता देखाउनुपर्ने भए तापनि सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रले यो विषयमा पहल लिई हामीलाई सचेत गराएको छ । तालिम आयोजना गर्न स्थानीय सरकारलाई स्रोतको कमी भन्दा पनि इच्छाशक्तिको कमी भएको हामीले स्वीकार्नुपर्छ । पालिकाले आगामी दिनमा सम्बन्धित कार्यलयहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी दक्ष जनशक्ति तयार गरी कामलाई अगाडि बढाउनेछ ।

- रामबाबु नेपाल, योजना अधिकृत जुगल गाउँपालिका सिन्धुपाल्चोक

जियो डाटाबेस प्रयोग गर्नका लागि आर्क जि.आइ.एस. सफ्टवेयरको विषयमा राम्रो जानकारी हुनुपर्छ । सबै सहभागीमा यो विषयमा धेरै जानकारी नभए पनि सिक्के चाहना भने राम्रो पाइयो । कुनै पनि सझ/संस्था तथा पालिकाहरूले यस्तोखालका तालिम सञ्चालन गर्नका लागि भूमि व्यवस्थापन तथा प्रशिक्षण केन्द्रसँग समन्वय गरी पाठ्यक्रम तयार गरी कार्यान्वयन गर्दा राम्रो हुन्छ । यसका लागि हामी सबै तत्पर छौं ।

- रमेश ज्ञवाली, भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्र

भोटेकोसी, जुगल, पाँचपोखरी
थाइपाल गाउँपालिका र बाह्रबीसे
नगरपालिकाका अमिन, योजना
अधिकृत र प्राविधिकहरूलाई २ दिनको
तालिम सञ्चालन गरेको थियो ।
तालिम कार्यक्रम भूमि व्यवस्थापन
तालिम केन्द्र धुलिखेलसँगको
सहकार्यमा भएको थियो ।

नापी विभागले नक्साहरू तयार
गर्दा स्थानीय सरकारसँग सहकार्य
नगरेको र उनीहरूलाई सोबारेमा
जानकारी नभएको स्थानीय सरकारका
प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरूको गुनासो
छ । विभागबाट उपलब्ध गराइएको
नक्साहरू अध्ययन गरी अद्यावधिक गर्न
आवश्यक भएमा स्थानीय सरकारले
प्राविधिकहरू परिचानलन गरी प्रदेश
भूउपयोग परिषद् र सझीय भूउपयोग
परिषदलाई पठाउपर्ने प्रावधान छ ।
तर स्थानीय सरकारलाई उक्त विषयमा
जानकारी नहुँदा काम अगाडि बढ्न
सकेको छैन ।

स्थानीय सरकारमा भएको
अन्योल कम गरी अद्यावधिको बाटो
पहिचानका लागि तालिम कार्यक्रम
आयोजना गरिएको थियो । उपलब्ध
विभिन्न नक्साको स्केल, सङ्केत तथा
रडलगायतको प्रयोग कहाँ र कसरी
भएको छ भन्ने विषयमा र आर्क
जि.आइ.एस सफूट्वेयरको प्रयोग गरी
जियोडेटाबेसको प्रयोगका विषयमा
प्रशिक्षकहरूले सहभागीहरूलाई
प्रयोगात्मक अभ्यासका माध्यमबाट
जानकारी गराएका थिए ।

विभागले पालिकाको सम्पूर्ण
विवरणसहितको तथाइकहरू
उपलब्ध गराएको छ । उक्त तथाइक
प्रयोग गरी स्थानीय सरकारले आफ्नो
क्षेत्रका नक्साहरू अद्यावधिक गर्न
सक्छ । तर स्थानीय सरकारको सझीय
सरकारका विभिन्न निकायसँग समन्वय
अभाव तथा स्थानीय सरकारको
कार्यसूचीहरू धेरै र भूमिको विषयमा
बढी राजनीति हुने कारणले अगाडि
बढ्न भने नसकेको सहभागीले
बताएका थिए ।

मनसुनजन्य विपद् प्रभावित परिवारको स्थानान्तरण तथा पुनर्निर्माण सम्बन्धी अन्तर्क्रिया कार्यक्रम

सामुदायिक आत्मनिर्भर
सेवा केन्द्रले प्रतिबद्ध परियोजनाअन्तर्गत
सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका ४ वटा स्थानीय
तहलाई मनसुनजन्य विपद्बाट प्रभावित
घर/परिवारको तथ्याइक सङ्कलन
गर्ने र अनुदान प्राप्ति प्रक्रियामा सहजीकरण
गरिरहेको छ । त्यस्तै जिल्ला
प्रशासन कार्यालयमा सञ्चार तथा
अभिलेखन अधिकृतको व्यवस्था गरी
स्थानीय सरकारबाट प्राप्त तथाइकहरू
र कागजपत्रहरूको रुजुमा जिल्ला विपद्
व्यवस्थापन समितिको काममा सहजीकरण
गरिरहेको छ । त्यस्तै राष्ट्रिय विपद् जोखिम
न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणलाई
पहिरो प्रभावित समुदायको भौगोर्भिक
अध्ययनको काममा सहजीकरण गरेको छ ।

उल्लिखित काममा सहजीकरण
गरेको भए तापनि प्रभावितहरूको निजी
आवास पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनाको
काममा अपेक्षाकृत नतिजा हासिल गर्न
सकिएको थिएन । पालिका, जिल्ला
र राष्ट्रिय जोखिम न्यूनीकरण तथा
व्यवस्थापन प्राधिकरणबीचको समन्वय र
सहकार्यमा भएको अभाव न्यूनीकरण गर्ने
उद्देश्यका साथ आत्मनिर्भर केन्द्रले प्रतिबद्ध
परियोजनाअन्तर्गत रही प्राधिकरणका प्रमुख,
सहसचिव, उपसचिव, अधिकृत र अन्य
कर्मचारी, पालिकाका प्रमुख तथा उपप्रमुख,
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, प्रमुख जिल्ला
अधिकारीलगायतको उपस्थितिमा एकदिने

अन्तर्क्रिया कार्यक्रम आयोजना गरिएको
थियो ।

उक्त कार्यक्रममा परियोजनाको
माध्यमबाट गरिएको भौगोर्भिक अध्ययनको
मुख्य नतिजा, पहिरो प्रभावित
घरधुरीको तथ्याइक सङ्कलन र स्वीकृति
गर्दा देखिएका मुख्य चुनौती र मनसुनजन्य
विपद् प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण तथा
पुनर्स्थापना कार्यावधिका विषयमा जानकारी
गराइएको थियो ।

प्राधिकरणले सञ्चालनमा ल्याएको
सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा भएको त्रुटिका
कारण अपेक्षितरूपमा लाभग्राहीहरूको
पहिचान तथा स्वीकृति प्रक्रिया अगाडि
बढ्न नसकेको विषयमा जिल्ला प्रशासन
कार्यालयले जानकारी गराएको थियो ।

तथ्याइक व्यवस्थापनको कामलाई नियन्त्रण
प्राधिकरणले गरेको भए तापनि प्रणालीमा
बारम्बार गडबडी आउनाले जिल्लामा बढी
समस्या भएको साथै भौगोर्भिक अध्ययनको
प्रतिवेदन स्थानीय सरकारलाई समयमा
उपलब्ध नहुँदा पनि लाभग्राहीहरू मारमा
परेको विषयमा छलफल भएको थियो ।

अन्तर्क्रिया कार्यक्रमपश्चात सूचना
व्यवस्थापन प्रणाली नियमितरूपमा
सञ्चालनमा आएको छ भने बाह्रबीसे
नगरपालिकाका ३१ परिवार लाभग्राहीलाई
पुनर्निर्माण र अस्थायी आवास व्यवस्थापनका
लागि नेपाल सरकारले अनुदान रकम
उपलब्ध गराइसकेको छ ।

जिल्ला अगुवा भेला तथा प्रशिक्षण

सझाठन भूमि अधिकार आन्दोलनको जग हो भने अगुवाहरू मेरुदण्ड हुन् । सझाठनलाई जीवन्त राख्न अगुवाहरूको वैचारिक क्षमता विकास र कार्यगत सिप विकास हुन जसरी छ । जिल्लाभरका समुदाय एवं स्थानीय तहका भूमि अधिकार मञ्चको स्थितिबारे जानकारी आदान-प्रदान गरी एकापसमा सिक्ने, भूमि अधिकार मञ्चहरूले गरेका महत्वपूर्ण अभियान, भूमि अधिकार आन्दोलनको समग्र परिवेश, कानुनी व्यवस्था र भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासी व्यवस्थापनका सन्दर्भमा भइरहेका गतिविधिबारे छलफल एवं जानकारी आदान-प्रदान गर्ने र सझाठन र अभियानलाई सुदृढीकरणको योजना बनाउने उद्देश्यले जिल्ला भेला आयोजना गरिएको थियो । जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चको आयोजनामा सम्पन्न उक्त जिल्ला भेला तथा प्रशिक्षण सुर्खेत, कञ्चनपुर र बाँकेमा सम्पन्न भएको छ ।

सुर्खेत

चैत २३ गते सुर्खेतको वीरेन्द्रनगरमा जिल्ला भेला तथा प्रशिक्षण सम्पन्न भयो । भेलामा सझाठनको सहभागीमूलक समीक्षा एवं विश्लेषण अभ्यास गरियो । सुर्खेतको ९ वटा स्थानीय सरकारमध्ये ६ वटा गुर्भाकोट, भेरीगढ्गां, लेकवेसी, वीरेन्द्रनगर, पञ्चपुरी नपा र बराहताल गाउँपालिकामा सझाठन विस्तार भएको छ । सिम्ता, चिडाङाड र

चौकुने गाउँपालिकामा भने सझाठन विस्तार गर्न बाँकी देखिएको छ । ५९ वटा गाउँ भूमि अधिकार मञ्चमध्ये १३ वटा निष्क्रिय, १२ वटा पर्दा जुट्टने र ३४ वटा सक्रियरूपमा परिचालन भइरहेका देखियो ।

यस अगुवा भेला तथा प्रशिक्षणमा महिला, युवा अगुवाहरूको सक्रिय सहभागिता, सझाठन र आन्दोलनप्रतिको अपनत्व र समग्र गाउँ भूमि अधिकार मञ्चको अवस्था विश्लेषणबाट सुर्खेतमा सझाठन र अगुवा जीवन्त रहेका पाइयो । अगुवाहरूको यो जोश, उत्साहमा आन्दोलनको वैचारिक धार लगाउने विषयवस्तुमा क्षमता बढाउन आवश्यक देखिएको छ । वैचारिक र सैद्धान्तिक स्पष्टताले अगुवाहरूलाई आन्दोलनको यात्रामा निरन्तर अगाडि बढन मद्दत गर्छ ।

सहभागीमूलक प्रक्रियामार्फत सझाठनको अवस्था र प्रगति मापन गर्दा अगुवाहरूले सझाठनलाई सक्रिय र जीवन्त बनाउनुपर्ने महसुस गरेका थिए । प्रत्येक स्थानीय तहस्तरीय सझाठनहरूलाई सक्रिय, परेका बेला जुट्टने र निष्क्रिय सझाठनलाई ऋक्षमश: मापन गरिरहेदा हरियो, कलेजी र कालो रडको टीकाले मापन गर्दा उपस्थित अगुवाहरूले आगामी ३ महिनामा कालो टीका लागाइएको सझाठनलाई हरियो कलरमा ल्याउने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका छन् ।

साथै आफ्नोमा मात्र सझाठन राम्रो भएर नहुने, जितनका लागि जिल्लाभरको सझाठन

सशक्त हुन जसरी रहेको कुरा छलफलमा आएको थियो । प्रशिक्षणमा २८ जना महिलासहित ४४ जनाको सहभागिता थियो । अगुवाहरूले सझाठनको स्थिति समीक्षा गरी सझाठनलाई थप बलियो बनाउने प्रतिबद्धता जनाएका छन् । बदलाएको परिवेशमा सझाठनलाई अगाडि कसरी बढाउने भन्ने विषयमा छलफल भएको छ । सझाठनको सहभागीमूलक समीक्षा एवं विश्लेषणको अभ्यास आत्मनिर्भर केन्द्रको अभियान संयोजक कल्पना कार्कीले गर्नुभएको थियो ।

त्यसरी नै भूमि अधिकार आन्दोलनको समग्र परिवेश, कानुनी व्यवस्था र भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासी व्यवस्थापनका सन्दर्भमा भइरहेका गतिविधिसम्बन्धी छलफलको सहजीकरण सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रका कार्यकारी निर्देशक जगत देउजाले गर्नुभयो । उहाँले भूमि अधिकार आन्दोलनको उपलब्धि, भूमि आयोगसँग सम्बन्धित विषय, उठेका प्रश्न र भूमि आयोगको कामलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि सझाठन र अगुवाको भूमिकाबाबे छलफल चलाउनुभयो ।

सञ्चार र आन्दोलनको बलमा यसबीचमा नीतिगत उपलब्धि भएका छन् । सविधानमा भूमिको विषय समेटिएको छ । राष्ट्रिय भूमि नीति तर्जुमा भएको छ । भूउपयोग नीति र ऐन बन्यो । भूमिसम्बन्धी ऐनमा आठाँपटक संशोधन भई भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित

बसोबासीका लागि जग्गा उपलब्ध गराउने विषय ऐनमा नै समेटिएको छ। भूमि आयोग गठन भई लगत सङ्कलन र जग्गा वितरणको कार्य भइरहेको छ।

मूलतः भूमिसम्बन्धी समस्या समाधान आयोगले जुन रफ्तारमा काम गरिरहेको थियो, सरकार र आयोग परिवर्तन हुँदा कामले गति लिन नसकेको कुरा सत्य हो। चाहे जुनसुकै आयोग बनोसू, उक्त आयोगले भूमिहीन दलित, भूमिहीन सुकुमबासी र अव्यवस्थित बसोबासीलाई जग्गा दिने कार्य गर्न जरुरी छ। आयोग र स्थानीय सरकारबीच सम्झौता भएर काम अगाडि बढेको हकमा कम्तीमा लगत प्रमाणीकरणसम्म गर्ने उद्देश्यले काम हुन जरुरी छ। सम्झौता हुन नसकेको हकमा चुनावपछाडि काम सुरु गर्ने गरी सङ्गठनको हिसाबले निरन्तर फलोअप र सहयोग जरुरी छ।

जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चको बैठक बसेर सङ्गठन पुनर्गठन, अगुवा भेला, नवीकरण र नयाँ सदस्य वितरणका लागि योजना तयार गर्ने र यसको जिम्मेवारी गाउँपालिका/नगरपालिका तहका अगुवाहरूले लिने निर्णय भयो। स्थानीय निर्वाचनका उम्मेदवारहरूसँग अन्तर्क्रिया गरी प्रतिबद्धता लिने, भूमि आयोगसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क प्रविष्टि, निस्सा वितरण, ३५ दिने सूचना प्रकाशनसम्बन्धी स्थानीय सरकारसँग छलफल गर्ने योजना बनेको थियो।

कञ्चनपुर

जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, कञ्चनपुरले चैत १५ गते जिल्ला भेला तथा प्रशिक्षण सम्पन्न गरेको छ। भेलामा ५७ जनाको सहभागिता थियो। जिल्ला मञ्चका अध्यक्ष कर्णबहादुर बानियाले भेलामा सहभागी एवं अतिथिहरूलाई स्वागत गर्दै परिचय गराउनुभयो। जिल्ला भूमि अधिकार मञ्चका सचिव रामबहादुर चुनाराले सङ्गठनको सहभागीमूलक समीक्षा तथा विश्लेषण गराउनुभयो। यस अभ्यासले कञ्चनपुरको ४६ वटा गाउँ भूमि अधिकार मञ्चमध्ये ३० वटा सक्रिय, ७ वटा ठीकै र ९ वटा निष्क्रिय सङ्गठनका रूपमा छन्। गाउँ भूमि अधिकार मञ्चहरूको कोष २ लाख ४६ हजार ८ सय ८२ रुपियाँ छ।

सङ्गठनहरूको सहभागीमूलक विश्लेषणपछि अगुवाहरूले सबैको सदस्यता नवीकरण (समयभित्रै गराउने, विधानअनुसार), विधानबमोजिम गाउँ मञ्चको गाउँ भेला गरी योजना निर्माण, प्रगति समीक्षा र आवश्यक भए सङ्गठन पुनर्गठन गर्ने, आन्दोलन कोष नियमित वा आवश्यकताअनुसार सङ्कलन गरी त्यसको हिसाब किताब स्पष्ट राख्ने, मञ्चमा सङ्गठित सदस्यहरूले आफ्नो वरपर भएको जग्गा उपयोग गरी उत्पादन बढाउने, सदस्यको तागत र आत्मविश्वास बढाउने, नैतिक हिसाबले चारित्रिकान भई अरुलाई आफ्नो व्यवहारबाट पाठ सिकाउने, मुख्यरूपमा भूमि र भूमिको स्वामित्व, कृषि, खाद्य र महिला अधिकारका विषयमा चासो राख्ने, साथै आधारभूत विषयहरू पिउने पानी, शौचालय, नागरिकता, सामाजिक सुरक्षा भत्ता, जन्म दर्ता, छात्रवृत्ति, बालबालिकालाई विद्यालय पठाउन, स्वास्थ्य आदि विषयमा पनि छलफल गरी निर्णय गरेर पहुँच, नेतृत्व र अधिकार लिने, एक वडा, पालिका तहका सङ्गठनको भ्रमण र अनुमान गर्ने, असल अभ्यासलाई सिकाइका रूपमा लिइ आआफ्नो सङ्गठनमा लागु गर्नेलगायतका सामूहिक प्रतिबद्धता व्यक्त गरेका छन्।

भेलामा भूमि आयोगअन्तर्गत स्थानीय सरकारले गरिरहेको कामको समीक्षा गर्दै आगामी कामहरू तीव्र बनाउन सङ्गठनका तर्फाबाट निरन्तर फलोअप र दबाब दिने विषयमा छलफल भयो। दलको घोषणापत्रमा समेतनुपर्ने विषयवस्तुबाटे अगुवाहरूबाट सुझाव सङ्कलन गरियो।

भेलाको अन्तमा, सङ्गठन

सुदूर्ढीकरणअन्तर्गत सदस्यता नवीकरण, नयाँ सदस्यता थप, सङ्गठन पुनर्गठनलगायतको काम अगाडि बढाउने, सहजीकरण समितिमा मञ्चका अगुवाहरूको सहभागिताका लागि स्थानीय सरकारसँग छलफल, भूमिहीन सीमान्तकृत किसानहरूको सहकारी बनाउने, स्थानीय निर्वाचनका उम्मेदवारसँग अन्तर्क्रिया गरी प्रतिबद्धता लिनेलगायतको कार्ययोजनासहित भेला समापन भएको थियो।

बाँके

जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च, बाँकेले चैत १५ गते कोहलपुरमा जिल्ला भेला तथा प्रशिक्षण सम्पन्न गरेको छ। भेलामा २० महिलासहित ४७ जनाको सहभागिता थियो। भेलाका अध्यक्ष जिल्ला मञ्चका कोषाध्यक्ष नन्दाकुमारी शाहीले गर्नुभएको थियो। भेलामा सङ्गठनको सहभागीमूलक समीक्षा तथा विश्लेषण गरिएको थियो। बाँकेको ८ वटा स्थानीय सरकारमध्ये वैजनाथ, खजुरा, कोहलपुर, जानकी गाउँपालिका, नेपालगञ्ज र डुडवामा भूमि अधिकार मञ्च गठन भएका छन्। भेलामा उपस्थित ३८ सङ्गठनमध्ये १३ वटा सक्रिय, १८ वटा परेका बेला सञ्चालन र ९ वटा निष्क्रिय देखिए।

भेलामा स्थानीय सरकार र आयोगले गरिरहेको कामको पनि मसिनो समीक्षा गरियो। डुडवा गाउँपालिकाले सङ्गठनका तर्फाबाट जति पहल गरे पनि आयोगसँग सम्झौता हुन नसकेको बिषयमा अगुवाहरूले आक्रोश व्यक्त गरे। भेलाको अन्तमा, सदस्यता नवीकरण, सङ्गठन पुनर्गठन, स्थानीय चुनावका उम्मेदवारहरूसँग छलफल गर्ने योजना बनाएका छन्।

सुर्खेतमा बन्यो भूमि घर

जिल्ला भूमि अधिकार मञ्च सुर्खेतले आफ्नै भूमि घर निर्माण गरेको छ। वीरेन्द्रनगर-८ नौलापुरमा भूमि घर निर्माण भएको छ। करिव ४ लाख २० हजार रुपियाँ तागतमा निर्माण भएको भूमि घरमा २ कोठा बनाई एउटामा कार्यालय स्थापना गरी दैनिक कार्य सञ्चालन गर्ने र १ कोठा हलका रूपमा प्रयोग गर्ने योजना मञ्चले बनाएको छ।

भूमि घर निर्माणका लागि अगुवाहरूले सङ्गठनहरूबाट नगद तथा जिन्सीसमेत सङ्कलन गरेका छन्। नौलापुर गाउँ भूमि अधिकार मञ्चका अगुवाहरू मानबहादुर पुलामी र मानबहादुर चौधरीले जिम्मेवारी लिई घर निर्माण गर्न मद्दत गरेका छन्।

भूमि शासन तथा नीति निर्माण प्रक्रियामा स्थानीय सरकारको भूमिका विषयक सम्बाद

सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र, भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, नेपाल सरकार, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश र भूमि शासनका लागि कार्य समूहको संयुक्त आयोजनामा भूमि शासन तथा नीति निर्माण प्रक्रियामा स्थानीय सरकारको भूमिकासम्बन्धी राष्ट्रियस्तरको भूमि सम्बाद २०७८ साल फाल्गुन ११ गते सुदूरपश्चिम प्रदेशको धनगढीमा आयोजना गरिएको थियो।

कार्यक्रममा ३३ महिलासहित १२२ जना सहभागी थिए। कार्यक्रममा भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्री, उक्त मन्त्रालयका सहसचिव, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, सुदूरपश्चिम प्रदेशका मन्त्री, राज्य मन्त्री र सचिव, मुक्त कमैया, कमलरी, हलिया तथा हरुवा/चरुवाको अवस्था अध्ययन समितिका पदाधिकारीहरू, कैलाली र कञ्चनपुरका स्थानीय तहको प्रमुख, उपप्रमुख, अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, र सम्बन्धित शाखा हरेन्द्र कर्मचारीहरू, भूमिहीन, मुक्त कमैया, कमलरी र हलियाका प्रतिनिधि तथा पत्रकारहरूको उपस्थिति थियो।

भूमि शासनमा स्थानीय तहको भूमिकाको महत्वलाई सघन ढङ्गाते छलफल गरी संविधानमा व्यवस्था भएअनुरूप भूमि शासनको स्थानीयकरणको प्रक्रियालाई गरी

प्रदान गर्न सघाउने उद्देश्यले यस कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो। कार्यक्रममा भूमि शासनमा सझ्य, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकार, कार्यान्वयनको स्थिति, अवसर एवं चुनौतीबारे छलफल भएको थियो।

छलफलबाट निम्न निष्कर्ष आएको थियो :

- संविधानको मर्मअनुरूप भूमि शासनको स्थानीयकरणको स्थितिबारे जानकारीका साथै यसका लागि स्वयम् स्थानीय, प्रदेश र सङ्घीय सरकारले हालसम्म गरेका प्रयास र अबको योजनाबारे सहभागीहरूले जानकारी प्राप्त गरे। सहभागीमाझ स्थानीय तहमा भूमिसम्बन्धी नीति निर्माण प्रक्रियासम्बन्धी अनुभव आदान-प्रदान भएको थियो। त्यस्तै सरकारले गठन गरेको मुक्त कमैया, कमलरी, हलिया तथा हरुवा/चरुवाको अवस्था अध्ययन समितिले फिल्ड अध्ययनको नितिजा तथा अनुभव प्रस्तुत गरेको थियो। कार्यक्रम अभियान संयोजक कल्पना कार्किले सञ्चालन गर्नुभएको थियो। यस कार्यक्रममा विभिन्न पाँचवटा प्रस्तुति समेटिएका थिए।

भूमि शासनमा स्थानीय तहको अधिकार, प्रयास तथा चुनौती र अवसर विषयमा प्रस्तुति दिँदै राष्ट्रिय गाउँपालिका महासङ्घ नेपालका कार्यकारी निर्देशक राजेन्द्रप्रसाद प्याकुरेलले भूमि प्रशासनको स्थानीयकरणका लागि कानुनी पर्याप्तता अनिवार्य सर्त रहेको कुरामा जोड दिँदै भूमिसम्बन्धी पूरा

हुन नसकेका केही महत्वपूर्ण विषयको सूची प्रस्तुत गर्नुभयो। स्थानीय सरकारलाई अधिकार नदिएसम्म र स्थानीय सरकारले प्रष्ठ नीति तथा कानुन बनाइ लागु नगरेसम्म मोर्हियानी हक, भूस्वामित्वसम्बन्धी हदबन्दी र भूमिहीनको भूमि अधिकार स्थापना गर्ने कुरा अपेक्षा गरिएअनुसार पूरा हुन सक्दैन भन्ने उहाँको निचोड थियो।

भूमि शासन तथा व्यवस्थापनमा प्रदेश सरकारको अधिकार, प्रयास तथा अवसर र चुनौतीसम्बन्धी विषयमा बोल्दै सुदूरपश्चिम प्रदेशको भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयका नापी अधिकृत धर्मराज ओभाले भूमि शासनको स्थानीयकरणमा प्रदेश सरकारले नीतिगत हिसाबले महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्ने तथ्य प्रस्तुत गर्दै सङ्घीय सरकारलाई प्रदेश सरकारले काम गर्ने नीतिगत वातावरण वनाउन ध्यानाकर्षण गर्नुभयो। साथै यसले मुक्त कमैया, कमलरी तथा हलिया पुनर्स्थापनाको अपुरा कामहरूलाई पूर्णता दिन स्थानीय तथा सङ्घीय सरकारलाई सहजीकरण गर्न सकिने उल्लेख गर्दै विभिन्न काम सुरु गरेकोसमेत जनाउनुभयो।

भूमि व्यवस्थापन तथा प्रशासनको काम अहिले पनि केन्द्रीय सरकारले नै गरिरहेको तथ्य औल्याउँदै भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयका सहसचिव जनकराज जोशीले अब स्थानीय तहलाई यी अधिकार हस्तान्त्रण गर्दै जानुपर्ने उल्लेख गर्नु भयो। प्रस्तुतिकै क्रममा डा. जगत बस्नेतले तीनवटै तहको भूमि प्रशासन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी अधिकारको विश्लेषण गरी भूमि शासन तथा व्यवस्थापनको स्थानीयकरण किन आवश्यक भयो, यसको महत्व के हो र नीति तथा कानुनी प्रक्रिया कस्तो हुनुपर्ने हो, स्थानीय सरकारलाई कसरी सबल वनाउन सकिन्छ भन्ने कुरामा विभिन्न अध्ययनको निचोड सुनाउँदै भूमि अधिकारको संरक्षण गर्न सक्ने मात्रै भूमिको दिगो व्यवस्थापन गर्न सकिने र त्यसको सकारात्मक असर समग्र विकासका प्रणालीमा पर्ने उल्लेख गर्नुभयो। मुक्त हलिया, कमैया तथा कमलरीहरूको

वास्तविक मुक्ति र पुनर्स्थापनामा गरिएका तमाम त्रृटीहरूको फहरिस्त राख्दै अध्ययन टोलीका संयोजक श्याम श्रेष्ठले गरिब, भूमिहीन तथा बँधुवा श्रमिकहरूको वास्तविक मुक्तिप्रति सरकारी निकाय पर्याप्तरूपले संवेदनशील हुन नसकेको बताउनुभयो । फलस्वरूप मुक्त कमैया, कमलरी तथा हलियाहरू उल्लेख्यरूपमा पहिचानकै प्रक्रियाबाट छुटेका, नाम समेटिए पनि भनिएअनुसार अनुदान वा अन्य सेवा/सुविधा पाउन नसकेका, जमिनको लालपुर्जा पाए पनि जमिन नपाएका, जमिन पाएका तर लालपुर्जा नपाएका आदि समस्या देखिएका छन् । यो समस्या समाधानका लागि तीनै तहका सरकारहरूको एकापसमा पर्याप्त सहकार्य जरूरी छ ।

प्रस्तुतिपछि विचार तथा प्रश्न राख्ने क्रममा गौरीगङ्गा नगरपालिकाका मेरार भीमबहादुर देउवाले भूमिसम्बन्धी समस्या नयाँ नभएकाले समस्यामा छलफल गर्ने भन्दा समस्या समाधानको रणनीति तथा कार्ययोजनामा छलफल चाहिएको बताउनुभयो । भूमिसम्बन्धी समस्या समाधान गर्न स्थानीय तहहरू सक्षम रहेका तर विविध कानुनी व्यवधानले समस्या समाधानका लागि काम गर्न नसकिएको यथार्थ हो ।

हलिया, कमैया तथा कमलरीका

प्रतिनिधिहरूले बोल्ने क्रममा समस्या समाधानका लागि सरकारले गरेका प्रयासहरू स्वागतयोग्य भए पनि पर्याप्त नरहेकाले व्यावहारिक तथा नीतिगत हिसाबले समस्या समाधानको पहल तीनै तहबाट आवश्यक रहेको जनाएका थिए । उनीहरूले भूमिहीन, मुक्त कमैया, कमलरी र हलियाको भूमि अधिकार तथा जीविकोपार्जन व्यवस्थाका लागि स्थानीय सरकारलाई अझ बढी अधिकार दिनुपर्ने माग गरेका थिए ।

कार्यक्रमको अन्त्यतिर बोल्दै सुदूरपश्चिम प्रदेशको भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्री विनिया चौधरीले देशभित्रको सम्पूर्ण जमिन सरकारको रहेको र तीनै तहको सरकारले समझदारी गर्न सके भूमिहीनता, भूमि अधिकार तथा भूमि व्यवस्थापनसम्बन्धी समस्या निकट भविष्य समाधान गर्न सकिन्छ भन्दै नीतिगत बाधा अद्वचन फुकाउनुपर्नेमा जोड दिनुभएको थियो । त्यस्तै आमजनसमुदायमा भूमिसम्बन्धी नीतिगत ज्ञान हुन जरूरी रहेको पनि जनाउँदै प्रदेश सरकारको तर्फबाट जनता, स्थानीय र सङ्घीय सरकारलाई आफूले गर्नुपर्ने सहयोग खुला हिसाबले गर्नेसमेत प्रतिबद्धता व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्री शशी श्रेष्ठले आमनेपाली

जनता विशेष गरेर बँधुवा मजदूरको नामले चिनिने कमैया, कमलरी तथा हलियाहरूको मुक्तिका लागि ठूलो त्यग गरेको, त्यसकै फलस्वरूप मजदूर, किसान तथा पिछाडिएका वर्गको हकहितका व्यवस्था केही हदसम्म संविधानमै व्यवस्था गर्न सम्भव भएको बताउनुभयो । नेपालको भूमिसम्बन्धी समस्या विशिष्टखालको रहेको र त्यसको समाधानका लागि कुनै पनि व्यक्ति, संस्था, सरकार वा पार्टी एकलैले केही पनि गर्न नसकिने यथार्थ प्रष्ट पार्दै विद्यमान नीति तथा व्यवहारहरूको समीक्षा गर्दै आवश्यक सुधारसहित अगाडि बढ्नुको विकल्प नभएको पनि उहाँले बताउनुभयो । त्यसका लागि आफूले काम थालनी गरिसकेकोसमेत जानकारी दिनुभयो ।

अन्तमा, यस कार्यक्रमको माध्यमबाट ढिलै भए पनि सुदूरपश्चिम प्रदेशमा भूमि व्यवस्थापन तथा प्रशासनको क्षेत्रमा स्थानीय सरकारको अधिकार र भूमिकासम्बन्धी छलफल घनिभूत हुनुका साथै थोरै मात्र छलफल गरिने भूमिको सवालप्रति सरोकारवालाहरूको ध्यानाकर्षण भएको छ । यो छलफल कार्यक्रममा सङ्घीय र प्रदेश मन्त्रीले स्थानीय तहका प्रयास र गुनासा, भूमिहीन, मुक्त कमैया, कमलरी र हलियाका समस्या प्रत्यक्षरूपमा सुन्ने मौका पाएका थिए ।

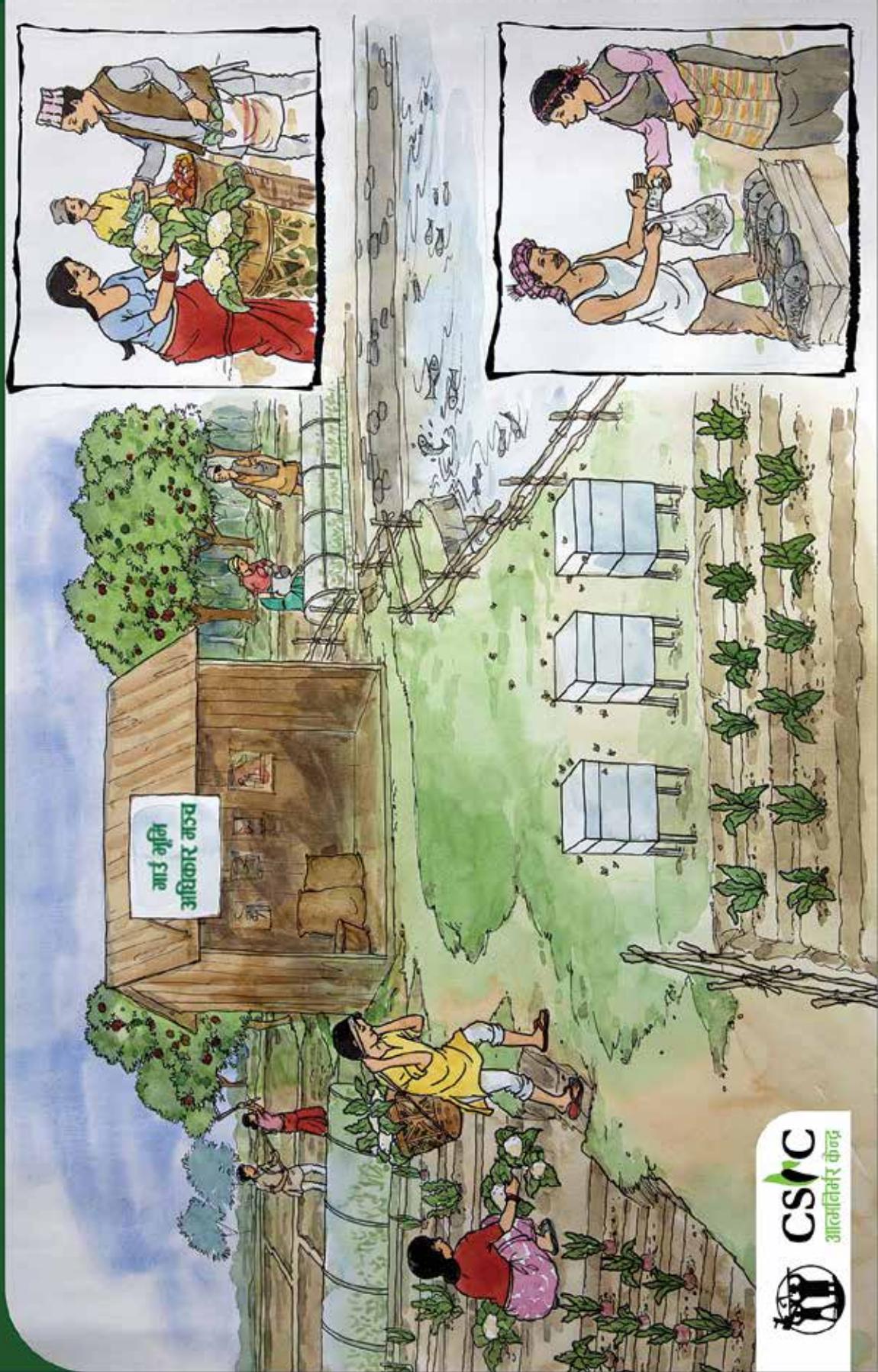
भूउपयोग योजना हस्तान्तरण

सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्रमार्फत स्थानीय तहको भूउपयोग योजना निर्माण कार्यमा मदत गरिएको छ । भाषपको कन्काई नगरपालिका, उदयपुरको बेलका नगरपालिका, रसुवाको कालिका गाउँपालिका, दाढको दण्डीशरण गाउँपालिका र सुर्खेतको गुर्भाकोट नगरपालिकाको भूउपयोग योजना निर्माण कार्यमा मदत गरिएको हो । निर्माण भएको भूउपयोग योजना स्थानीय तहका प्रमुखहरूलाई हस्तान्तरण गरिएको छ ।

भूउपयोग ऐन, २०७६ मा भएको व्यवस्थाअनुसार हरेक स्थानीय तहले आफ्नो पालिका क्षेत्रमा भूउपयोग योजना निर्माण गर्नुपर्नेछ । सोअनुसार स्थानीय तहसँग सहकार्य गरी स्थानीय तहको भूउपयोग योजना निर्माण कार्य गरिएको हो ।

बाल्को जगणा जोगाया, हराभरा बनाया

शब्द तस्विर

भूमि अधिकार अभियान सङ्गठन यात्राको तस्विरहरु :

बाँके

बर्दिया

कञ्चनपुर

2022/3/29 11:47

नवरपासी

रुपन्देही

सुख्खत